

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

Diplomová práce

na téma:

Alternativy nepodmíněného trestu odnětí svobody

(Alternatives to unconditional imprisonment)

vypracoval: Mgr. Josef Hrstka

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Mgr. Jana Navrátilová, Ph.D.

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 23.3.2012

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

podpis autora

Obsah:

POUŽITÉ ZKRATKY:	4
1. ÚVOD, CÍL PRÁCE A POUŽITÉ METODY	5
2. ÚČEL A FUNKCE TRESTU	7
3. NEJEN EKONOMICKÉ VÝHODY	15
4. KRIMINALIZACE A SUBSIDIARITA	18
5. ALTERNATIVY NTOS	20
5.1. POJEM A DĚLENÍ ALTERNATIV K NTOS	20
5.2. MEZINÁRODNÍ ORGANIZACE A OCHRANA LIDSKÝCH PRÁV	21
5.3. PROCES ZAVÁDĚNÍ ALTERNATIV DO ČESKÉHO PRÁVNÍHO ŘÁDU	25
6. ALTERNATIVY KE KLASICKÉMU TRESTNÍMU ŘÍZENÍ	27
6.1. ODKLONY.....	27
6.1.1. <i>Komparace podmínek pro uložení u PZTS a narovnání</i>	29
6.2. TRESTNÍ PŘÍKAZ	31
7. HMOTNĚ PRÁVNÍ ALTERNATIVY	38
7.1. ALTERNATIVY K POTRESTÁNÍ – UPUŠTĚNÍ OD POTRESTÁNÍ	38
7.2. DRUHY TRESTŮ.....	40
7.3. NESLUČITELNOST URČITÝCH DRUHŮ TRESTŮ DLE § 53 TZ.....	42
7.4. ZÁVAŽNOST (CITELNOST, INTENZITA) TRESTŮ.....	43
7.5. SUBSIDIARITA NTOS DLE §55 ODS.2 TZ	44
7.6. PODMÍNĚNÉ ODSOUZENÍ K TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	47
7.6.1. <i>Obecně</i>	47
7.6.2. <i>Hmotně právní úprava</i>	48
7.7. TREST OBECNĚ PROSPĚŠNÝCH PRACÍ	51
7.7.1. <i>Obecně</i>	51
7.7.2. <i>Proces zavedení a teoretické problémy</i>	52
7.7.3. <i>Právní úprava</i>	55
7.8. TREST DOMÁČÍHO VĚZENÍ.....	60
7.8.1. <i>Obecně</i>	60
7.8.2. <i>Právní úprava</i>	62
7.8.3. <i>Statistiky</i>	66
7.9. PENĚŽITÝ TREST.....	67
7.9.1. <i>Obecně</i>	67
7.9.2. <i>Právní úprava</i>	70
7.9.3. <i>Peněžitě opatření</i>	73
7.9.4. <i>Další návrhy de lege ferenda</i>	74
7.10. ŘÁDNÝ ŽIVOT A PŘIMĚŘENÁ OMEZENÍ A POVINNOSTI	77
7.11. NÁHRADA ŠKODY U HMOTNĚPRÁVNÍCH ALTERNATIV	78
8. ZÁVĚR	80
9. POUŽITÁ LITERATURA :	84
10. PŘÍLOHY:	89

Použité zkratky:

NTOS	nepodmíněný trest odnětí svobody
PMS	Probační a mediační služba
PZTS	podmíněné zastavení trestního stíhání
TDV	trest domácího vězení
TOPP	trest obecně prospěšných prací
TP	peněžitý trest
TrŘ	trestní řád (zákon č. 141/1961 Sb.)
Tr. zákon	trestní zákon (zákon č. 140/1961 Sb.)
TZ	trestní zákoník (zákon č. 40/2009 Sb.)
ZSVM	zákon o soudnictví ve věcech mládeže (zákon č. 218/2003 Sb.)

1. Úvod, cíl práce a použité metody

Diplomová práce nazvaná „Alternativy nepodmíněného trestu odnětí svobody“ se zaměřuje na velice aktuální a stále se měnící systém instrumentů zejména trestního práva hmotného, ale i určitými aspekty trestního práva procesního, které mají za účel ve vhodných případech alternovat nepodmíněný trest odnětí svobody.

Vzhledem k šíři zvoleného tématu, která by vystačila na několik publikací, a omezenosti diplomové práce co do rozsahu není cílem mé práce popsat podrobně každou jednotlivou alternativu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Spíše se zaměřuji na analýzu alternativ jako systému. Bližší pozornost věnuji druhům alternativních trestů, které vylučují souběžné uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody (NTOS), který k nim však plní funkci náhradního trestu tzv. alternativní tresty v užším pojetí. Právě tresty domácího vězení, obecně prospěšných prací, peněžitého trestu (dle §67 odst. 2) písm. b) TZ) a podmíněného odsouzení lze chápat jako přímé alternativy nepodmíněného trestu odnětí svobody, jelikož jak procesně právní alternativy tak i hmotně právní alternativy k potrestání nemusejí sloužit výhradně k nahrazení nepodmíněného trestu odnětí svobody, ale také alternativních trestů, případně plní také další funkce.

Za hlavní cíl práce jsem zvolil zhodnocení současných alternativ NTOS v českém trestním právu se zaměřením zejména na hmotněprávní aspekty alternativních trestů v užším pojetí se snahou o předložení určitých návrhů de lege ferenda, které by mohly zefektivnit stávající právní úpravu.

Nesnažím se o komplexní analýzu právní úpravy, kterou ani v rámci diplomové práce nelze poskytnou, ale zaměřuji se na místa, která považuji za problematická. V práci kladu důraz zejména na trestání dospělých a na speciální úpravu uvedenou v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže jen občas stručně pro doplnění odkazuji.

Téma a obor práce jsem zvolil s ohledem na skutečnost, že se o trestní právo dlouhodobě zajímám a oblast alternativ nepodmíněného trestu odnětí svobody, vzhledem k svému dynamickému vývoji skýtá zajímavou příležitost pro analýzu.

Úvodní kapitolu zaměřující se na účel a funkce trestu považuji za nezbytnou pro další analýzu alternativ. Vyhranění pozitivisté by mohly nesouhlasit a považovat tuto kapitolu za příliš dlouhou či redundantní, avšak musím poukázat na notoriетní tezi z plenárního nálezu Ústavního soudu (Pl. ÚS 33/97): „*Jazykový výklad představuje pouze prvotní přiblížení se k aplikované právní normě. Je pouze východiskem pro objasnění a ujasnění si jejího smyslu a účelu (k čemuž slouží i řada dalších postupů, jako logický a systematický výklad, výklad e ratione legis atd.). Mechanická aplikace abstrahující, resp. neuvědomující si, a to buď úmyslně, nebo v důsledku nevdělanosti, smysl a účel právní normy, činí z práva nástroj odcizení a absurdity.*“

Následně v návaznosti na předchozí kapitolu uvádím zejména ekonomické výhody alternativ vůči NTOS, které jsou dle mého názoru nesporné, avšak musí být brány jen jako podpůrné argumenty a nikoli hlavní při zavádění či změnách právní úpravy alternativ. V třetí z obecných kapitol se zabývám tendencemi v trestní politice, které mohou působit protichůdně k zavádění nových alternativ a to zejména zvyšující se trestní represí.

Po obecných kapitolách přecházím k analýze alternativ. Nejdříve vymezuji jejich pojem a dělení, následně se zabývám činností mezinárodních organizací ve spojitosti s tématem a procesem zavádění alternativ do českého trestního práva.

V rámci analýzy jednotlivých druhů alternativ zpočátku uvádím ve stručnosti procesní alternativy a pozornost věnuji zejména právní úpravě trestního příkazu, jelikož ji považuji za nevyhovující. Následuje hlavní kapitola práce, v níž analyzuji hmotněprávní alternativy se zaměřením na alternativní tresty v užším pojetí tj. podmíněné odsouzení, trest obecně prospěšných prací, trest domácího vězení a peněžitý trest v komparaci se zahraničními úpravami s akcentací související judikatury a snahou o předložení návrhů de lege ferenda. V rámci analýzy hmotněprávních alternativ nechybí ani podkapitoly zaměřující se na systém trestů (jejich druhy, vzájemnou neslučitelnost, citelnost a také subsidiaritu NTOS). Závěr patří tradičnímu shrnutí poznatků uvedených v práci.

Mezi základní metody použité při vypracování diplomové práce patří metoda analyticko-syntetická, komparativní a kompilační, kdy na základě prostudování příslušných právních předpisů, judikatury a literatury vypracuji výše uvedené téma s odkazy na prameny, z kterých jsem čerpal.

Práce je zpracována podle právního stavu ke dni 23.3.2012.

2. Účel a funkce trestu

„Trestní právo se často označuje jako historicky nejstarší obor práva“¹. Zločinnost provázela lidskou společnost pravděpodobně již od jejich počátků, stejně tak jako boj proti ní. Pravděpodobně nejstarší záznam trestu dosvědčující, že trest existuje stejně dlouho jako lidská společnost, lze nalézt v paleolitických jeskyních v Addauře na Sicílii, kde je vyryto několik lidských postav, stojících kolem schouleného člověka svázaného tak, aby se škrtil, kdyby se pokusil napřímit².

Za vhodnou definici trestu pro účely mé práce pokládám jeho vymezení „především jako právního následku trestného činu, který je potřeba odlišit od následku jednání jako obligatorního znaku objektivní stránky trestného činu“³.

Existuje mnoho navzájem si konkurujících teorií snažících se osvětlit účel trestu. „Přitom lze říci, že v historii lidstva se nikdy neobjevilo jasně definované zdůvodnění, které by sloužilo jako vůdčí princip při ukládání trestu. Veřejnost se potácela mezi nehumánními trestními praktikami a vězeňskými podmínkami na jedné straně a příliš milosrdným zacházením na straně druhé. I když se bývalé praktiky odsuzují jako „barbarské“ a „necivilizované“ a ty druhé jako „rozmazlování zločinců“, osud odsouzených osob se měnil často podle převládajících hodnot a momentálního chápání hrozby a strachu z kriminality.“⁴

Absolutní (retributivní) teorie nepřikládá trestu žádné společnosti prospěšné úkoly a chápe trest jako odplatu za spáchaný trestný čin. Principy retributivní teorie byly známy již ve starověku např. Chamurabbiho zákoník a princip „oko za oko, zub za zub“ založený na konceptu lex talionis. Absolutní teorie je vyjádřena zásadou punitur, quia peccatum est (trestá se, protože bylo spácháno zlo).

Předmětnou teorii rozvinul filosof Immanuel Kant (1724-1804) jako kritiku utilitaristického ospravedlnění trestu (viz dále). Pro Kanta je povinnost trestat kategorickým imperativem, který obnoví morální rovnováhu. Oproti utilitárním teoriím Kant namítá rozdíl mezi tím, co by bylo dobré udělat na základě užitku tohoto jednání a tím co máme právo udělat⁵. Předmětnou teorii dále rozvíjel Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831).

¹ cit. E. Schmidhäuser, Strafrecht, Alg. Teil, Tübingen 1970, 9, nebo R. v. Hippel, Deutsches Strafrecht I Bd., Guttentag Berlin, 1930, 31 IN Solnař, V., Fenyk, J.: Trestní právo a trestní zákony. str. 13 IN Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: Systém českého trestního práva. 1. vyd., Praha: Nakladatelství Novatrix, 2009

² Lyons, L.: Historie trestu, Justiční tresty od dávných dob po současnost. 1. české vyd., Praha: Nakladatelství Svojk & Co., 2004, str. 7

³ cit. Kratochvíl, V. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část. Brno: Masarykova univerzita v Brně. 2002, str. 403

⁴ cit. Rizman, S., Sotolář, A., Šámal, P.: K problematice alternativních trestů IN Trestní právo č. 7-8/1997, str.V

⁵ Carrabine, E., Cox, P., Lee, M., Plummer, K., South, N. : Criminology a sociological introduction. 2. vyd., London: Routledge, 2009, str. 301

Retributivní teorii ovšem nelze zaměňovat se mstou, jelikož naopak účast oběti na trestním řízení omezuje a hlavní role při stíhání pachatelů leží na bedrech státních orgánů. „*Motivem pro mstu je uspokojení nebo kompenzace za ztrátu, naopak retribuční odůvodňuje potřeba k vymáhání práva a udržování sociálního pořádku*“⁶.

Určitou renesanci zažívá retributivní (odplatné) pojetí trestní justice v USA, kde sice nadále existují programy prevence kriminality a resocializace pachatelů apod., ale tamní političtí představitelé i média se snaží prosadit názor, že velký počet pachatelů ve věznicích představuje ten nejúčinnější prostředek boje proti zločinnosti. Přímá souvislost mezi vyšším počtem uvězněných pachatelů a poklesem kriminality však nebyla validně prokázána⁷. USA má tak až obudně velký poměr počtu vězňů na 100 000 obyvatel v porovnání s ostatními zeměmi (viz příloha 3), avšak nedomnívám se, že by takový přístup měl výrazný přínos pro potírání kriminality.

Výše uvedené pojetí trestní politiky USA navíc vyžaduje velké množství finančních prostředků, které by jinak bylo možné využít v rámci sociální politiky, kterou považují v mnoha ohledech za lepší instrument v boji s kriminalitou než trestní politiku.

Relativní teorie trest spojují s různými úkoly ve smyslu zásady punitur, ne peccetur (trestá se, aby nebylo páčáno zlo). Uvedené teorie odmítají prvek odplaty a kladou důraz zejména na preventivní působení trestu, který byl uznáván již Platónem či Senecou. Předmětná teorie se následně nejvíce rozvinula pod vlivem nauk přirozeného práva a osvícenství.⁸

Podle rovin působení trestu lze relativní teorie dělit na teorie generální prevence, působící na celou společnost a teorie speciální (individuální) prevence, které se snaží působit přímo na pachatele.

Ke smyslu a účelu trestu s ohledem na speciální a generální prevenci se vyjádřil Ústavní soud v nálezu IV.ÚS 463/97 ze dne 23.04.1998: „*Smyslem a účelem trestu v nejobecnějším smyslu je ochrana společnosti před kriminalitou. Žádné jiné cíle trestem sledovat nelze, což znamená, že trest nesmí být prostředkem řešení jiných společenských problémů. Účel trestu, vymezený v ustanovení § 23 trestního zákona, je koncipován jako struktura dílčích cílů a konečného cíle, jež spolu vytvářejí jeden celek. Trest ukládaný pachateli v sobě spojuje jak moment trestní represe a prevence ve vztahu k němu samotnému (individuální represe a individuální prevence), tak i moment výchovného působení na ostatní členy společnosti (generální prevence). Prevenci i represí je třeba chápat v každém individuálním případě vyváženě, neboť jenom potom individuální*

⁶cit. vad den Haag, Ernest. Punishing criminals: Concerning a Very Old and Painful Question. New York: Basic Books, 1975 IN Conklin, J.E.: Criminology, 6. vyd., Boston: Allyn and Bacon, 1998, str. 496

⁷více Zeman, P. a kol.: Veřejnost a trestní politika. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, str. 12-15

⁸více Solnař, V., Vanduchová, M.: Tresty a ochranná opatření. str. 16-17 IN Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: Systém českého trestního práva. 1. vyd., Praha: Nakladatelství Novatrix, 2009

prevence působí jako prostředek prevence generální. Jde totiž o to, že generální prevence, která vychází z prevence individuální, má zajistit ochranný efekt ve vztahu k ostatním potenciálním pachatelům - platná právní úprava tak výslovně zdůrazňuje závislost generální prevence na prevenci individuální -, a dále že individuální prevence je chápána jako nástroj generální prevence. Uvedený poměr individuální a generální prevence nelze obracet. Pokud by se tak stalo, byla by narušena jednotu, resp. vyváženost prevence a represe a generální prevence, opřené především o odstrašení přísnou represí, by se stala prostředkem prevence individuální. Povýšení momentu trestní represe by ve skutečnosti znamenalo exemplární trestání, které je v rozporu s ustanovením § 23 trestního zákona“. Uvedený názor podporuje princip proporcionality trestní represe tak, aby uložený trest byl přiměřený trestnému činu a bylo zabráněno exemplárnímu trestání, avšak také díky ustanovení § 23 tehdejšího trestního zákona v něm absentuje uvedení dalších účelů trestů, zejména pak náhrady škody oběti. Uplatnění nachází i v novější judikatuře⁹. Lze nalézt odklon od předlistopadové judikatury, která generální prevenci zejména v určitých obdobích akcentovala ve větší míře. Zdůrazňování individuální prevence na úkor prevence generální taktéž vyúsťuje v širší využívání alternativ NTOS.

Anglosaská odborná literatura při dělení teorií zdůrazňuje důležitost zejména účinků, případně funkcí trestu. Podporu východisek relativních teorií nalézají (nejen) anglosaští autoři ve způsobu morálního usuzování známém jako utilitarismus. Počátky utilitarismu lze nalézt již v antice, avšak za jejího největšího popularizátora bývá považován Jeremy Bentham (1748-1832), který se domnívá, že morální jednání jsou ta, která produkují největší štěstí největšího množství lidí (the greatest happiness of the greatest number). Utilitaristické ospravedlnění trestu spočívá ve skutečnosti, že špatné důsledky pro pachatele jsou převáženy kladnými efekty na celkovou lidskou společnost. Zabránění páchaní dalších trestných činů může být dosaženo strategiemi, jako jsou odstrašení potenciálních pachatelů, náprava současných pachatelů nebo vyloučením aktuálních či potenciálních pachatelů ze společnosti.¹⁰

Odstrašující teorie hrála v utváření systému trestů historicky významnou roli a dosud ve své surové formě i v mnoha civilizacích hraje. Lze poukázat např. na provádění trestu smrti co nejkrutějším způsobem a veřejně, aby působil odstrašujícím způsobem na společnost, taktéž určité fyzické tresty apod. Dnes je jejím projevem v civilizovaných zemích zejména princip veřejnosti trestního řízení.

První výzkumy odstrašení trestu se zaměřovali primárně na komparaci počtu vražd u států, které ukládali za vraždu prvního stupně trest smrti s těmi, které trest smrti

⁹ např. III. ÚS 1481/09

¹⁰ Carrabine, E., Cox, P., Lee, M., Plummer, K., South, N. : Criminology A sociological introduction. 2. vyd., London: Routledge, 2009 str. 296

nevyužívali. Následně byly porovnávány počty vražd ve státech před a po zákazu trestu smrti. Tyto studie prokázali, že možnost uložení trestu smrti respektive jeho zákaz neměli žádný vliv na počet vražd¹¹.

Akkers a Sellers při komparaci výzkumů odstrašujícího účinku trestu prováděných jak na základě objektivních, tak i subjektivních měřítek dochází k závěru, že odstrašení trestem existuje, je však velmi nízké. Přičemž větší míru odstrašení nachází v jistotě trestu, přesnost má účinek menší. Rychlost trestu má také malý efekt¹².

Domnívám se, že neprůkaznost výzkumů zabývajících se odstrašujícím efektem přísnějších trestů, lze brát jako jeden z podpůrných argumentů pro využívání alternativ k NTOS.

Rehabilitační (nápravná) teorie považuje za hlavní účel trestu nápravu pachatele, aby se po „odpykání“ trestu vrátil k životu řádného občana. Důraz klade zejména na speciální prevenci. Při snaze o nápravu pachatele se využívají mnohé instrumenty ve snaze ovlivnit jeho osobnost, schopnosti, hodnoty, postoje nebo i chování pachatele, tak aby v budoucnu nepáchal trestnou činnost. Důsledky rehabilitační teorie nelze zužovat jen na práci s vězni a vězeňské prostředí, které samo o sobě působí mnohdy protichůdně ke snahám o nápravu pachatele. Pravděpodobně důležitější projev rehabilitační teorie lze nalézat v tendenci trestní politiky k ukládání trestů nespojených s uvězněním, které k nápravě pachatele mohou přispět více a taktéž zavádění nových probačních institutů apod.

Ačkoli jsou do právního řádu zaváděny nové alternativy k NTOS vězňů nadále přibývá. *„Přeplněnost věznic má negativní dopad i na nabídku programů zacházení a na zaměstnanost vězňů. V podmínkách trvalého snižování počtu personálu a současného nárůstu počtu vězněných osob Vězeňská služba ČR jen velice obtížně a nedostatečně realizuje převýchovu vězňů. Programy zacházení s odsouzenými (preventivně vzdělávací, sportovní i zájmové) jsou realizovány v omezené míře“*¹³.

Při naplněnosti kapacit věznic přesahujících 100 % se ze snahy o nápravu vězňů stává spíše „skladování“ pachatelů a přesouvání problémů spojených s jejich trestnou činností do budoucnosti.

Při snahách o nápravu pachatele se dle mého názoru často zapomíná na ekonomické a sociální podmínky pachatele, který ačkoli podroben kvalitním nápravným opatřením po návratu k běžnému životu mnohdy ani nemá jinou možnost než se znovu „živit“ trestnou

¹¹Akers, L. R., Sellers, C. S. : Criminological theories: introduction, evaluation, and application. 5. vyd., New York: Oxford University Press, 2009, str. 20

¹²Akers, L. R., Sellers, C. S. : Criminological theories: introduction, evaluation, and application. 5. vyd., New York: Oxford University Press, 2009, str. 22,23

¹³cit. Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2010. str. 49, dostupné na http://www.vlada.cz/assets/ppov/rfp/dokumenty/zpravy-lidska-prava-cr/Zprava-LP-2010_cz.pdf (cit.2012-03-16)

činností. Ne nadarmo je mnohými autory za nejlepší trestní politiku považována kvalitní sociální politika.

„V průzkumu v takzvaném Projektu Šance z let 2004 až 2008 uvedlo 94 procent dotázaných vězňů, že někomu dluží. V průměru to bylo 100 až 200 tisíc korun¹⁴. Probační úředníci, kteří byli požádáni, aby z hlediska důležitosti zhodnotili příčiny, které podle jejich názoru vedou k opětovnému páchání trestné činnosti osobami podmíněně propuštěnými pod dohledem, uváděli jako hlavní důvod finanční problémy odsouzených¹⁵. Přístup k oddlužení v rámci insolvenčního řízení je pro pachatele limitováno¹⁶. Lze nalézt i určité snahy soukromých subjektů¹⁷, avšak jsou teprve v plenkách a bez podpory v zákonné úpravě navíc při současné úpravě exekučního řízení, založeném na ziskovém principu, není dle mého názoru vůbec možné takovéto snahy účinně realizovat.

Pro nápravu pachatele je důležitý nejen trest, ale také následné chování společnosti vůči jeho osobě. Lze uvést dva protikladné přístupy. Pachatele v USA jsou často stigmatizováni a vyhnáni ze společnosti za porušení práva a stát nevynakládá velké úsilí na jejich reintegraci do společnosti. Japonsko naopak vynakládá úsilí na začlenění pachatelů zpět do sociálních vazeb. Střetávají se tak dva postoje na straně USA chápání pachatelů jako nepřátel společnosti. Japonsko naopak zdůrazňuje roli povinnosti a sociální solidarity¹⁸.

Reintegrace pachatele zpět do společnosti je jistě jednodušší po výkonu alternativních trestů než NTOS, pokud se vůbec o reintegraci dá mluvit, když je odsouzený vykonává na svobodě a kontakt se společností neztrácí, což může být dalším důvodem pro jejich ukládání.

Eliminační (vylučovací) teorie pojímá trest jako dočasnou případně trvalou izolaci pachatele od společnosti, čímž se zabezpečuje po určitou dobu ochrana společnosti před trestnou činností. Je zřejmé, že dočasná izolace bez jakékoliv snahy o nápravu pachatele pouze odsouvá problém kriminality do budoucnosti, kde jeho vyústění může mít pro společnost tragické následky. Projevem trvalé eliminace, avšak s možností propuštění, je v českém trestním právu trest odnětí svobody na doživotí, případně i zabezpečovací detence.

¹⁴cit. Věznice jsou tak plné kvůli dluhům, rozhovor s Pavlem Šternem, dostupný na: <https://www.pmscr.cz/aktuality/veznice-jsou-tak-plne-kvuli-dluhum> (cit.2012-03-16)

¹⁵Rozum, J., Kotulan, P., Tomášek, J.: Účinnost dohledu u osob podmíněně propuštěných. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, str. 45

¹⁶§ 395 Insolvenčního zákona: Insolvenční soud zamítne návrh na povolení oddlužení, jestliže se zřetelem ke všem okolnostem lze důvodně předpokládat, že je jím sledován nepoctivý záměr, na který lze usuzovat, jestliže ohledně dlužníka podle výpisu z rejstříku trestů v posledních 5 letech před zahájením insolvenčního řízení proběhlo trestní řízení, které skončilo pravomocným odsouzením pro trestný čin majetkové nebo hospodářské povahy.

¹⁷např. projekt sanace dluhů více na www.spj.cz

¹⁸Hamilton, V.L., Sanders, J. Everyday Justice: Responsibility and Individual in Japan and United States, New Haven, Conn. : Yale University Press, 1992 IN Conklin, J. E. : Criminology, 6. vyd. Boston: Allyn and Bacon, 1998, str. 522

Projevy trvalé izolace pachatele od společnosti lze nalézt v některých zemích v uplatňování principu třikrát a dost, případně v trestu smrti.

Retributivní a relativní teorie se navzájem nevylučují a ve většině států ovlivňují trestní politiku společně v různých smíšených teoriích, které akcentují v různé míře jednotlivé teorie. Objevují se i další nové teorie, jejichž popis by byl nad rámec mé práce např. desert theories zdůrazňující morální odsudek trestu, abolicionistické teorie, kritické kriminologické teorie zaměřující se na „onálepkování“ (tzv. labelling) pachatele trestem apod. Avšak jedna z novějších teorií vzhledem k úzké souvislosti s alternativami nemůže ujít mé pozornosti.

Postupem času byla role oběti v klasickém trestním právu výrazně oslabována a trestní řízení se stalo více méně řízením mezi pachatelem a státními orgány. Na tento fakt reagují restituční teorie, které se snaží nejen o náhradu škody poškozenému, ale také o posílení jeho role v trestním procesu a ochranu jeho dalších zájmů. Trestní stíhání by nemělo být sporem jen pouze mezi pachatelem a státem. V určitých případech je vhodné poskytnout možnost kontaktu oběti s pachatelem. Pachatel si v přímém kontaktu s obětí může uvědomit závažnost svého činu a snažit se odčinit jeho následky a taktéž oběť své aktivní zapojení do procesu může vnímat pozitivně a s trestným činem se lépe smířit, než kdyby byla jen pasivním pozorovatelem, který by se následně mohl seznámit s rozsudkem. Kvalitně zorganizované a provedené setkání pachatele a oběti může vést k vzájemnému porozumění a odpuštění pachateli.¹⁹

Restorativní justice si klade za cíl změnit převládající nepřátelský postoj k pachatelům a nahradit jej spíše paternalistickým, jelikož budeme-li zacházet s pachateli jako s nepřáteli, budou se chovat jako naši nepřátelé. Restorativní justice také bojuje s myšlenkou, že adekvátní reakce na trestný čin je uložení reciproční újmy pachateli. Místo toho navrhuje, aby pachatel byl odpovědný za odčinění škody, která jeho jednáním vznikla. Tímto se posiluje role oběti v trestním řízení a je morálně i politicky lépe obhajitelné než způsobování újmy pachateli. Restorativní justice také otevírá dveře k participaci na trestním řízení laikům, zejména pachateli a těm kteří byly činem postiženi, ale také veřejnosti²⁰.

Východiska restorativní justice jsou založena na přesvědčení, že pokud má pachatel převzít skutečnou osobní a nikoliv pouze formálně trestněprávní odpovědnost za to, co svým trestným činem způsobil, resp. vyvolal, musí nejdříve plně porozumět svému

¹⁹srov. Lata, J.: Účel a smysl trestu. 1. vyd., Praha: LexisNexis, 2007, str. 32

²⁰Johnstone, G.: Restorative Justice IN Hucklesby, A., Wahidin, A. (ed.): Criminal Justice. New York: Oxford University Press, 2009, str. 188-189

jednání v jeho sociálních i individuálních souvislostech a uvědomit si z toho pramenící faktické, nikoli pouze trestněprávní důsledky²¹.

Harry Mika a Howard Zehr pro orientaci těch, kteří se ve své práci snaží uplatnit restorativní přístupy, vypracovali deset hledisek, podle kterých je možné usuzovat, zda pracovní postupy a opatření lze označovat za restorativní: *1) jsme zaměřeni na nápravu způsobené újmy více než na pravidla, která byla porušena, 2) věnujeme stejnou pozornost jak obětem, tak pachatelům, abychom je zapojili do projednávání a řešení případu, 3) usilujeme o nápravu škod a újmy, kterou utrpěly oběti trestných činů, tím, že je podporujeme a vycházíme vstříc jejich potřebám, 4) stimulujeme pachatele k tomu, aby si uvědomil míru své odpovědnosti a převzali a splnili veškeré z ní vyplývající závazky, 5) jsme si vědomi toho, že ač mohou být závazky pachatelů obtížné a spojené s překážkami, musí být však splnitelné a nesmějí vyvolávat zbytečné utrpení a další újmy, 6) otevřeme možnost pro dialog, přímý nebo nepřímý, mezi oběti a pachateli, 7) zapojíme a povzbudíme k účasti na projednávání a řešení deliktu i sociální společenství přímo či nepřímo dotčené činem, tak zvýšíme jeho potenciální schopnost včas rozpoznat a adekvátně reagovat na „své“ kriminogenní faktory, 8) upřednostňujeme spolupráci a reintegraci před separací a izolací, 9) dáváme pozor i na nezamýšlené (vedlejší důsledky) našich aktivit a opatření, 10) vůči všem na konfliktu zúčastněným stranám – obětem, pachatelům, pracovníkům policie a justice- dáváme najevo svůj respekt²².*

Myšlenka restorativní justice má bezpochyby zásadní posilující vliv na zavádění nových alternativ k NTOS. Otázkou je zařazení této „teorie“ mezi výše uvedené. Lze ji chápat jako poddruh relativní teorie ve smyslu účelu trestu jako odškodnění oběti. Nelze zavrhnout ani retributivní chápání, jelikož jaký jiný trest by měl být považován za odraz trestného činu než napravení škody, která jím byla způsobena spolu s dalšími opatřeními. Ke slovu se hlásí i abolicionistické teorie, které zavrhnou klasickou trestní politiku jako celek. Osobně si myslím, že vzhledem k faktu, že restorativní justice přináší zcela nový pohled na trest a trestní proces jako takový, bylo by nejlepší ji chápat jako samostatný fenomén.

Soudobé trestněprávní úpravy účel trestu explicitně neuvádějí a jeho pojetí v jednotlivých úpravách lze dovodit z jednotlivých ustanovení o ukládání a výkonu trestů a ze soudní praxe. Výjimkou lze nalézt v trestním zákoně Ruské federace z roku 1996 (čl. 43 odst. 2) nebo ve slovenském trestním zákoně z roku 2005 (§34 odst. 1).²³

²¹ cit. Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H. Beck, 2000, str. 12

²² cit. Mika, H., Zehr, H.: Restorative Justice Signposts, Mennonite Central Committee, 21 South 12th Street, POBox 500, Akron, PA 17501-0500 IN Válková, H., Sotolář, A.: Restorativní justice – trestní politika pro 21. století IN Trestní právo č. 1/2000, str.10

²³ Solnař, V., Vanduchová, M.: Tresty a ochranná opatření. str. 25 IN Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: Systém českého trestního práva, 1. vyd., Praha: Nakladatelství Novatrix, 2009

Také český trestní zákoník upustil od explicitního vyjádření svého účelu: „Účel trestního zákoníku, jako základního kodexu trestního práva hmotného, vyplývá z konkrétních ustanovení trestního zákoníku a je jím nepochybně ochrana práv a oprávněných zájmů fyzických a právnických osob, zájmů společnosti a ústavního zřízení České republiky, a to prostředky trestního práva.“²⁴

„Účel trestních sankcí - trestů a ochranných opatření (dosavadní § 23 trestního zákona) není již v novém navrhovaném trestním zákoně vyjádřen (jeho vymezení je ponecháváno trestní nauce) a je nahrazen promítnutím obecných zásad trestání do jednotlivých ustanovení o trestních sankcích. Tyto zásady formulované jak obecně pro všechny trestní sankce (§ 36 až 38), tak i speciálně pro tresty (§ 39 až 45) a ochranná opatření (§ 95 a 96) budou na rozdíl od proklamativního účelu sankcí přímo aplikovatelné na konkrétní případ. Účel trestání pak vyplývá nejen z těchto obecných zásad, ale i z celkového pojetí trestního zákoníku a zejména pak z jednotlivých ustanovení upravujících ukládání trestních sankcí“²⁵.

Trestní řád nadále stanovuje svůj účel, jímž je upravit postup orgánů činných v trestním řízení tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni. Řízení přitom musí působit k upevňování zákonnosti, k předcházení a zamezování trestné činnosti, k výchově občanů v duchu důsledného zachovávání zákonů a pravidel občanského soužití i čestného plnění povinností ke státu a společnosti (§1 TrŘ).

Také ZSVM upravuje svůj účel v § 1 a také stanovuje účel opatření, které je možno mladistvému za spáchaný trestný čin uložit s výrazným důrazem na individuální prevenci v §9: „Účelem opatření vůči mladistvému je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páchání provinění.“ Pro trestní opatření je pak dále konkretizován v § 24 odst. 2 ZSVM: „Trestní opatření uložené podle tohoto zákona v návaznosti na trestní zákoník musí vzhledem k okolnostem případu a osobě i poměrům mladistvého napomáhat k vytváření vhodných podmínek pro další vývoj mladistvého.“

²⁴ cit. důvodová zpráva k trestnímu zákoníku

²⁵ cit. důvodová zpráva k trestnímu zákoníku k §37

3. Nejen ekonomické výhody

Ekonomické výhody alternativ vůči NTOS jsou dle mého názoru nesporné. Průměrné denní výdaje na vězněnou osobu vypočítává Vězeňská služba ČR dle potřeby na základě vykázaného čerpání stanovených závazkových ukazatelů v rozpočtu VS ČR a průměrného počtu vězněných osob v příslušném roce. Ve výdajích jsou zahrnuty platy zaměstnanců a ostatní platby za provedenou práci, pojistné placené zaměstnavatelem, FKSP, ostatní věcné výdaje – běžné a kapitálové. V roce 2007 byly průměrné denní náklady na vězněnou osobu 977 Kč, v roce 2008 - 895 Kč a v roce 2009 – 882 Kč²⁶. Nutno podotknout, že v nákladech není zahrnuta cena ušlých příležitostí, náklady na výstavbu nových věznic, případně náklady na začlenění propuštěných vězňů zpátky do společnosti apod. Při započtení i těchto nákladů budou náklady na vězněnou osobu jistě ještě vyšší.

Výše úhrady nákladů výkonu trestu odnětí svobody vězněm může činit nejvýše 1500 Kč měsíčně, přičemž existují výjimky z této povinnosti. Denní sazba nákladů výkonu vazby činí 45 Kč za každý započatý kalendářní den příslušného kalendářního měsíce²⁷.

Skutečně přijaté úhrady nákladů výkonu vazby a trestu v roce 2009 činily pouze 129 mil. Kč, tj. cca 1,8 % skutečně vynaložených nákladů²⁸.

Probační a mediační služba ČR vyčíslila náklady za rok 2011 na jednoho odsouzeného vykonávající alternativní trest na svobodě či podmíněně propuštěného na 8141 Kč ročně, což je 20,30 Kč na den²⁹. Lze se domnívat, že určité alternativní tresty tj. peněžitý trest a trest obecně prospěšných prací jsou rentabilní a náklady spočívají zejména v dohledu nad výkonem trestů nebo opatření. Zřejmě nejvyšší náklady má trest domácího vězení na což reagoval zákonodárce stanovením povinnosti (výši srovnatelné s NTOS) odsouzeného hradit náklady výkonu trestu domácího vězení, kde denní sazba nákladů činí 50 Kč za každý kalendářní den, ve kterém odsouzený alespoň zčásti vykonával trest domácího vězení³⁰.

Ekonomickou výhodnost potvrzuje také studie zpracovaná Max Planckovým ústavem ve Freiburgu, která došla k závěru, že náklady spojené s výkonem trestu odnětí svobody

²⁶Nejvyšší kontrolní úřad: Informace z kontrolní akce č. 10/17. str. 10. dostupné na <http://nku.cz/assets/media/informace-10-17.pdf> (cit.2012-03-16)

²⁷vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů

²⁸tisková zpráva NKÚ z 15.7.2011: NKÚ kontroloval pohledávky spravované Vězeňskou službou. dostupná na <http://nku.cz/cz/media/nku-kontroloval-pohledavky-spravovane-vezenskou-sluzbou-id5693/> (cit.2012-03-16)

²⁹PMS ČR: Rozbor hospodaření Probační a mediační služby za rok 2011. str. 3, dostupné na https://www.pmscr.cz/download/106_ROZBOR_HOSPODARENI_PMS_CR_za_rok_2011.pdf (cit.2012-03-16)

³⁰vyhláška č. 458/2009 Sb., kterou se stanoví denní sazba připadající na náklady spojené s výkonem trestu domácího vězení a způsob úhrady

jsou pětikrát až šestkrát vyšší než náklady vynaložené na probační službu při podmíněném odsouzení.³¹

Nelze přehlédnout ani další ekonomické výhody spočívající ve skutečnosti, že alternativně odsouzený nadále zůstává na svobodě, může vykonávat ekonomickou činnost z té platit daně a taktéž je usnadněno odškodnění oběti pachatelem a ušetřit tak může i stát v podobě nižší povinnosti poskytnout pomoc obětem trestné činnosti.

Stát může výrazně ušetřit při racionálním využívání alternativ místo NTOS a takovéto prostředky může využít v rámci sociální politiky na vzdělání, podporu zaměstnanosti a jiná opatření, která v boji zejména s méně závažnou kriminalitou fungují mnohem lépe než pofidérní ochrana společnosti dočasným zavíráním pachatelů do věznic.

Diskusi o zavádění nových alternativ však nelze zužovat jen na ekonomická hlediska, jak se dle mého názoru děje např. v ČR při procesu zavádění trestu domácího vězení. Primárně musíme zohledňovat kritéria stručně vymezená v předchozí kapitole, týkající se účelu trestu, kterým nemůže být ušetřit (případně vydělat).

Sykes již v roce 1958 vyjmenovává pět ztrát, k nimž vede věznění: ztráta svobody, odnětí materiálních i nemateriálních statků, ztráta heterosexuálních vztahů, nedostatek bezpečí (ohrožení spoluvězni), omezení vlastní autonomie. To podle něj vede vězně k identifikaci s vězeňskou subkulturou, podporuje závadné chování a rozvíjí opoziční, hostilní postoje k personálu věznice a k jejím organizačním cílům. Z toho vyvozuje jednoznačný závěr, že věznice není vhodným místem k ovlivnění lidského chování v sociálně pozitivním směru³².

Mezi další negativní jevy uvěznění, které brání jeho nápravnému účinku a působí spíše opačně lze řadit ztrátu pozitivních sociálních kontaktů s přáteli s rodinou a jejich nahrazení kontakty převážně s ostatními vězni. Taktéž ztrátu klasických pracovních návyků, které práce ve věznici může suplovat jen omezeně. Celkově i vytržení z normálního života a potlačení individuality vězňů, které může vést k převzetí „vězeňských“ norem, které v běžném životě nejsou příliš k užítku a můžou bránit následnému návratu z vězení do společnosti³³.

Tyto nevýhody nelze spojovat jen s dlouhodobými tresty, ale u krátkodobých trestů se projevují spíše výrazněji, jelikož krátké tresty přirozeně nemohou být spojeny s dlouhodobým nápravným působením na pachatele. Přičemž kritika krátkodobých NTOS se objevovala již dříve poukázat lze na slova Franz von Liszta: „*Krátkodobý trest ve své*

³¹více Nezkusil, J.: K problematice alternativ k trestu odnětí svobody IN Trestní právo č. 7-8/2009, str. 9

³²cit. Sykes, G.M.: The society of captives. Princeton, Princeton University Press, 1958 IN Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, str. 128

³³srov Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, str.128

*současné podobě není k ničemu, v podstatě je škodlivý. Neodstrašuje, nenapravuje a odsouzeného nakazí.*³⁴

Převýchova pachatele je u méně závažných trestných činů mnohem lépe realizovatelná v rámci společenského prostředí, ve které žije a nadále žít bude. Alternativní tresty v daleko vyšší míře můžou zohlednit zásadu individualizace trestu a působit na pachatele a omezit jej tak, aby účel trestu byl splněn.

Vzhledem k nevýhodám NTOS se vyskytují tři hlavní kategorie případů, kdy by měl být ukládán. První je spojen s nebezpečností pachatele, kdy výkon trestu je potřebný z důvodu ochrany společnosti ve smyslu eliminační teorie. Druhý se pojí s velmi těžkou závažností spáchaného trestného činu a veřejným míněním, které by nepochopilo nevykonání trestu. Třetím případem je výkon trestu odnětí svobody jako náhradního trestu.³⁵

Pro doplnění o sociologický pohled uvádím závěry Kellera, ke kterým došel při zkoumání vězeňské politiky USA: *„Nahrazování sociálního státu státem trestajícím je tak nejen vysoce problematické též z čistě pragmatického hlediska. Vězení sice odděluje od společnosti „podtřídu“ považovanou za zbytečnou, nežádoucí, či nebezpečnou. Tím v ní ovšem všechny tyto vlastnosti jen posiluje. Vězni jsou po svém propuštění méně využitelní v regulérní ekonomice a náchylnější k zapojování do ekonomiky nelegální. Nastoupený trend trestat vězením i řadu méně závažných prohřešků, jako jsou drobné krádeže a žebrota, nemá prakticky žádný výchovný efekt. Je totiž známo, že čím méně závažný přečin je potrestán, tím častější bývá recidiva. Navíc platí, že když je početnost vězení v dané společnosti příliš vysoká, stává se pak víceméně normální součástí života celých vrstev, stává se součástí mužské cti a známkou plnohodnotné příslušnosti ke skupině. Odbourávání sociálního státu a jeho nahrazení tvrdou represí proti vybraným skupinám obyvatel neřeší žádný ze sociálních problémů. Stojí však u zrodu celé řady problémů nových.*“³⁶

³⁴ F. von Liszt :“Die reform der Freiheitsstrafe“ IN Karabec, Z. a kol.: Krátkodobé tresty odnětí svobody. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000, str. 8

³⁵ Novotný, O.: Alternativy uvěznění (K problematice reformy trestněprávních sankcí) IN Právní praxe č. 2/1993, str. 67

³⁶ cit. Keller, J.: Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, str. 115-116

4. Kriminalizace a subsidiarita

„Pokud alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody jsou zaměřeny na snížení vězeňské populace, pak jejich historie je jedním velkým selháním³⁷“.

Ačkoli se škála alternativních trestů roztváří, paradoxně se počet vězňů zvyšuje. Lze se domnívat, že protichůdně k zavádění alternativních trestů do právního řádu působí zvyšování trestní represe, samozřejmě spolupůsobí i další faktory jako jsou výrazné ekonomické, sociální a kulturní změny ve společnosti, technický pokrok apod.

Musil poukazuje na skutečnost, že ačkoli český zákonodárce přistoupil po roce 1989 k rozsáhlé dekriminálníci, byla tato dekriminálníce v průběhu 90. let v české legislativě postupně oslabována a nabrala opačný směr – novou kriminalizaci. Poukazuje na kriminalizaci předčasně dokonatých trestných činů, rozšiřování tzv. abstraktních ohrožovacích deliktů a konstruování desítky nových skutkových podstat ve zvláštní části trestního zákona³⁸.

Wintř a Raček docházejí při zkoumání zvyšování trestní represe v letech 1993 až 2008 k závěrům: *„Již bylo řečeno a dostatečně prokázáno, že vláda po roce 1997 ztratila vliv na změny trestního zákona a iniciativita stále více přecházela do rukou jednotlivých poslanců, případně skupin poslanců. Tyto novely často získávají velkou většinu hlasů, leckdy ale z populistických důvodů, neb se jedná výhradně o zpřísnující změny. Ani to ovšem nese svědčí o koncepčnosti parlamentní tvorby práva, protože návrhy jsou podávány nahodile, nekoordinovaně a často poslanec „svůj“ návrh předloží několikrát, než konečně dosáhne úspěchu. Tyto návrhy se navíc, na rozdíl od vládních, neopírají a často ani nemohou opírat, o důkladné analýzy stávajícího stavu. Některé významné změny trestního zákona vznikly dokonce až v Poslanecké sněmovně jako komplexní pozměňovací návrhy, tudíž nemají důvodovou zprávu, a přesto k nim neprobíhala větší rozprava.“³⁹*

Další vlnu kriminalizace by mohlo znamenat zavedení centrálního rejstříku přestupků v případě, že by spolu s ním byl u přestupků zaveden princip trestní odpovědnosti za přestupkovou recidivu, který považují za jeden z výrazně populistických kroků zcela neslučitelný s principy subsidiarity trestní represe.⁴⁰

³⁷cit. Mair, G.: Community sentences IN Hucklesby, A., Wahidin, A. (ed.): Criminal Justice. New York: Oxford University Press, 2009, str. 179

³⁸Musil, J.: Respektuje český zákonodárce princip subsidiarity trestní represe? IN Kriminalistika č. 3/2007, str. 165-166

³⁹cit. Wintř, J., Raček, P.: Zvyšování trestní represe v letech 1993 až 2008 IN Právník č. 6/2010, str. 571

⁴⁰stanovisko Vlády ČR 496/01 k Návrhu zastupitelstva Ústeckého kraje na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění zákona č. 306/2009 Sb. a zákona č. 181/2011 Sb., a zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů (tisk č. 496) je protichůdné. Pod bodem 1. uvádí: *Navrhané zavedení trestní odpovědnosti za přestupkovou recidivu je v rozporu se zásadou subsidiarity trestní represe, na niž je nový trestní zákoník postaven. Avšak v bodě 4: Vláda považuje za nezbytné, aby před samotným zavedením přestupkové recidivy do právního řádu byl vytvořen centrální registr přestupků, který zajistí jednotný přístup k uplatnění přestupkové recidivy.* Dokument dostupný na: <http://eklep.vlada.cz/eklep/page.jsf?pid=RACK8M3BLGS7> (cit.2012-03-16).

Po prostudování důvodové zprávy k § 13 TZ lze dojít k závěru, že náhrada materiálního pojetí trestného činu formálním pojetím taktéž přispěje k zvýšení trestní represe. Jelikož např. méně závažné výtržnictví, které by se dříve nepovažovalo za trestný čin, při formálním pojetí za trestný čin považováno bude, avšak řízení se zastaví. V tomto ohledu je otázkou zdali nově zaváděné alternativy mají sloužit skutečně pro substituci NTOS, nebo mají být nápomocny při postihu nových „klientů“ trestního řízení.

S takovýmto přístupem nemohu souhlasit, jelikož se domnívám, že trestní řízení by mělo být něčím zcela mimořádným a samo o sobě by mělo působit odstrašujícím dojmem. Avšak v případě, že v rámci trestního řízení budou řešeny i méně závažné případy, trestní řízení takovými nádechy ztratí a může se stát něčím tak běžným jako je přestupkové řízení. Správním trestáním v ČR v určitých oblastech nefunguje efektivně, ale řešení nepředstavuje jeho další omezení a nahrazení trestním řízením, ale naopak zefektivnění správních trestání.

Zvyšování trestní represe a s tím související vzestup počtu vězňů si všímají i světový autoři. Walmsley v roce 2001 upozorňoval na vliv dramatických událostí (závažných trestných činů), které mohou vyvolávat veřejnou poptávku po zvýšení trestní represe a po ukončení mediálního zájmu zavedená represivní opatření zůstávají. Pro ilustraci důvodů zvyšujících vězeňskou populaci uvádí v Portugalsku zvýšení délky trestů, omezení možnosti podmíněného propuštění. V Anglii a Walesu se vězeňská populace od počátku devadesátých let zvýšila o 50 %. O 40 % vzrostlo využívání trestů spojených s odnětím svobody a o 10 % se zvýšila délka trestů. Uvádí i další případy z Nizozemí, střední a východní Evropy případně USA vzrůstu vězeňské populace⁴¹.

Souhlasím s názorem, že mezi opravdové motivy pro zvyšování trestní represe se řadí zejména politické důvody, jelikož hrozba trestu potenciální zločince odradit může i nemusí, ale vláda tím demonstruje svou rozhodnost a sílu.⁴²

Alternativní tresty nelze chápat odděleně od jiných subsystémů trestního práva a při jejich zavádění by byla vhodná analýza stávajícího stavu a zjištění čeho vůbec chceme jejich zaváděním dosáhnout. Avšak takováto analýza v ČR absentuje a trestní politiku již neuvádí v život vláda, ale spíše jednotliví poslanci, případně výbory a to nejen v rámci kriminalizace, ale také úprav jednotlivých alternativních trestů.

⁴¹Vězeňská populace ve světě: fakty, trendy a řešení hlavní příspěvek od Roye Walmsleyho IN IKSP (překlad Agentura Pylon): Kriminalita a trestní justice. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2007, str. 44

⁴²cit. Lyons, L.: Historie trestu, Justiční tresty od dávných dob po současnost. 1. české vyd., Praha: Nakladatelství Svojk & Co., 2004, str. 9

5. Alternativy NTOS

5.1. Pojem a dělení alternativ k NTOS

Alternativy NTOS lze dělit na alternativy v oblasti trestního práva (podle trestního práva hmotného a procesního na které se zaměřuje moje práce) a alternativní postupy určené k řešení trestních věcí mimo systém trestního práva (zejména mediace)⁴³.

V rámci doporučení Výboru ministrů Rady Evropy je uváděna tato definice: „*Pojem „alternativní tresty a opatření“ se týká trestů a opatření, jejichž uplatnění ponechává pachatele v komunitě a zahrnuje určité omezení jeho svobody prostřednictvím uložení podmínek a/nebo závazků, a které implementují orgány pro tento účel stanovené ze zákona. Pojem určuje jakýkoli trest uložený soudem nebo soudcem, a jakékoli opatření přijaté před nebo namísto rozhodnutí o trestu, jakož i způsoby výkonu trestu odnětí svobody mimo vězeňské zařízení. Ačkoli do této definice nespadají peněžní tresty, spadá do rozsahu těchto nařízení jakákoli dohlížecí nebo kontrolní činnost související se zajištěním implementace peněžních trestů*“⁴⁴.

Ve své práci se nesnažím o poskytnutí obecné definice alternativ NTOS, ale definuji je spíše výčtem trestů a opatření. Analyzuji i peněžní trest, jelikož i ten může alternovat NTOS, který k němu plní funkci náhradního trestu. Bohužel z důvodu omezeného rozsahu práce se nemohu zabývat podmíněným propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody.

Lze nalézt mnoho různých kritérií, podle kterých by bylo možno kategorizovat alternativy NTOS. Nejvíce vhodným a v odborné literatuře požívaným kritériem pro dělení je fáze trestního řízení, v které lze jednotlivé alternativy aplikovat.

Alternativy pak můžeme dělit na procesní alternativy ke klasickému trestnímu řízení (zejména odklony, ale v práci se zabývám také trestním příkazem spíše však ve vztahu k alternativním trestům) a alternativy hmotněprávní, které se dále dělí na alternativní tresty a alternativy k potrestání.

V současné době nabízí trestní právo celkem tři procesní alternativy (není počítán trestní příkaz) doplněné jednou další v ZSVM, dvě alternativy k potrestání a minimálně čtyři alternativní tresty v užším pojetí (pátý ZSVM).

Zákonodárce by měl být veden snahou zavést dostatečné množství alternativních trestů a opatření, což je značně neurčitý pojem ovlivňovaný dvěma filosofiemi. Zejména skandinávské země preferují omezený počet trestů a opatření s dostatečně pevnou definicí jejich použití u různých typů trestné činnosti. Snaží se o relativně jednoduchý,

⁴³srov. Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H. Beck, 2000, str. 15

⁴⁴cit. IKSP (překlad Žižka, J.): Zdokonalování implementace Evropských pravidel o alternativních trestech a opatřeních: Doporučení (2000)22 vydané Výborem ministrů Rady Evropy 29. listopadu 2000 a zpráva, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, str. 57

srozumitelný a předvídatelný trestní systém. Naopak především Anglie a Wales, dávají přednost stanovení celé řady alternativních trestů a opatření a soud může využívat široké diskreční právo při výběru trestu. Zásady pro využívání jednotlivých trestů vytváří zejména judikatura soudů. Dostatečné množství alternativních trestů a opatření velmi ovlivňuje historická právní tradice daného státu⁴⁵.

5.2. Mezinárodní organizace a ochrana lidských práv

Uvěznění může znamenat ohrožení, případně porušení základních lidských práv vězňů, tudíž i lidskoprávní instrumenty přijaté v rámci OSN lze považovat za limitaci možnosti zákonodárce ukládat NTOS. Z obecných úmluv zaměřených na lidská práva přichází v úvahu zejména Všeobecná deklarace lidských práv a taktéž Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, případně i konkrétněji zaměřená Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání. Pro užší kategorie potenciálních vězňů lze využít např. Úmluvu o právech dítěte apod.

Univerzální úmluvy zaměřené na ochranu lidských práv mají své protějšky v úmluvách přijatých v rámci regionálních organizací, které nabízejí vyšší míru vynutitelnosti kontrolních mechanismů. V rámci Rady Evropy se jedná zejména o Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod či Evropskou úmluvu o zabránění mučení a nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestání apod.

Avšak činnost mezinárodních organizací v rámci alternativ NTOS nekončí u lidskoprávních úmluv, ale spíše začíná.

Od poloviny 50. let 20. století začala OSN rozvíjet a podporovat nezávazné standarty a normy pro podporu rozvoje trestního soudnictví. První z nich Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězni z roku 1957 se zabýval pouze zacházením s vězni.

Následně bylo přijato mnoho instrumentů OSN zasazujících se o využívání alternativních trestů a opatření. Významné místo zastávají Standardní minimální pravidla OSN pro opatření nespojená s odnětím svobody (Tokijská pravidla) přijatá v roce 1986. Taktéž lze jmenovat Deklaraci základních principů spravedlnosti pro oběti trestných činů a zneužití moci a Základní principy používání programů restorativní justice v trestních věcech. Přijaty byly i specializované instrumenty pro mladistvé, uživatele drog, duševně nemocné a ženy. Čímž však snaha OSN na tomto poli nekončí a OSN vydává taktéž praktické manuály.⁴⁶

⁴⁵IKSP (překlad Žižka, J.): Zdokonalování implementace Evropských pravidel o alternativních trestech a opatřeních: Doporučení (2000)22 vydané Výborem ministrů Rady Evropy 29. listopadu 2000 a zpráva, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, str. 21

⁴⁶více IKSP: Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, str. 12-14

Konkrétnější snahy zaměřené právě na oblast alternativního trestání lze nalézt v rámci dokumentů přijatých v rámci Rady Evropy v rezoluci č. (76)10 Některé alternativní tresty k vězení, kterou přijal Výbor ministrů Rady Evropy v roce 1976 a také v Doporučení č. R(92)16 výboru ministrů členským státům k Evropským pravidlům o trestech a opatřeních realizovaných ve společenství ze dne 19. října 1992 a na něj navazující Doporučení (2000)22 vydané Výborem ministrů Rady Evropy 29. listopadu 2000. Pro oblast procesních alternativ lze uvést Doporučení Rady Evropy č. 2/87/18 přijaté 17.9.1987 Výborem ministrů Rady Evropy, přičemž českou úpravu trestního příkazu nelze považovat za souladnou s tímto doporučením (viz kap. 8.2.).

Pro českého zákonodárce by dle mého názoru mohla být velice přínosná inspirace Přílohou 2 k Doporučení Rec(2000)22⁴⁷:

Za velice podnětné považuji body 24 až 29 zabývající se výzkumem v oblasti alternativních trestů a opatření. Výzkumy v oblasti alternativních trestů považuji v ČR za nedostatečné a nedá se dle mého názoru tvrdit, že výzkumy v co největší míře umožňují srovnávání účinnosti různých programů (27). Jistě by bylo vhodné vytvořit statistiku, která bude rutinně popisovat míru využití a výsledky alternativních trestů a opatření (28). O tyto aspekty by mohla být doplněna justiční statistika (případně vytvořena nová statistika) a to zejména o počet alternativních trestů, které byly přeměněny na NTOS u jakých trestných činů, v jakém rozsahu a jaký důvod byl pro tuto přeměnu. Dle mého názoru zákonodárce dostatečně nevyužívá ani těch výzkumů, které jsou prováděny např. Institutem pro kriminologii a sociální prevenci.

Taktéž požadavek k zavedení adekvátních orgánů na implementaci alternativních trestů a opatření, jimž by byly poskytnuty dostatečné prostředky a jež by byly vytvořeny dle potřeby za účelem zajištění důvěry soudních orgánů ve smysluplnost alternativních trestů a opatření, zajištění bezpečnosti občanů a dosažení zlepšené osobní a sociální situace pachatelů je inspirativní (9). Nejvíce je to viditelné u trestu domácího vězení, který bez elektronického sledování podle mnohých odborníků nemá šanci na větší rozšíření. Ale i z historie známe případy, kdy alternativní tresty byly zaváděny bez adekvátních implementačních orgánů, což může podlamovat důvěru v tyto instituty nejen ze strany soudních orgánů.

Rezervy vidím také v oblasti zlepšení důvěryhodnosti alternativních trestů a opatření (u soudních orgánů, doplňujících orgánů, široké veřejnosti a politiků: body 14-18). Bylo by vhodné informovat o ekonomických, ale hlavně sociálních výhodách alternativních trestů širokou veřejnost častěji a možná uspořádat i nějakou PR kampaň. V případě, že významné úpravy systému alternativních trestů a opatření uvádí v život spíše jednotlivý

⁴⁷IKSP (překlad Žižka, J.): Zdokonalování implementace Evropských pravidel o alternativních trestech a opatřeních: Doporučení (2000)22 vydané Výborem ministrů Rady Evropy 29. listopadu 2000 a zpráva, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, str. 5-8

poslanci nebo výbory a téměř absentuje nějaký dlouhodobější záměr trestní politiky, pak asi bohužel ani není nic, co by mohlo být veřejnosti prezentováno.

V neposlední řadě je vhodné zmínit některá opatření, která by měla vést k vytvoření účinných programů a zásahů. Doporučováno je vytvoření kritérií účinnosti tak, aby bylo možné z různých pohledů zhodnotit náklady a výhody související s programy a zásahy a dosáhnout tak maximální kvality jejich výsledků. Rovněž je třeba pro realizaci programů a zásahů zřídit normy a ukazatele výkonu (19). Vycházet by se mělo samozřejmě z relevantních výzkumů (20).

V rámci práva EU se oblasti alternativ k NTOS úzce týkají Rámcová rozhodnutí o uznávání soudních rozhodnutí, jimiž byly uloženy alternativní tresty a probační opatření. Snahy o uznávání uložených alternativních sankcí nejsou zcela nové jmenovat lze Úmluvu Rady Evropy ze dne 30. listopadu 1964 o dohledu nad podmíněně odsouzenými nebo podmíněně propuštěnými pachateli.

V rámci EU bylo přijato Rámcové rozhodnutí Rady 2005/214/SVV⁴⁸ ze dne 24. února 2005 o uplatňování zásady vzájemného uznávání peněžitých trestů a pokut. Peněžitým trestem nebo pokutou se zde rozumí povinnost uhradit: a) peněžitou částku uloženou rozhodnutím na základě odsouzení za trestný čin nebo přestupek, b) náhradu ve prospěch obětí, uloženou stejným rozhodnutím, přičemž oběť nemusí v daném řízení uplatnit žádné občanskoprávní nároky a soud jedná v rámci výkonu své trestní pravomoci, c) peněžitou částku na náklady na soudní nebo správní řízení vedoucí k rozhodnutí, d) peněžitou částku do veřejného fondu nebo organizace na podporu obětí, uloženou stejným rozhodnutím.

Následovalo Rámcové rozhodnutí Rady 2008/947/SVV⁴⁹ ze dne 27.11.2008 o uplatňování zásady vzájemného uznávání na rozsudky a rozhodnutí o probaci za účelem dohledu nad probačními opatřeními a alternativními tresty. *Cílem tohoto rámcového rozhodnutí je usnadnit společenskou rehabilitaci odsouzených osob, zlepšit ochranu obětí a veřejnosti a usnadnit uplatňování vhodných probačních opatření a alternativních trestů v případě pachatelů trestných činů, kteří nežijí ve státě odsouzení. S ohledem na dosažení těchto cílů stanoví toto rámcové rozhodnutí pravidla, podle kterých členský stát jiný než ten, ve kterém byla dotyčná osoba odsouzena, uznává rozsudky a případně rozhodnutí o probaci, vykonává dohled nad probačními opatřeními uloženými na základě rozsudku nebo alternativními tresty uloženými tímto rozsudkem a přijímá veškerá další rozhodnutí vztahující se k tomuto rozsudku, není-li v tomto rámcovém rozhodnutí stanoveno jinak* (Čl. 1 odst.1). Rámcové rozhodnutí se vztahuje na uznávání rozsudků a případně rozhodnutí o probaci a předání odpovědnosti za dohled nad probačními opatřeními a alternativními

⁴⁸ dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005F0214:CS:HTML>

⁴⁹ dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2008F0947:20090328:CS:PDF>

tresty a všechna další rozhodnutí spojená s těmito rozhodnutími. Vzhledem k faktu, že jednotlivé státy EU upravují alternativní tresty a probační opatření jiným způsobem je v čl. 9 dána možnost státu přeměnit probační opatření nebo alternativní trest v druh, který jeho právní úprava zná.

K tomuto tématu nadále probíhají v rámci EU diskuze. Lze zmínit Zelenou knihu o uplatňování právních předpisů EU souvisejících s trestním soudnictvím v oblasti zadržení (KOM(2011) 327 ze dne 14. 6. 2011)⁵⁰, která k předmětnému Rámcovému rozhodnutí uvádí. *„Rámcové rozhodnutí uplatňuje zásadu vzájemného uznávání pro mnohé z těchto alternativ vazby a opatření usnadňujících předčasné propuštění. Jeho správné uplatňování by znamenalo, že ve všech právních systémech v Unii by byla dostupná probační opatření a alternativy k trestu odnětí svobody. Tato opatření pak mohou být podporována na úrovni Unie, aby členské státy mohly řádně a účinně uplatňovat tato pravidla.“* Zelená kniha také položila státním orgánům, ale i široké veřejnosti mimo jiné tuto otázku: *„Jaká jsou nejvýznamnější alternativní opatření k trestu odnětí svobody (např. obecně prospěšná práce nebo probace) ve vašem právním systému? Fungují? Lze probaci či jiná alternativní opatření trestu odnětí svobody podpořit na úrovni Evropské unie? Pokud ano, jak?“*.

Domnívám se, že s ohledem na skutečnost, že doba pro výkon některých alternativních trestů je stanovena i na několik let, bude do budoucna nutné určitým způsobem harmonizovat úpravu alternativních trestů, ale i jiných alternativ NTOS v rámci členských států EU tak, aby bylo možné rozhodnutí o těchto alternativních trestech bezproblémově uznávat.

⁵⁰ dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0327:FIN:CS:PDF> (cit. 2012-03-20)

5.3. Proces zavádění alternativ do českého právního řádu

Proces utváření novodobé trestní politiky významně ovlivnilo dílo právníka Cesare Beccarii (1738-1794) z roku 1764 *Dei Delitti e delle Pene* (O zločinech a trestech) ve kterém kritizoval soudobý systém trestání. Od té doby platilo na území českých zemí několik trestních zákonů:

1. všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně z roku 1787
2. zákon trestní o zločinech a těžkých policejních přestupcích, vydaný dne 3. září 1803
3. zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, ze dne 27. května 1852.
4. zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ze dne 12. července 1950
5. zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ze dne 29. listopadu 1961
6. zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ze dne 8. ledna 2009

Bylo by nad rámec mé práce popisovat všechny trestní zákony a v tomto ohledu odkazuji na odbornou historickou literaturu.

Pro dobu komunistického zákonodárství Nezkusil uvádí: „*Trest odnětí svobody v předlistopadovém období je chápán jako univerzální opatření a volání po alternativách (jejich rozšíření) k němu je spíše ojedinělé*“.⁵¹ Což však neznamená, že by žádné alternativy neexistovaly (viz historické části kapitol u alternativních trestů).

Po roce 1989 vzhledem ke zrušení nápravného opatření byl systém alternativních trestů oslaben, avšak následně nabraly snahy o alternování NTOS na síle.

Novela trestního řádu č. 292/1993 Sb., která měla za úkol zjednodušit, účelně odformalizovat a zrychlit trestní řízení zavedla mimo jiné institut podmíněné zastavení trestního stíhání a taktéž trestní příkaz, který v té době neplnil účel alternace uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody, jelikož jím bylo umožněno uložit i NTOS do jednoho roku. Důvodová zpráva k předmětné novele uvádí respektování doporučení Rady Evropy při zavedení institutu podmíněného zastavení trestního stíhání, který zná většina právních řádů. Možnost využití tohoto institutu přichází v úvahu dle důvodové zprávy zejména v případech, kdy vzhledem k okolnostem případu i osobě obviněného je zřejmé, že v případě vyhlášení odsuzujícího rozsudku by byl uložen podmíněný trest odnětí svobody a s největší pravděpodobností by se obviněný ve zkušební době osvědčil. Je tedy zřejmé, že uváděný institut spíše než nahrazení NTOS zjednodušuje trestní řízení v

⁵¹cit. Nezkusil, J.: K problematice alternativ k trestu odnětí svobody In *Trestní právo č. 7-8/2009* str. 11. Jako výjimku autor uvádí publikace: Nezkusil, J.: K některým stránkám institutu probace a Novotný, O.: Za reformu systému trestů IN *Sborník prací z trestního práva k sedmdesátým narozeninám profesora Vladimíra Solnaře*, Univerzita Karlova Praha, 1969, s. 43n. a s. 73n.

případech, kdy by uložení NTOS nepřicházelo v úvahu. Jedná se však pouze o mezitímní rozhodnutí a v případě, že obviněný nesplní uložené podmínky, v trestním řízení se pokračuje. I trestní příkaz byl zaveden pro zjednodušení a zrychlení trestního řízení.

Novela č. 152/1995 Sb. zavedla jak nový typ odklonu a to institut narovnání, tak i nový druh alternativního trestu obecně prospěšných prací.

Novela č. 253/1997 Sb. zaměřená na oblast hospodářských, majetkových deliktů a drogové kriminality mimo jiné zavádí také instituty podmíněného upuštění od potrestání s dohledem a podmíněné odsouzení s dohledem. Touto novelou došlo k zavedení institutu probace do českého trestního práva. Avšak až do účinnosti **zákona č. 257/2000 Sb.**, o Probační a mediační službě, byla probace v ČR velmi limitována.

Velmi vhodné je zmínit rozsáhlou novelu trestního řádu **č. 265/2001 Sb.**, která díky pozměňovacím návrhům znemožnila uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody trestním příkazem. Díky této novele došlo k mnohým dalším úpravám a posílení alternativních trestů např. rozšířením okruhu subjektů, v jejichž prospěch mohou být obecně prospěšné práce vykonávány. Také rozšiřovala kategorii trestných činů, u nichž je nepodmíněný trest subsidiární a to u trestných činů, u nichž horní hranice trestní sazby nepřevyšuje tři roky (dříve jeden rok, novelou č. 330/2011 Sb. zvýšeno na pět let). Kritiku takto pojaté subsidiarity NTOS naleznete v kapitole 9.5.

Významný milník ve vývoji trestně právní úpravy představuje zákon **č. 218/2003 Sb.**, o soudnictví ve věcech mládeže, avšak jak uvádím i na jiných místech, ve své práci se z důvodu jejího omezeného rozsahu věnuji zejména trestání dospělých.

Novela č. 283/2004 Sb. dává státnímu zástupci možnost rozhodnout o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání.

Značným zásahem do systému alternativních trestů přispěl trestní zákoník (**zákon č. 40/2009 Sb.**), který zavedl nový alternativní trest domácího vězení a zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. O změnách a úpravě alternativních trestů v trestním zákoníku budu pojednávat v následujících kapitolách.

Nadále jsou přijímány i další novely pozměňující dosavadní alternativní tresty a opatření.

6. Alternativy ke klasickému trestnímu řízení

6.1. Odklony

Odklony se snaží ulehčit trestním soudům a bojovat s významným nešvarem českého trestního soudnictví a to nepřiměřenou délkou trestního řízení. Jak judikoval Ústavní soud: „Právo na projednání věci bez zbytečných průtahů, resp. právo na vyřízení věci v přiměřené lhůtě je integrální součástí práva na spravedlivý proces, tedy základních práv garantovaných čl. 36 odst. 1 ve spojení s čl. 38 odst. 2 Listiny a čl. 6 odst. 1 Úmluvy. (...) Časový horizont toho, kdy se účastníkovi řízení dostává konečného rozhodnutí ve věci, je neoddělitelnou součástí měřítek celkové spravedlnosti řízení. Čím je tento časový horizont delší, tím více se rozostřují kontury spravedlnosti jak v očích přímých účastníků řízení, tak i v obecném vnímání veřejností a veřejného mínění. Celkově se tak oslabuje kredibilita státní moci a specificky moci soudní. Nepřiměřená délka řízení se pak proto přímo odráží v důvěře občana ve stát, jeho instituce a v právo, což je základní podmínka pro fungování legitimního demokratického právního státu⁵².“

Ve své práci se budu držet vymezení odklonu jako alternativy standardního trestního řízení, díky kterému se trestní řízení „odkloní“ od své klasické cesty a nedojde tak k vynesení odsuzujícího rozsudku, ani k vyslovení viny či uložení klasické sankce, ale věc se vyřídí jinak, zejména zastavením trestního stíhání. V tomto pojetí jako odklony lze označovat podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání, podmíněné upuštění od podání návrhu na potrestání + v řízení ve věcech mladistvých odstoupení od trestního stíhání.⁵³

Odklony nepředstavují alternativu jen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, ale spíše alternují klasický průběh trestního řízení. V souladu se zásadami restorativní justice se snaží o nápravu škody poškozenému a taktéž o navázání dialogu mezi pachatelem a poškozeným a jejich přímé zapojení do trestního řízení, které může přispět k pochopení následků činu pachatelem a také smíření se s trestným činem obětí. Přicházejí v úvahu zejména v případech stíhání pro méně závažné trestné činy, za které by v případě, že by došlo k vyhlášení odsuzujícího rozsudku, byl spíše než NTOS uložen jeden z alternativních trestů, nebo upuštěno od potrestání

Obdobné rysy jako odklony výše uvedené mají i fakultativní zastavení trestního stíhání zejména dle §172 odst. 2 písm. c) TrŘ, která dává státnímu zástupci možnost zastavit trestní stíhání, jestliže vzhledem k významu a míře porušení nebo ohrožení chráněného zájmu, který byl dotčen, způsobu provedení činu a jeho následku, nebo okolnostem, za nichž byl čin spáchán, a vzhledem k chování obviněného po spáchání činu, zejména k

⁵²nález I.ÚS 554/04 ze dne 31.03.2005

⁵³Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní, 2. vyd. Praha: Leges, 2011, str. 706-707

jeho snaze nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu, je zřejmé, že účelu trestního řízení bylo dosaženo.

Blízko k procesním alternativám k potrestání má i zastavení trestního stíhání a odložení věci v případech, kdy lze zahájit trestní stíhání a pokračovat v něm jen se souhlase poškozeného a tento svůj souhlas neudělil nebo vzal zpět⁵⁴.

V následující podkapitole se zaměřím na stručnou komparaci podmínek pro použití institutu podmíněného zastavení trestního stíhání (PZTS) a narovnání, jelikož jejich použití přichází v úvahu při řízeních o přečinech a mohou tak konkurovat alternativám hmotněprávním. Na rozdíl od hmotněprávních alternativ vyžadují uváděné odklony doznání obviněného (resp. prohlášení, že spáchal skutek, viz dále) a jsou v nich více akcentovány zásady restorativní justice ve vztahu k odčinění škody poškozenému. Taktéž vyžadují souhlas obviněného (případně i poškozeného).

Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání (179g, 179h TrŘ) představuje obdobný institut jako PZTS, který je možno využít ve zkráceném přípravném řízení, kdy pachatel má postavení podezřelého, trestní stíhání dosud neprobíhá a není jej tedy možno zastavit. Vzhledem ke stádiu trestního řízení je zřejmé, že podmíněně odložit podání návrhu na potrestání může pouze státní zástupce. Zkušební doba může být stanovena na 6 měsíců až dva roky (došlo ke zvýšení horní hranice z jednoho roku). Jedná se o mezitímní rozhodnutí a v případě, že se podezřelí neosvědčí, v trestním řízení se pokračuje.

V rámci úvah de lege ferenda je vhodné upozornit na návrh zákona v současné době ve stavu zapracování pozměňovacích návrhů přijatých ve 3. čtení⁵⁵, které jak u PZTS tak i podmíněného odložení podání návrhu na potrestání umožňuje jejich aplikaci podmínit i dobrovolným slibem obviněného (podezřelého), že se po zkušební dobu zdrží určité činnosti, nebo složením peněžitě částky určené státu na pomoc obětem trestné činnosti (nebo kombinace obou). Reaguje se, tak zejména na nemožnost uložit zákaz činnosti řídit motorová vozidla a uložit peněžitou sankci při řešení dopravní trestních činů pomocí PZTS a podmíněného odložení návrhu na potrestání. Stejný návrh zákona počítá i se zavedením institutu dohody o vině a trestu, který v případě, že bude schválen, jistě přinese do systému trestního práva výrazné změny.

⁵⁴Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi Praha: C.H. Beck, 2000, str. 35

⁵⁵stav k 22.3.2012, sněmovní tisk č. 510/0, část č. 1/2

6.1.1. Komparace podmínek pro uložení u PZTS a narovnání

Soud a v přípravném řízení státní zástupce mají k dispozici dva velmi si konkurující instituty, jelikož možnost jejich využití se vztahuje na řízení o stejné kategorii trestných činů a to přečinech. U obou instrumentů je vyžadován souhlas obviněného jako podmínka pro jejich použití. U narovnání je nutný také souhlas poškozeného. Ze statistik vyplývá, že pomyslný souboj instrumentů na celé čáře vyhrává PZTS, který je využíván mnohem častěji.

Rozdílnosti v předpokladech pro použití:

PZTS (§307 TrŘ)	narovnání (§309 TrŘ)
obviněný se k činu doznal	obviněný prohlásí, že spáchal skutek, pro který je stíhán, a nejsou důvodné pochybnosti o tom, že jeho prohlášení bylo učiněno svobodně, vážně a určitě
obviněný nahradil škodu, pokud byla činem způsobena, nebo s poškozeným o její náhradu uzavřel dohodu, anebo učinil jiná opatření k její náhradě	obviněný uhradí poškozenému škodu způsobenou přečinem nebo učiní potřebné úkony k její úhradě, případně jinak odčiní újmu vzniklou přečinem
obviněný vydal bezdůvodné obohacení činem získané, nebo s poškozeným o jeho vydání uzavřel dohodu, anebo učinil jiná vhodná opatření k jeho vydání	obviněný vydá bezdůvodné obohacení získané přečinem nebo učiní jiná vhodná opatření k jeho vydání
	obviněný složí na účet soudu nebo v přípravném řízení na účet státního zastupitelství peněžní částku určenou konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům, a tato částka není zřejmě nepřiměřená závažnosti přečinu
vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující	považuje-li soud (resp. státní zástupce) takový způsob vyřízení věci za dostačující vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného činu, k míře, jakou byl přečinem dotčen veřejný zájem, k osobě obviněného a jeho osobním a majetkovým poměrům

Pro podání stížnosti, která má odkladný účinek, proti rozhodnutí o PZTS i narovnání, jsou aktivně legitimováni jak obviněný tak i poškozený a v případě rozhodnutí soudem také státní zástupce.

U PZTS se stanoví zkušební doba na šest měsíců až dva roky a obviněnému soud může na tuto dobu uložit dodržování přiměřených omezení a povinností směřujících k tomu, aby vedl řádný život. Nelze však uložit např. zákaz řízení motorových vozidel, jelikož by se jednalo o nepřípustné nahrazování trestu (srov. č. 6/1999 Sb. rozh. tr.⁵⁶). Vzhledem k faktu, že PZTS je mezitímním rozhodnutím v případě, že obviněný s poškozeným uzavře dohodu o způsobu náhrady škody nebo dohodu o vydání

⁵⁶Také např. 4 Tz 56/2011

bezdůvodného obohacení, uloží se mu, aby škodu v průběhu zkušební nahradil nebo aby v této době bezdůvodné obohacení vydal. V případě, že se obviněný ve zkušební době neosvědčí, v trestním stíhání se pokračuje (více k rozhodnutí o PZTS §308 TrŘ).

Naproti tomu narovnání je definitivním rozhodnutím a všechny podmínky musí obviněný splnit již před jeho uložením. Nemožnost po určitou dobu kontrolovat obviněného po schválení narovnání, spolu se složitějšími podmínkami pro jeho použití, jak pro soud (resp. státního zástupce), tak i obviněného, může přispět k menšímu využívání tohoto institutu. Stejně tak i podmínka složení peněžní částky k obecně prospěšným účelům, může být považována za diskriminaci nemajetných obviněných a zapříčinit nižší využívání institutu narovnání.

O schválení narovnání nelze rozhodnout, jestliže trestným činem nebyla způsobena škoda či jiná újma, kterou by bylo možné v procesu narovnání nahradit či jinak odškodnit a jež by odůvodňovala, aby v řízení vystupoval poškozený, s nímž by obviněný mohl jednat o urovnání vztahů narušených spáchaným trestným činem.⁵⁷ Tímto je možnost použití narovnání také podstatně limitována oproti PZTS.

Výraznou odlišností je, že u institutu narovnání je explicitně stanovena nemožnost přihlížet k prohlášení obviněného dle §309 odst. 1 TrŘ jako k důkazu, v případě, že narovnání nebylo schváleno (§314 TrŘ).

Rozhodnutí o schválení narovnání se eviduje v Rejstříku trestů (§313 TrŘ, §2 odst. 1 zák. č. 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů). Stejně tak Rejstřík trestů vede evidenci osob, jejichž trestní stíhání bylo pravomocným rozhodnutím soudu nebo státního zástupce podmíněně zastaveno (§7 zák. č. 269/1994 Sb.).

⁵⁷rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18.11.2003, sp. zn. 4 Tz 156/2003 a Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25.9.2008, sp. zn. 11 Tdo 1202/2008

6.2. Trestní příkaz

Trestní příkaz, který je některými autory také pokládán za odklon⁵⁸, což však nepovažuji za vhodné, jelikož vzhledem k faktu, že je v současné době používán k vyřízení cca 50 % trestních věcí se nedá hovořit o nestandardním vyřízení věci a absentují v něm také prvky restorativní justice, budu analyzovat v této kapitole zejména se zaměřením na témata, která ovlivňují systém alternativních trestů. Avšak výrazně souvisí i s odklony stručně vymezeným v předchozí kapitole, jelikož je jejich výrazným konkurentem a snadné podmínky pro jeho vydání spolu s širokým okruhem trestných činů, u nichž jeho vydání přichází v úvahu, může značně omezovat používání odklonů v užším pojetí. Což považuji za negativní jev, jelikož primárním úkolem trestního příkazu je zrychlení a zefektivnění trestního řízení a jiné funkce spojené s principy restorativní justice, které plní odklony uvedené v předchozí kapitole trestní příkaz nerealizuje.

Institut trestního příkazu není v naší právní úpravě ničím novým a byl upraven v tehdejší trestním řádu díky novele č. 31/1929 Sb. z. a n., kde jím bylo možno uložit obviněnému trest na svobodě nejvýše sedmi dnů nebo trest peněžitý nejvýše 500 Kč nebo oba tyto tresty (doba náhradního trestu za nedobytný trest peněžitý nesměla převyšovat sedm dnů, a byl-li zároveň uložen trest na svobodě, spolu s ním tuto míru) a také vyslovit propadnutí (zabavení) věci.

Do nynějšího trestního řádu byl prvně vtělen novelou č. 48/1973 Sb.⁵⁹ Zrušen byl novelou č. 178/1990 Sb. Nutno upozornit, že návrh této novely nepočítal se zrušením trestního příkazu, naopak považoval institut trestního příkazu za vhodný způsob rozhodování v řízení o právně i skutkově zcela jednoduchých věcech, kde obvinění svou vinu doznává a o pravdivosti jeho doznání není důvodu pochybovat. Navrhoval možnost aplikace tohoto institutu vztahovat na všechny samosoudcem projednávané delikty. Současně navrhoval vyloučit možnost uložení trestním příkazem trestu odnětí svobody, který měl být ve smyslu návrhu novelizace trestního zákona za uvedené delikty ukládán jen zcela výjimečně⁶⁰. Výsledkem projednávání novely bylo zrušení předmětného institutu a musím říci bohužel, jelikož následná úprava se mi zdá nevyhovující.

Na trestněprávní „scénu“ se trestní příkaz vrátil díky novele č. 292/1993 Sb. Touto novelou bylo umožněno uložit trestním příkazem trest odnětí svobody do jednoho roku (podmíněný i nepodmíněný), trest zákazu činnosti do pěti let, peněžitý trest, trest propadnutí věci s tím, že náhradní trest odnětí svobody za peněžitý trest nesmí ani

⁵⁸ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Kurs trestního práva: trestní právo procesní. 3. vyd., Praha: C.H. Beck, 2007, str. 832

⁵⁹ Trestním příkazem bylo možno uložit trest odnětí svobody do dvou měsíců, nápravné opatření do čtyř měsíců, zákaz činnosti do dvou let, peněžitý trest do 5000 Kč a propadnutí věci; náhradní trest odnětí svobody za peněžitý trest nesměl ani spolu s uloženým trestem odnětí svobody přesahovat dva měsíce (§314e odst. 2 TrŘ v tehdejší znění)

⁶⁰ viz. důvodová zpráva k novele č. 178/1990 Sb.

s uloženým trestem odnětí svobody přesahovat jeden rok. Novelou č. 152/1995 Sb. byl do výčtu trestů přidán trest obecně prospěšných prací.

Přelomová byla novela č. 265/2001 Sb., která znemožnila uložit NTOS trestním příkazem do výčtu trestů navíc přibyli trest vyhoštění do pěti let a trest zákazu pobytu do pěti let. Novelou č. 41/2009 Sb. byl do výčtu trestů doplněn trest domácího vězení do jednoho roku a trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce⁶¹.

Ščerba je velmi optimistický a domnívá se, že znemožnění uložení NTOS trestním příkazem novelou č. 265/2001 Sb., bylo tím nejlepším krokem ke kterému zákonodárce při snaze omezit ukládání NTOS v posledních 15 letech přistoupil. Trestním příkazem bylo v roce 2002 rozhodnuto v 49.919 případech (50,79 % nápadu) a v roce 2001 (poslední rok, kdy bylo možno trestním příkazem uložit NTOS) bylo trestním příkazem vyřízeno 54,18 % trestních věcí. Vzhledem jen k mírnému poklesu se Ščerba domnívá, že samosoudci v případech, kdy zvažovali možnost uložení NTOS, většinou raději zvolili nejpřísnější alternativní trest a od uložení NTOS byli poměrně efektivně odrazováni tím, že by museli ve věci konat hlavní líčení. Upozorňuje však na určitý paradox, jelikož tento návrh nevzešel z iniciativy ministerstva spravedlnosti resp. vlády, ale do novely byl vložen až na základě usnesení ústavně právního výboru Poslanecké sněmovny PČR (č. 156 ze dne 14. a 15. března 2001).⁶²

Rozum v souvislosti ze znemožněním uložení NTOS trestním příkazem poukazyval na určité problémy spojené s nedostatečným zjišťováním trestní minulosti obviněných soudci: *„V případě recidivistů někdy docházelo k opakovanému ukládání trestu obecně prospěšných prací, přičemž soudy nezkoumaly, zda takový druh trestu byl obviněnému již uložen, resp. zda byl již vykonán. Pravidlem se potom stávalo ukládání trestu obecně prospěšných prací nad maximální výměru stanovenou trestním zákonem v rozporu s ustanovením trestního zákona. Takové nezákonné trestní příkazy byly pak rušeny Nejvyšším soudem na základě stížnosti pro porušení zákona. Uvedený postup pak měl, s ohledem na zákaz reformace in peius, za následek faktickou beztrestnost obviněných“*⁶³. Úprava obsažená dříve v § 36 trestního zákona do trestního zákoníku přejata nebyla, tudíž tato situace již není aktuální, avšak na aktuálnosti nabral jiný problém (viz dále).

Znemožnění uložení NTOS trestním příkazem jednoznačně vítám. Pro ilustraci lze poukázat na to, že Růžek za existence zákona o přečinech kritizoval možnost uložení NTOS v trvání jednoho roku samosoudcem a nikoli senátem a považoval to za

⁶¹ Také v souladu s novou úpravou byl trest propadnutí věci doplněn o „nebo jiné majetkové hodnoty“. TOPP nově mohl být uložen jen po předchozím vyžádání si zprávy probačního úředníka obsahující zjištění o možnostech výkonu tohoto trestu a o zdravotní způsobilosti obviněného, včetně stanoviska obviněného k uložení tohoto trestu.

⁶² Ščerba, F.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011, str. 390-391

⁶³ Rozum, J.: Nové a alternativní formy trestání v České republice po roce 1989 IN Scheinost, M. a kol: Kriminalita očima kriminologů, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, str. 59

neúnosné⁶⁴. Tím spíše byla možnost uložit NTOS trestním příkazem zcela nesmyslná. Ovšem znemožnění uložení může vést k situaci (či spíše tuto situaci posilovat), že trestní příkazy jsou ukládány i v nevhodných případech.

Dle současné právní úpravy v řízení před samosoudcem může samosoudce bez projednání věci v hlavním líčení vydat trestní příkaz, jestliže skutkový stav je spolehlivě prokázán opatřenými důkazy, a to i ve zjednodušeném řízení konaném po zkráceném přípravném řízení (§314e odst. 1 TrŘ). Bylo upuštěno (oproti trestnímu příkazu zavedenému novelou č. 48/1973 Sb.) od nutnosti doznání obviněného, ale paradoxně náhradní tresty mohou činit až 1 rok, oproti 2 měsícům dle předchozí úpravy. Došlo tak oproti předchozí úpravě nejen k podstatnému zpřísnění trestů, jež mohly být trestním příkazem uloženy, ale také k výraznému zvýšení okruhu trestných činů, u nichž vydání trestního příkazu přichází v úvahu a také došlo k zjednodušení podmínek pro vydání trestního příkazu. Nově se také v řízení po podání odporu proti trestnímu příkazu neuplatní zásada *reformatio in peius*, která se však plně neuplatňovala ani v úpravě předchozí. Nutno zdůraznit, že uvedené změny jsou výrazně jednostranně zaměřené v neprospěch obviněného a zásad trestního řízení, předpokládám s cílem výrazného zrychlení trestního řízení a obřemenění trestní justice.

Trestní příkaz nelze vydat v řízení ve věci mladistvého (§ 63 ZSVM), taktéž v řízení proti osobě, která je zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo jejíž způsobilost k právním úkonům je omezena; jestliže má být rozhodováno o ochranném opatření nebo jestliže má být uložen souhrnný trest nebo společný trest a předchozí trest byl uložen rozsudkem (§314 odst.5 TrŘ).

Oproti předchozí úpravě došlo naopak k zlepšení postavení poškozeného, jelikož trestním příkazem může být rozhodnuto o náhradě škody, jestliže byl řádně uplatněn, což předchozí úprava neumožňovala. Poškozený však nemá právo podat opravný prostředek (odpor) proti trestnímu příkazu, což chápu jako chybu právní úpravy.

Obdobně jak poukazoval Vantuch, považuji za vhodné, v případě, že nebude zúžen okruh trestných činů, u nichž může být trestní příkaz vydán a závažnost trestů, jež mohou být trestním příkazem uloženy, vrátit se k podmínce doznání obviněného pro vydání trestního příkazu. Nejen kvůli tomu, že obviněný může popírat svoji vinu, navrhopat provedení důkazů, které orgány činné v přípravném řízení neprovedou a přesto jej následně může samosoudce uznat vinným a uložit mu trest.⁶⁵ Také je nutné brát v úvahu, že trestní příkaz velmi konkuruje odklonům, jelikož je možno jej použít u téměř stejné kategorie trestných činů (vyjma nedbalostních přečinů, u nichž horní hranice trestní sazby

⁶⁴ Růžek, A.: K problémům diferenciacie trestní odpovědnosti a jejího odrazu v trestním řízení. IN Sborník z kolokvia AIDP, UK, Praha 1983, str. 54 IN Vantuch, P.: K významu a opodstatněnosti trestního příkazu v trestním řádu IN Právní rozhledy č. 1/1996, str. 7

⁶⁵ Vantuch, P.: K významu a opodstatněnosti trestního příkazu v trestním řádu IN Právní rozhledy č. 1/1996, str. 8

převyšuje pět let), ale podmínky pro vydání trestního příkazu jsou mnohem jednodušší, což může bránit širšímu využití právě odklonů, které díky uplatňování zásad restorativní justice mohou k vyrovnání se s trestným činem a prevenci trestných činů přispět mnohem lépe. Podmínka doznání obviněného by mohla také přispět k výchovnému účelu trestního řízení. V rámci hlavního líčení pod vlivem přímo vnímaných předkládaných důkazů, může obviněný, který svou vinu dříve popíral přehodnotit svůj postoj.

Kvalitní návrhy *de lege ferenda* byly předloženy v publikaci *Rozhodnutí ve věcech trestních*⁶⁶ a budoucí úprava trestního příkazu by měla dle autorů obsahovat:

- a) *Omezení možnosti vyřídit věc trestním příkazem*⁶⁷ (navrhuje spojit možnost vydání trestního příkazu s trestnými činy, u nichž horní hranice trestní sazby nepřevyšuje 2 léta).
- b) *Novou úpravu systému trestů, které lze uložit trestním příkazem*, mj. tak aby byla v souladu s doporučením Rady Evropy.
- c) *Nové podmínky pro uložení peněžitého trestu*. Trestním příkazem je možné uložit peněžitý trest v nejvyšší výměře. Dříve to bylo 5 mil. Kč a autoři navrhovali nejvyšší možnou výměru 1 mil. Kč. Problém je samozřejmě ještě zvýrazněn zvýšením výměry peněžitého trestu trestním zákoníkem.
- d) *Změnu v rozhodování o náhradě škody trestním příkazem*. Vhodně navrhují možnost podání odporu poškozeným proti výroku o náhradě škody.
- e) *Doplnění obsahových náležitostí trestního příkazu*.
- f) *Odstranění pochybností o tom, zda lze vyřídit věc trestním příkazem po zahájení hlavního líčení*.
- g) *Zavedení zákazu reformance in peius v dalším řízení, které následuje po odporu podaném ve prospěch obviněného*. S tímto návrhem nesouhlasím, také v souvislosti s odbornou literaturou, která uvádí: „*Trestní příkaz je totiž vydáván jen na podkladě spisu, tedy s přihlédnutím k důkazům opatřeným v přípravném řízení, které soud, aniž by je provedl, posuzuje jen z hlediska, zda je jimi skutkový stav spolehlivě prokázán. Proto nemůže být tímto závěrem, který nebyl učiněn na základě provedeného dokazování, v dalším řízení vázán, a to ani z hlediska zákazu reformationis in peius*⁶⁸“. Taktéž

⁶⁶ Jelínek, J., Říha, J., Sovák, Z.: *Rozhodnutí ve věcech trestních*. 2. vyd. Praha: Leges, 2008, str.81-83

⁶⁷ S tím, že okruh trestných činů je příliš široký a měl by být zúžen je vyjádřen souhlas i např. v Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: *Kurs trestního práva: trestní právo procesní*. 3.vyd., Praha: C.H. Beck, 2007 str. 838

⁶⁸ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: *Kurs trestního práva: trestní právo procesní*. 3.vyd., Praha: C.H. Beck, 2007, str. 839. Také zde poukazují na to, že ani v předchozí úpravě nebyl zákaz reformationis in peius úplný, jelikož byl vázán jen na uložení přísnějšího trestu a navíc s podmínkou, že se podstatně nezměnil na základě dokazování skutkový stav věci. Uvádějí, že obdobná úprava je i v některých dalších evropských státech a zdůrazňují, že trestním příkazem je v praxi ukládán zpravidla nižší trest, než by byl po provedeném hlavním líčení, jako určitá odměna za to, že věc nebude projednávána v hlavním líčení.

doporučení RE č. R (87) 18 stanovuje: „*Odpor proti trestnímu příkazu, který nemusí být odůvodněn, má za následek ipso facto zrušení trestního příkazu a konání řádného řízení, bez toho, aby se aplikoval zákaz reformatio in peius*⁶⁹“.

- h) *Vyloučení soudce, který vydal trestní příkaz, z dalšího projednávání věci, která následuje po podání odporu, a to pro podjatost takového soudce.* Také tento návrh pokládám za vhodný, jelikož soudce, dle kterého byl skutkový stav spolehlivě prokázán opatřenými důkazy, si na svém stanovisku může trvat a o jeho nepodjatosti mohou být silné pochybnosti.

Současná úprava není dle mého názoru v souladu s doporučením Rady Evropy č. R (87) 18, které stanovuje: „*V případě málo závažných trestných činů vzhledem k okolnostem případu, jestliže skutkový stav byl řádně zjištěn a jestliže je jisté, že obviněný je pachatelem trestného činu, lze použít zjednodušené řízení, tj. písemné řízení provedené soudním orgánem bez ústního jednání a končícího rozhodnutím podobným rozsudku, jakým je např. trestní příkaz.*“ „*Sankce uložené trestním příkazem musí být omezeny na sankce peněžité a na ztrátu práv s vyloučením jakéhokoli trestu odnětí svobody*⁷⁰.“

Za hlavní považuji omezení okruhu trestných činů, u kterých je možné trestní příkaz vydat, snížení možné výměry trestů a odstranění z jejich výčtu trest domácího vězení⁷¹ (případně i podmíněného odsouzení), jenž by se svojí podstatou měl blížit NTOS a zavedení možnosti poškozeného podat odpor proti výroku o náhradě škody.

V souvislosti s alternativními tresty by bylo vhodné zabývat se problematikou, kterou nastiňuje Lata a která v odborné literatuře je nedostatečně diskutována. Na praktických příkladech, kdy např. u jednoho z pachatelů byl uložen NTOS až po odsouzení pěti trestními příkazy k nejrůznějším alternativním trestům, ilustruje, že bezhlavé ukládání alternativních trestů trestními příkazy, které na odsouzené nemusí mít žádný účinek, může vést díky přeměně trestů v konečném součtu k mnohem vyšší výměře trestu NTOS, než kdyby byl uložen již např. při druhém odsouzení. Konstatuje, že ukládání nepřiměřeně mírných trestů trestními příkazy se v trestní justici vyskytuje poměrně běžně⁷².

Bylo by vhodné upravit zákonnou úpravu tak, aby alternativní tresty nepřemýšleně ukládané trestními příkazy naopak nemohly pobyt pachatele ve vězení prodloužit. Samozřejmě, že situace popisovaná Latou nesouvisí jen se zrušením možnosti uložit

⁶⁹ IKSP: Doporučení RE č. R (87) 18 přijaté výborem ministrů rady Evropy 17. září 1987 s odůvodněním. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1993, str. 10

⁷⁰ IKSP: Doporučení RE č. R (87) 18 přijaté výborem ministrů rady Evropy 17. září 1987 s odůvodněním. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1993, str. 10

⁷¹ Projednávaná novela, kterou jsem již zmiňoval v kapitole o odklonech (sněmovní tisk č. 510/0, část č. 1/2), navrhuje doplnit §314e o úpravu: „Trest domácího vězení může být trestním příkazem uložen pouze po předchozím vyžádání si zprávy probačního úředníka obsahující zjištění o možnostech výkonu tohoto trestu, včetně stanoviska obviněného k uložení tohoto druhu trestu. Trest domácího vězení je ukládán s přihlédnutím k této zprávě.“

⁷² Lata, J.: Několik poznámek k problematice ukládání trestů začínajícím delikventům IN (35) Vanduchová, M., Gřivna, T. (uspořádali): Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha : ASPI, 2008, str. 158-159

NTOS trestním příkazem, ale takový problém s sebou jistě trestní příkaz nesl již od počátku.

Domnívám se, že i soudci musí být zřejmé, že pachatele, který nerespektoval první či druhý trestní příkaz de facto dalším trestním příkazem odsuzuje k NTOS a to bez nařízení hlavního líčení, které by mohlo působit na pachatele výchovně. Trest uložený trestním příkazem pachatel mnohdy ani nemusí pochopit a může s ním naložit stejně, jako s uloženou pokutou ve správním řízení a to vyhodit jej do koše a klidně i v neotevřené obálce. Následně při přeměně všech trestů může strávit mnohem delší čas ve vězení, než kdyby se někdo jeho případem kvalitně zabýval.

Naopak dle mého názoru došlo k prohloubení tohoto problému a to zrušením úpravy dříve obsažené v § 36 trestního zákona, ke kterému dle důvodové zprávy k TZ došlo z důvodu odstraněním nerovnosti ve vztahu k pachatelům, kteří často i v důsledku své snahy vyhnout se výkonu trestu nevykonali předchozí pravomocně uložené tresty (v praxi především nepodmíněné tresty odnětí svobody a tresty obecně prospěšných prací), oproti pachatelům, kteří v mezidobí do dalšího odsouzení takové tresty již vykonali nebo vykonali alespoň jejich převážnou část. Je vhodné upozornit na slovenskou úpravu trestního zákona, kde je v § 43⁷³ omezena výměra dalšího trestu obdobně, jak tomu bylo v §36 českého trestního zákona. Nemyslím, že zrušení úpravy dříve obsažené v §36 trestního zákona byl dobrý tah, jelikož v současné době lze několika trestními příkazy či rozsudky teoreticky uložit pachateli TOPP klidně v celkové výměře přes tisíc hodin, stejně tak i TDV v rozsahu několika let apod. a soudci tak nejsou nuceni podrobně zkoumat trestní minulost obviněného a zda již tresty, které mu byly dříve uloženy, vykonal.

Řešení, které předkládá Lata a to možnost soudu nepřeměnit všechny alternativní tresty v NTOS, ale jen některé a ostatní ponechat v platnosti neřeší příčinu, ale pouze následek⁷⁴.

Vhodnějším řešením by dle mého názoru bylo omezení možnosti vydávat další trestní příkazy, když je zjevné, že na odsouzeného nemají žádný vliv. Například tak, aby součet případných náhradních trestů a přeměněných trestů NTOS za tresty uložené trestním příkazem nesměl být vyšší než jeden rok nejen u vydaného trestním příkazem, ale u všech vydaných trestních příkazů u kterých dosud nebyly tresty vykonány. Uměl bych si představit i větší restriktce, ale bohužel ty by neměli moc šancí na přijetí. Ostatně i můj návrh je spíše návrhem akademickým.

⁷³ *Ak súd odsudzuje páchatel'a za trestný čin, ktorý spáchal predtým, než bol trest uložený skorším rozsudkom vykonaný, a ukladá mu trest rovnakého druhu, nesmie tento trest spolu s doteraz nevykonanou časťou trestu uloženého skorším rozsudkom prevyšovať najvyššiu výmeru dovolenú týmto zákonom pre tento druh trestu. Ak je jedným z týchto trestov trest odňatia slobody, rozumie sa takou najvyššou výmerou doba dvadsiatich piatich rokov alebo trest odňatia slobody na doživotie.*

⁷⁴ bližšie Lata, J.: Několik poznámek k problematice ukládání trestů začínajícím delikventům IN (35) Vanduchová, M., Grívna, T. (uspořádali): Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha : ASPI, 2008, str. 158-165

Dle mého názoru, jestliže zákonodárce chce ukládat závažné sankce trestním příkazem a používat ho i u závažných trestných činů, musí zavést podmínku doznání obviněného (či spíše prohlášení, že spáchal skutek obdobně jako u narovnání) pro možnost jeho vydání. Na druhou stranu by si v takovém případě do budoucna pravděpodobně trestní příkaz velmi konkuroval s připravovaným institutem dohody o vině a trestu. Přičemž doufám, že právě zavedení institutu dohody o vině a trestu povede k významným změnám i u trestního příkazu.

Alternativně nebo i kumulativně bych navrhoval uvažovat o nutnosti výslovného souhlasu obviněného s vydaným trestním příkazem a v případě, že by obviněný na doručený trestní příkaz nereagoval, normálně by se pokračovalo v trestním řízení jako by byl podán odpor.

Pro větší srozumitelnost by u uloženého alternativního trestu měla být explicitně uvedena výměra trestu odnětí svobody, na kterou by alternativní trest mohl být v případě nesplnění podmínek přeměněn. Ovšem toto neplatí pouze u trestních příkazů, ale vítal bych takovouto „informační povinnost“ i u rozsudků, jelikož odsouzený nemusí vůbec vědět, že např. trest obecně prospěšných prací může být na NTOS přeměněn.

Obecně se mi zdá úprava trestního příkazu nedokonalá. V §314e odst. 4 TrŘ absentuje ustanovení, že náhradní trest NTOS při přeměně TOPP nesmí spolu s náhradním trestem za peněžitý trest převyšovat jeden rok. Taktéž s ohledem na změnu přeměny TDV by tento paragraf měl být novelizován.

Chápu, že trestní justice je přetížena, avšak řešením může být rozumně stanovená míra trestní represe a také snaha o řešení problému s kriminalitou jinak než trestním právem ne institut, který může v určitých případech porušovat právo na spravedlivý proces a jenž nemůže plně výchovně působit na obviněného. Taktéž s přihlédnutím k faktu, že trestní represe je nadále zvyšována a dle určitých populistických návrhů by snad měla být kriminalizována i přestupková recidiva.

7. Hmotně právní alternativy

7.1. Alternativy k potrestání – upuštění od potrestání

Mezi alternativy k potrestání v české právní úpravě lze řadit u dospělých pachatelů institut upuštění od potrestání a u mladistvých upuštění od uložení trestního opatření⁷⁵.

Někteří autoři pojem alternativ k potrestání pojímají extenzivně a chápou jimi i zánik trestnosti činu (dle TZ zánik trestní odpovědnosti).⁷⁶ Takovéto pojetí je pro účely mé práce příliš široké, avšak musím uznat, že se výrazně aspekty alternování NTOS projevují u institutu účinné lítosti jak dle § 33 TZ, ale zejména u úpravy pro mladistvé, jelikož ZSVM v § 7 spojuje možnost využití institutu účinné lítosti s trestnými činy u nichž horní hranice nepřevyšuje pět let, jestliže mladiství po spáchání činu dobrovolně odstranil nebo napravil způsobený následek, anebo se o to pokusil, zejména nahradil způsobenou škodu, učinil opatření potřebná k její náhradě nebo se jinak pokusil odčinit způsobené následky, svým chováním projevil účinnou snahu po nápravě a čin neměl trvale nepříznivých následků pro poškozeného nebo pro společnost.

„Institut upuštění od potrestání – ve všech jeho alternativách – je konkrétním projevem zásady humanity a pomocné úlohy trestní represe“⁷⁷.

Na rozdíl od procesních alternativ v případě upuštění od potrestání dojde trestní řízení až do stádia vynesení odsuzujícího rozsudku soudem, ve kterém je obžalovaný uznán vinným, ale není mu uložen žádný trest⁷⁸.

Ze statistik se dozvíme, že upuštění od potrestání je využíváno u méně než 5% případů (viz příloha 2). V následujících odstavcích se budu krátce věnovat upuštění do potrestání dle § 46 TZ a jeho varianty s dohledem dle § 48 TZ. Variantou dle § 47 TZ, která umožňuje při splnění zákonných podmínek upustit od potrestání za současného uložení ochranného léčení, nebo zabezpečovací detence se zabývat nebudu, jelikož ochranná opatření ve své práci neanalyzuji, ačkoli i je mohou někteří pokládat ve specifických případech za alternativu NTOS.

Trestní zákon využíval jako předpoklad pro použití institutu upuštění od potrestání konkrétní nebezpečnosti trestného činu a upustit od potrestání bylo možné u pachatelů trestných činů menší nebezpečnosti činu pro společnost. TZ naopak využívá bipatrice

⁷⁵restriktivní dělení např. Ščerba, F.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011, str. 180, nebo i Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H. Beck, 2000, str. 175- zde rozlišováno mezi hmotněprávními alternativami k potrestání (upuštění od potrestání) a procesními alternativami k potrestání (odklony)

⁷⁶Sotolář, A., Sovák, Z., Kratochvíl, V., Zezulová, J., Šámal, P., Púry, F., Válková, H. a kol.: Právní rámec alternativního řešení trestních věcí. Praha: Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti ČR, 2001, str. 224

⁷⁷cit. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 543

⁷⁸Určitou podobnost z hlediska vyslovení viny, avšak neuložení trestu můžeme nalézt taktéž v § 227 TrŘ upravující pokračování v zastaveném trestním řízení.

trestných činů a možnost upuštění od potrestání spojuje s kategorií přečinů. Ostatní předpoklady zůstávají obdobné tj. 1) pachatel spáchání přečinu lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě⁷⁹ a 2) vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a k dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již pouhé projednání věci postačí k jeho nápravě i k ochraně společnosti (§46 odst. 1 TZ).⁸⁰

V § 46 odst. 2 TZ bylo v návaznosti na ustanovení o přípravě a pokusu trestního činu, oproti dřívější úpravě doplněna zcela nová možnost upustit od potrestání u určitých případech tzv. nezpůsobilé přípravy a nezpůsobilého pokusu (více §46 odst. 2 TZ). Obdobně jako Ščerba⁸¹, považují tuto možnost za nevhodnou a redundantní, jelikož nezpůsobilé přípravy a pokusy mohou být velmi společností škodlivé a takovouto speciální úpravu si nezasluhují (např. pachatel pokusu krádeže vloupáním, který u sebe neměl prostředky pro překonání bezpečnostních dveří; pokus krádeže značného množství peněz z kufříku, který byl prázdný, což pachatel nevěděl; pokus vraždy na mrtvole apod.). U případů, které společensky škodlivé nejsou, by bylo vhodnější využít obecné úpravy např. §172 odst. 2 písm. c) TrŘ, případně i upustit od potrestání za splnění podmínek dle §46 odst.1 TZ.

Navrhoval bych vrátit se zpět k předpokladu konkrétní závažnosti trestného činu pro možnost upustit od potrestání. Nejen, že by pak úprava upuštění od potrestání za nezpůsobilý pokus či přípravu k trestnému činu byla zcela redundantní a došlo by k zjednodušení úpravy, ale také se domnívám, že jelikož většina ostatních alternativ využívá zejména bipatrici trestných činů nebo jejich typovou závažnost pro určení předpokladu pro jejich využití, bylo by vhodné, aby konkrétní závažnost využíval nejen institut podmíněného odsouzení.

Obdobně jako v trestním zákoně je i v TZ upravena možnost soudu, v případě, že považuje za potřebné po stanovenou dobu sledovat chování pachatele, za podmínek v §46 odst. 1 nebo 2 TZ upustit od potrestání a stanovit dohled nad pachatelem. Zkušební doba může být až jeden rok. Trestním zákoníkem byly do demonstrativního výčtu doplněny nové přiměřené omezení a povinnosti, které může soud pachateli uložit. V případě, že se pachatel neosvědčí, soud rozhodne o uložení trestu, kterým nemusí být jen NTOS, ale také jeden z alternativních trestů. Upravena je také fikce osvědčení. (více §48 TZ).

⁷⁹Soudce musí v odůvodnění rozsudku uvést v čem shledává projev účinné snahy po nápravě(R I/1965 (s.10))

⁸⁰ Pro českého zákonodárce by mohla být inspirativní slovenská úprava, která stanovuje negativní podmínku pro možnost upuštění od potrestání, a to že přečinem nebyla způsobena smrt nebo těžká újma na zdraví a podmínkou pro uložení je navíc přiznání pachatele (§ 40, zákona č. 300/2005 Z.z.). Slovenská právní úprava nadále počítá s předpokladem pro upuštění od potrestání spočívajícím v přijetí záruky za nápravu pachatele, ale tento institut považují u trestání dospělých za přežitok.

⁸¹Ščerba, F.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011, str. 185-188

Možnost upustit od uložení trestního opatření v ZSVM se mi zdá nelogická, jelikož spojuje možnost upustit od potrestání s trestnými činy, na které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let a neodůvodněně zbavuje mladistvé oproti dospělým možnosti upustit od uložení trestního opatření i u nedbalostních přečinů se sazbou vyšší než 5 let. ZSVM oproti TZ alternativně stanovuje i další předpoklady pro možnost upustit od uložení trestního opatření a to dopustil-li se mladiství činu z neznalosti právních předpisů, která je zejména vzhledem k jeho věku, rozumové vyspělosti a prostředí, ve kterém žil omluvitelná a taktéž jestliže soud pro mládež přijme záruku za nápravu mladistvého a má za to, že vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku nabídl, povaze spáchaného činu a osobě mladistvého se uložení trestního opatření nejeví nutným. Soud má možnost přenechat postižení mladistvého zákonnému zástupci, škole, jíž je mladiství žákem, nebo školskému zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, v němž žije (více §11-14 ZSVM).

7.2.Druhy trestů

Trest je stejně jako ochranná opatření druhem trestní sankce. Taxativní výčet dvanácti druhů trestů uvádí § 52 TZ. Oproti trestnímu zákonu přibyli trest domácího vězení a zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Vzhledem k taxativnosti uvedeného paragrafu a zásadě zákonnosti nelze výčet trestů žádným způsobem rozšiřovat samozřejmě kromě legislativní změny.

Z § 52 odst. 2 TZ a důvodové zprávy k TZ plyne, že trest odnětí svobody trestní zákoník chápe jako jeden druh trestu, který lze uložit ve třech variantách: nepodmíněně, s podmíněným odkladem na stanovenou zkušební dobu (§ 81 až 83 TZ), případně i s vyslovením dohledu probačního úředníka (§ 84 až 86 TZ). Výjimečný trest je pak pojímán jako zvláštní typ trestu odnětí svobody (§ 54 TZ). Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody tudíž není chápáno jako samostatný trest, ale jedna z variant trestu odnětí svobody.

Pojetí trestu odnětí svobody jako jednotného trestu je mnohými odborníky kritizováno. Někteří i autoritativně stanovují, že podmíněné odsouzení považují „za *samostatný trest, který lze do určité doby proměnit v jinou trestní sankci, která se realizuje, pokud nejsou splněny podmínky, za nichž se podmíněné odsouzení uložilo*“⁸². Jako argument pro samostatnost podmíněného odsouzení lze uvést i skutečnost, že zákon o soudnictví ve věcech mládeže již od svého přijetí pojímá odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu stejně tak jako variantu s dohledem jako samostatné druhy trestních opatření (§ 24 odst. 1 písm. i) a j) zák. mládeže).

⁸²cit. Jelínek, J. a kol: Trestní právo hmotné, 2. vyd. Praha: Leges, 2010, str. 367

Také Nejvyšší soud ještě dle trestního zákona (7 Tdo 1252/2006) judikoval: „*Formálně se tedy nepodmíněný i podmíněný trest odnětí svobody jeví jako jeden druh trestu, resp. jako dvě formy jednoho druhu trestu. Avšak materiálně je mezi nimi podstatný rozdíl spočívající v tom, jaké důsledky pro obviněného má uložení nepodmíněného trestu oproti uložení podmíněného trestu. Důsledkem uložení nepodmíněného trestu zásadně je okamžitá ztráta osobní svobody obviněného, který nemůže tento důsledek již nijak odvrátit. Při uložení podmíněného trestu obviněný osobní svobodu neztrácí a může tento důsledek odvrátit řádným chováním ve zkušební době, neboť pokud se ve zkušební době osvědčí a soud to ve svém rozhodnutí konstatuje, trest se nevykoná a na obviněného se dokonce hledí, jako by nebyl odsouzen. Materiální rozdíl mezi nepodmíněným a podmíněným trestem odnětí svobody tak opodstatňuje závěr, že ve skutečnosti jde o dva druhy trestu. (...) Systematika a terminologie trestního zákona tedy podporuje závěr, že nepodmíněný trest odnětí svobody a trest odnětí svobody s podmíněným odkladem jeho výkonu lze považovat za dva druhy trestu“.*

Ačkoli odborná literatura i judikatura obecných soudů se klaní spíše k povaze NTOS a podmíněného odsouzení jako dvou druhů trestů i v TZ kontinuálně k trestnímu zákonu zůstává nadále chápání trestu odnětí svobody jako jednoho druhu trestu. Avšak de lege ferenda nejen z hlediska systematického členění § 52 TZ, kdy by podmíněný trest měl být z hlediska své citelnosti pravděpodobně uveden až za trestem domácího vězení (v případě, že by u tohoto trestu došlo k výrazným změnám, viz dále), ale také s ohledem na skutečnost, že podmíněný trest má blíže k ostatním druhům alternativních trestů, by bylo vhodné podmíněné odsouzení oddělit od NTOS.

Jednotnost trestu odnětí svobody může zapříčinit také nesrozumitelnost trestního zákoníku. Mnohý laik např. po zjištění, že náhradním trestem u peněžitého trestu či jiných alternativních trestů v užším pojetí je trest odnětí svobody by se mohl domnívat, že by tímto trestem mohl být i podmíněný trest. Mnozí si neuvědomí, že s požadavkem rozhodnutí o způsobu výkonu trestu a také z povahy věci vyplývá, že se může jednat jen o trest nepodmíněný⁸³.

Jako další druhy trestů TZ v §52 odst. 1 uvádí domácí vězení; obecně prospěšné práce; propadnutí majetku; peněžitý trest; propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty; zákaz činnosti; zákaz pobytu; zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce; ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání; ztrátu vojenské hodnosti a vyhoštění.

V následujících kapitolách se budu podrobněji zabývat zejména druhy trestů, které jsou neslučitelné s nepodmíněným trestem odnětí svobody, který k těmto trestům plní funkci náhradního trestu.

⁸³k náhradnímu trestu viz např. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 790-791

Je však nutno upozornit, že jelikož mnohé alternativní tresty v širším pojetí např. propadnutí majetku (§66 odst. 2 TZ TZ), peněžitý trest ve všech jeho variantách (§67 odst. 3 TZ), propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty (§ 72 TZ), zákaz činnosti (§73 odst. 2 TZ), zákaz pobytu (§75 odst. 2 TZ), zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce (§76 odst. 2 TZ), vyhoštění (§80 TZ) lze při splnění zákonných podmínek uložit jako trest samostatný, čímž tyto tresty mohou také napomoci k omezení ukládání NTOS, jehož uložení díky uložení některého z uvedených trestů samostatně již není třeba. Alternativní tresty v širším pojetí taktéž mohou doplňovat nejen NTOS, ale i alternativní tresty v užším pojetí a vhodně je tak „zostřít“ v duchu zásady individualizace trestu. Případně také jejich uložení může zapříčinit menší výměru hlavního trestu.

7.3. Neslučitelnost určitých druhů trestů dle § 53 TZ

Při splnění zákonných podmínek lze každému pachateli uložit kterýkoli druh trestu a to buď samostatně, nebo i více těchto trestů vedle sebe. Avšak v § 53 TZ zákonodárce stanovil neslučitelnost uložení určitých trestů vedle sebe. Jelikož ZSVM neslučitelnost trestů neobsahuje, použije se úprava v TZ komplexně i pro mládež. Domácí vězení, trest odnětí svobody (podmíněný i nepodmíněný viz předchozí kapitola) a obecně prospěšné práce jsou navzájem neslučitelné, tj. uložení jednoho z těchto trestů vylučuje současné uložení jiného za daný trestný čin a nelze je tedy ukládat vedle sebe⁸⁴. Teleologickým výkladem lze dovodit zejména posílení alternativnosti těchto trestů vůči sobě, jelikož jejich zásah do osobní sféry odsouzeného je obdobný a jejich kumulace by mohla zapříčinit nepřiměřenost uloženého trestu. Z obdobného důvodu nelze peněžitý trest uložit vedle propadnutí majetku a zákaz pobytu vedle vyhoštění.

Neslučitelnost některých druhů trestů se týká pouze případu, kdy by měly být uloženy vedle sebe týměž rozsudkem (byť postupně- např. podle § 43 odst. 2 nebo § 45 odst.1 TZ). Jinak lze různé druhy trestů uložit nezávisle na sobě, i když některý z nich ještě nebyl vykonán v době, kdy se rozhoduje o uložení dalšího trestu téhož druhu, a aniž by zde byla výměra později ukládaného trestu určitého druhu omezena jejím součtem s dosud nevykonaným jiným trestem téhož druhu (neplatí již omezení dříve obsažené v § 36 tr. zákona)⁸⁵.

V §53 odst. 2 TZ jsou alternativní tresty podpořeny ve snaze o substituci NTOS, jelikož domácí vězení, obecně prospěšné práce, peněžitý trest, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, vyhoštění a zákaz pobytu lze uložit samostatně, i když trestní zákon na některý trestný čin takový trest nestanoví.

⁸⁴ Naproti tomu slovenský trestní zákon (č. 300/2005 Z.z.) v § 34 odst. 7 nevylučuje souběžné uložení trestu domácího vězení a trestu povinné práce a tyto tresty tedy mohou být ukládány souběžně.

⁸⁵ cit. Púry, F.: Některé změny v ukládání trestů podle nového trestního zákoníku IN Trestněprávní revue č. 1/2010, str. 8

7.4. Závažnost (citelnost, intenzita) trestů

Zřejmě nejcitelnějším druhem trestu je nepodmíněný trest odnětí svobody. Trestní zákoník a nejen on stanovuje subsidiaritu přísnějších trestních sankcí vůči méně přísným, avšak u alternativních trestů stanovení závažnosti jednotlivých alternativních trestů vůči sobě navzájem představuje nesnadný úkol.

Ze systematického zařazení trestů dle § 52 odst. 1 TZ a důvodové zprávy k TZ můžeme dovodit, že po NTOS druhým nejcitelnějším trestem je domácí vězení. Avšak, jak poukazuje Navrátilová v empirických výzkumech mezi odsouzeným k trestu domácího vězení ve státech, které jej aplikují, ne zcela zanedbatelné procento (cca 15 %) vnímalo TDV jako daleko přísnější než trest odnětí svobody⁸⁶. Naopak při současné úpravě kontroly TDV a přeměny jeho trestu bych jej považoval dokonce za méně závažný než TOPP, případně podmíněné odsouzení.

Nevěrohodnost určování citelnosti trestů dle systematického členění v §52 TZ (dříve §27 tr. zákona) se odráží jak v judikatuře Ústavního soudu, tak i obecné soustavy soudů.

Judikatura⁸⁷ stanovila, že trest obecně prospěšných prací nelze obecně považovat za mírnější trest ve vztahu k podmíněnému odsouzení k trestu odnětí svobody, protože rozhodující bude i výměra těchto druhů trestů a jejich dopad na pachatele.

Nejvyšší soud (4 Tz 125/2003) judikoval, že při určování zda je trest přísnější či nikoli, musí být vždy poměřováno jeho přímým dopadem na pachatele a možnostmi, které mu výkon toho kterého druhu trestu skýtá. Jediným kritériem pro výklad pojmu "přísnější trest" v ustanovení § 259 odst. 4 TrŘ tak nutně nemůže být jen systematika zařazení určitého druhu trestu v § 27 trestního zákona (§52 TZ). Takovouto ustálenou judikaturu obecných soudů podpořil jako ústavně souladnou Ústavní soud v nálezu II. ÚS 304/04, ve kterém také odmítl povahu trestu vyhoštění, který působí ve svých účincích do sféry základních práv a svobod stěžovatele bezprostředně, jako rovnocennou nebo dokonce mírnější vůči podmíněnému odsouzení, jehož zásadní důsledky nemohou nastat bezprostředně a při splnění podmínek zkušební doby nemusí nastat vůbec. Naproti tomu Nejvyšší soud při aplikaci těchto hledisek v 4 Tz 125/2003 (shodně např. 7 Tdo 1252/2006) určil nepodmíněný trest odnětí svobody vždy přísnějším trestem než trest odnětí svobody, jehož výkon je podmíněně odložen a to i v případě, že by byl uložen v delší výměře.

Subjektivně může každý pachatel vnímat uložený trest různě a lze předpokládat, že velmi zaměstnaný člověk, který pracuje 12 hodin denně 7 dní v týdnu, může považovat trest obecně prospěšných prací za mnohem citelnější než trest domácího vězení, jelikož jej postihuje ve sféře volného času, kterou disponuje velmi omezeně a raději by přijal

⁸⁶ Navrátilová, J.: Trest domácího vězení IN Bulletin advokacie č. 10/2009, str. 96

⁸⁷ R 56/1997 Sb. rozh.. tr. a 11 Tz 129/2001

určité omezení svobody pohybu, která by mu nebránila v práci. Naproti tomu u dálkového řidiče kamionu, či jiného jedince co pravidelně cestuje, může být uložení trestu domácího vězení citelnější než odsouzení ke kratšímu bytí i nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Citelnost jednotlivých trestů pro různé pachatele může být různá, jelikož každý postihuje pachatele v jiné rovině. Citelnost trestu nelze stanovit autoritativně zákonem a je nutné přihlížet ke každému konkrétnímu případu individualizovaně. Nedomnívám se, že by stanovení závažnosti jednotlivých alternativních trestů bylo nezbytné, jelikož současný stav podporuje zásadu individualizace trestu tj. nalezení toho nejvhodnějšího trestu pro konkrétního pachatele.

7.5.Subsidiarita NTOS dle §55 odst.2 TZ

Na úvod bych rád uvedl dle mého názoru velmi kvalitní německou úpravu subsidiarity NTOS, která nespojuje omezení uložení NTOS, tak jako česká s typovou škodlivostí trestného činu, ale s konkrétní výměrou trestu a zakazuje soudci uložit NTOS ve výměře pod 6 měsíců, pokud neexistují zvláštní podmínky, ať už v trestném činu nebo osobě pachatele, které přísně vyžadují uložení NTOS buď za účelem nápravy pachatele, nebo z důvodu generálního odstrašení. Krátké NTOS jsou tak v Německém zákonodárství brány jako výjimka.⁸⁸ Obdobnou úpravu bych navrhoval zavést i do českého trestního práva, jelikož ta současná obsažená v §55 odst. 2 TZ je dle mého názoru velmi nevhodná až nebezpečná.

V trestním zákoně bylo novelou č. 175/1990 Sb. stanoveno v § 39 odst. 2: „*Za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje jeden rok (novelou č. 265/2001 Sb. zvýšeno na 3 léta), lze uložit NTOS jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu*“.

V trestním zákoníku český zákonodárce v § 52 odst. 2 TZ stanovil: „*Za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje 5 let (3 roky před novelou č. 330/2011 Sb.), lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život*“.

Novelou 330/2011 Sb. došlo k výraznému zvýšení horní hranice z 3 na 5 let. Avšak ani tato změna nevzešla z pera vlády resp. ministerstva spravedlnosti, ale do novely byla vtělena pozměňovacími návrhy ústavně právního výboru⁸⁹.

Zohledňování jen osoby pachatele a ne okolností případu (závažnosti trestného činu) byla pochopitelná, jestliže byl NTOS subsidiární u trestných činů s trestní sazbou do jednoho roku u kterých se nedá hovořit o takové závažnosti, aby musel být ukládán

⁸⁸§47 Německého trestního zákona zdroj: Bohlander, M. (transl.): The German Criminal Code, A Modern English Translation. Portland: Hart Publishing, 2008, str. 50

⁸⁹Usnesení ústavně právního výboru z 26. schůze dne 29.6.2011 dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=297&ct1=> (cit.2012-03-16)

NTOS. I při zvýšení na tři léta vzhledem k tomu, že i tříletý NTOS je možné kvalitně alternovat podmíněným odsouzením, nebyla příliš problematická. Navíc trestní zákon uváděl podmínku „*nevedlo k dosažení účelu trestu*“, jímž byla chápána i generální prevence.

Změny pojetí subsidiarity NTOS v trestním zákoníku považuji za krajně nevhodné. V důvodové zprávě k §55 TZ je zaměřován účel trestu jen s individuální prevencí: *„Zároveň je však druhem trestu nejpřísnějším (NTOS), proto návrh předpokládá, že bude ukládán pouze v případě, že mírnějšími druhy trestu nespojenými s odnětím svobody nelze dosáhnout účelu trestu, slovy zákona „by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dostatečnému působení na pachatele, aby vedl řádný život“ (srov. § 55 odst. 2), anebo v případech, kdy jde o typově nejzávažnější trestné činy a trest odnětí svobody je u nich v zásadě jedinou možnou sankcí“*.

Zvýšení horní hranice trestní sazby na 5 let nelze označit jinak než omyl. V případě, že pachatel spáchá trestný čin, jehož horní hranice trestní sazby dosahuje 5 let a tento trestný čin vykazuje takovou konkrétní závažnost, že by měl být trest uložen v horní sazbě, ale soud neshledá, že by že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život, může pro alternaci takto vysoké výměry NTOS použít jediné kombinaci peněžitého trestu s jiným alternativním trestem v užším pojetí, přičemž možnosti uložení peněžitého trestu jsou limitovány (nejen) majetkovými poměry pachatele.

Obecnou úpravu subsidiarity přísnějších sankcí upravuje § 38 odst. 2 TZ: *„Tam kde postačí uložení trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější.“*

Alternativní tresty by měly nahrazovat právě krátkodobé tresty odnětí svobody, které jsou bohužel v ČR ukládány stále příliš často⁹⁰, čehož lze dosáhnout právě úpravou obdobné té německé založené na omezení možnosti ukládat krátké tresty NTOS a toto omezení spojovat nejen s osobou pachatele, ale také závažností trestného činu a generálním odstrašením, a ne nesmyslným zvyšováním hranice trestných činů, u nichž je NTOS subsidiární, navíc při zohledňování jen osoby pachatele a jen jednoho aspektu účelu trestu.

Předpoklad pro uložení alternativních trestů založený na bipatrici trestných činů a možnost jejich uložení i u celkem závažných přečinů navíc s takto nesmyslně pojatou subsidiaritou NTOS logicky mohou (resp. musí) soudy svádět k přeceňování osoby pachatele na úkor právě konkrétní nebo i typové závažnosti činu. U závažné kriminality bílých límečků, kde je dle mého názoru nutno akcentovat výrazně generální prevenci a

⁹⁰ V roce 2010 z 11818 uložených nepodmíněných trestů bylo 7685 uloženo do jednoho roku. zdroj: statistická ročenka kriminality rok 2010, str. 11 dostupné na <http://cslav.justice.cz/InfoData/>

alternativní tresty ukládat pouze výjimečně, jsou pachatelé mnohdy bezúhonní s kvalitním zázemím. Tito pachatelé však mohou působit škody obrovského rozsahu a nedělají to zpravidla z důvodu finanční nouze, ba spíše naopak. U závažných hospodářských či korupčních trestných činů si myslím, že pachatelé je páchají zejména na základě své svobodné volby při zohlednění možných zisků, které mohou být vysoké a případných trestněprávních následků, kterými jsou často i alternativní tresty, které v takovém případě mnohdy účel trestu splnit nemohou.

Naproti tomu drobní recidivující zlodějčkové, kteří páchají bagatelní škody oproti těm uvedeným v předchozím odstavci, díky takovéto úpravě mohou mnohdy považovat vězení za svůj druhý domov, jelikož alternativní tresty nevedou k tomu, aby vedly řádný život, ale k tomuto účelu u těchto pachatelů nevede ani ukládání NTOS.

Zjevnou nelogičnost pojetí subsidiarity NTOS v trestním zákoníku lze potvrdit komparací s úpravou subsidiarity nepodmíněného odnětí svobody dle §31 odst. 2 ZSVM, která umožňuje mladistvému nepodmíněné odnětí svobody uložit jen tehdy, jestliže by s ohledem na okolnosti případu, osobu mladistvého nebo předchozí použitá opatření uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu tohoto zákona⁹¹. Předmětná úprava v ZSVM tedy pro stanovení subsidiarity reflektuje i závažnost provinění a za účel zákona nepovažuje jen to, aby pachatel vedl řádný život. Oprávněně tak lze chápat pojetí subsidiarity v TZ v určitých aspektech za benevolentnější než v úpravě pro mladistvé.

⁹¹ Účel ZSVM je definován v §1 odst. 2 ZSVM: *Projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů.*

7.6. Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody

7.6.1. Obecně

Poprvé byl podmíněný odklad výkonu kratších trestů zaveden v Anglii (1879), následně v Belgii (1888), Francii (1891) a poté i v dalších zemích.⁹²

Na českém území byl institut podmíněného odsouzení zaveden zákonem č. 562/1919 Sb. Předmětný institut znal i trestní zákon č. 86/1950 Sb., který umožňoval podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšující jeden rok (novelou č. 63/1956 Sb. zvýšeno na dva roky).

Úprava v trestním zákoně č. 140/1961 Sb., byla obdobná té předchozí, novým prvkem byla možnost účasti společenských organizací při nápravě pachatele. Soud mohl podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího dvě léta při splnění jedné z podmínek. Buď vzhledem k osobě pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, v kterém žije a pracuje (a k okolnostem případu vloženo novelou č. 56/1965 Sb.), měl soud důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu nebo přijal záruku nabídnutou společenskou organizací za nápravu pachatele a jestliže vzhledem k výchovné síle kolektivu má důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu. Zkušební doba mohla být stanovena v rozmezí jeden rok až pět let. Soud mohl uložit přiměřená omezení směřující k tomu, aby vedl řádný život pracujícího člověka; zpravidla mu též uložil, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Soud mohl rozhodnout, že se odsouzený osvědčil, nebo že se trest vykoná. Soud mohl ponechat podmíněné odsouzení v platnosti, ačkoli společenská organizace odvolala záruku za nápravu podmíněně odsouzeného⁹³.

Ke změnám hmotněprávní úpravy trestu došlo novelami (č. 56/1965 Sb.) a č. 175/1990 Sb., která změnila formulace pro možnost uložení trestu v souvislosti se společenskými změnami.

Již Oto Novotný v roce 1969 poukazyval na nutnost pamatovat na individualizované sledování podmíněně odsouzených pachatelů během zkušební doby. *„V důsledku nedostatečného sledování odsouzeného dochází k uskutečnění pohrůžky výkonem či přeměnou trestu obvykle pouze v případech nové trestné činnosti. Z pohrůžky výkonem trestu u podmíněného odsouzení se tak konec konců stává pohrůžka přísnějším trestem pro případ recidivy. Podmíněné odsouzení se stává nepodmíněným upuštěním od potrestání s tím, že při spáchání nového trestného činu bude pachatel potrestán*

⁹²Solnař, V., Vanduchová, M.: Tresty a ochranná opatření. str. 36 IN Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: Systém českého trestního práva. 1. vyd., Praha: Nakladatelství Novatrix, 2009

⁹³Dle důvodové zprávy k trestnímu zákonu, jelikož k odvolání záruky může dojít nejen pro chování odsouzeného, ale také z jiných důvodů (např. přeložení odsouzeného na jiné pracoviště).

*dvojnásobně.*⁹⁴ V tomto ohledu byla přelomová novela č. 253/1997 Sb., která zavedla institut podmíněného upuštění od potrestání s dohledem.

Od alternativního předpokladu pro uložení podmíněného trestu záruky společenských organizací bylo v hmotněprávní úpravě upuštěno (novela č. 265/2001 Sb.), avšak nadále zůstává v §329 odst. 3 TrŘ možnost pro soud požádat zájmové sdružení občanů činné na pracovišti odsouzeného nebo v jeho bydlišti, pokud nabídlo záruku za převýchovu odsouzeného, o výchovné spolupůsobení. Určité změny přinesl také TZ.

*„Podstata podmíněného odsouzení spočívá v tom, že soud vynese odsuzující rozsudek a uloží trest odnětí svobody, ale jeho výkon odloží (přesněji řečeno výkon trestu odnětí svobody promíne) pod podmínkou, že odsouzený se bude ve stanovené zkušební době řádně chovat a vyhoví uloženým podmínkám.“*⁹⁵

Předmětný institut je nejdéle užívaným alternativní instrumentem v ČR a také nejvíce využívaným (viz příloha 2).

7.6.2. Hmotně právní úprava

Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody, který lze dělit na podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody a podmíněný odklad trestu odnětí svobody s dohledem, na rozdíl od ostatních alternativních trestů nevyužívá bipatrici trestných činů pro stanovení přípustnosti uložení, ale konkrétní výměru trestu odnětí svobody, která nesmí převyšovat tři léta, jestliže vzhledem k osobě pachatele a poměrům pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má soud důvodně za to, že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není třeba výkonu trestu odnětí svobody (§ 81 TZ). Soud musí náležitě a všestranně zhodnotit všechny okolnosti týkající se osoby pachatele (srov. R 32/1972⁹⁶). Soud však nesmí zapomínat na okolnosti případu, které se nevztahují na osobu pachatele, ale charakterizují souzený čin, jeho povahu a závažnost a jeho vliv na ostatní členy společnosti. I tyto okolnosti musí být předmětem dokazování a v odůvodnění rozsudku musí být zjištěné okolnosti uvedeny a zhodnoceny z hlediska možnosti uložení podmíněného trestu (R II/1967 (s. 16 a 17)⁹⁷). Uložení podmíněného trestu není vyloučeno ani u recidivujícího pachatele majetkové trestné činnosti (R 57/1990⁹⁸).

Konkrétní výměra trestu tří let je stejná jak pro podmíněný odklad (v trestním zákoně bylo možno odložit výkon trestu nepřevyšující dvě léta), tak i podmíněný odklad

⁹⁴ cit. Novotný, O.: O trestu a vězeňství, Praha: ACADEMIA nakladatelství Československé akademie věd, 1969, str. 230

⁹⁵ cit. Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H. Beck, 2000, str. 276

⁹⁶ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 900

⁹⁷ Bylo zde kritizováno využívání některými soudy pouze okolností charakterizující osobu pachatele jako kritéria při rozhodování o podmíněném trestu soudy viz Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 899

⁹⁸ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 900

s dohledem (sazba zůstává stejná). Sjednocení doby trvání je v důvodové zprávě k TZ odůvodněno snahou o zvýšení efektivnosti ukládání a výkonu podmíněného odsouzení s dohledem⁹⁹. Rozdíl mezi podmíněným odsouzením a podmíněným odsouzením s dohledem už dnes představují zejména podmínky, které vyžadují uložení dohledu tj. potřeba zvýšeně sledovat a kontrolovat chování pachatele a poskytnout mu potřebnou péči a pomoc ve zkušební době (§ 84 TZ).

Využití konkrétní výměry trestu pro stanovení možnosti uložit podmíněné odsouzení umožňuje použití tohoto trestu u nejširšího okruhu trestných činů z uváděných alternativ. Vezmeme-li v úvahu institut mimořádného snížení trestu odnětí svobody dle § 58 TZ, kdy při splnění stanovených podmínek v odst. 4, 5 nebo 6 je možné, aby výměra trestu nepřesahovala 3 léta prakticky u jakéhokoli trestného činu a bylo by tak možné uložit podmíněné odsouzení.

Zkušební doba u podmíněného odsouzení (s dohledem) může být stanovena v rozmezí jeden rok až pět let dle § 82 TZ (§85 pro podmíněné odsouzení s dohledem) (ZSVM- zkušební doba až na tři léta¹⁰⁰).

Podmíněně odsouzenému může soud uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti a zpravidla mu též uloží, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil (více v samostatných kapitolách).

Dle § 83 (§86 pro podmíněné odsouzení s dohledem) TZ přicházejí v úvahu následující rozhodnutí o podmíněném odsouzení (s dohledem):

I) soud rozhodne, a to popřípadě již během zkušební doby, že se trest odnětí svobody vykoná, protože podmíněně odsouzený nevedl ve zkušební době řádný život nebo nevyhověl uloženým podmínkám (popřípadě po ponechání podmíněného odsouzení v platnosti dle II) znovu nevedl řádný život nebo nevyhověl uloženým podmínkám) (odst. 1 část věty první za středníkem)

II) soud (výjimečně) vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného rozhodne poté co odsouzený zavedl příčinu k nařízení výkonu trestu, že ponechává podmíněné odsouzení v platnosti a stanoví nad odsouzeným dohled, přiměřeně prodlouží zkušební

⁹⁹ Z důvodové zprávy k §78 až 81 trestního zákoníku: Dřívější právní úprava vedla k používání podmíněného trestu odnětí svobody s dohledem u prvotrestaných pachatelů, kteří s ohledem na svou nízkou „rizikovost“ („risk assessment“) výkon dohledu nevyžadují, ale zejména s ohledem na okolnosti případu a právní kvalifikaci jim nemůže být uložen podmíněný trest odnětí svobody nepřevyšující dva roky, a proto jim bylo ukládáno podmíněné odsouzení s dohledem, což však vedlo k tomu, že výkon dohledu byl zcela formální a navíc nadbytečně zatěžoval Probační a mediační službu.

¹⁰⁰V tomto ohledu je dobré zmínit, že např. v Polské úpravě je možná výměra zkušební doby u mladistvých naopak delší než u dospělých s tím, že se sleduje vyšší výchovný dopad takové zkušební doby. zdroj Walach, A.: Systém trestů v Polsku IN Státní zastupitelství č. 2/2010, str. 26

dobu nebo stanoví dosud neuložená přiměřená omezení a přiměřené povinnosti (odst.1 věta druhá písm. a) až c))¹⁰¹.

III) soud po uplynutí zkušební doby (resp. prodloužené zkušební doby u ponechání podmíněného odsouzení v platnosti viz II), jestliže podmíněně odsouzený vedl ve zkušební době (prodloužené zkušební době) řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví, že se obviněný osvědčil

IV) jestliže soud neučinil žádné z výše uvedených rozhodnutí do jednoho roku od uplynutí zkušební doby, aniž by na tom měl podmíněně odsouzený vinu¹⁰², má se za to, že se podmíněně odsouzený osvědčil (odst. 3).

V případě III) a IV) se hledí na pachatele, jako by nebyl odsouzen (odst. 4). Při rozhodnutí dle I) soud rozhodne zároveň o způsobu výkonu trestu (odst. 5).

¹⁰¹ Toto rozhodnutí může soud učinit i po skončení původně stanovené zkušební doby podmíněného odsouzení, nejpozději však do jednoho roku ode dne, kdy její běh skončil. Na obě části zkušební doby je třeba přihlížet jako na jeden celek, tedy jako na lhůtu původní, která končí k určitému datu, ale která se může stát i delší (Tjpn 300/2003).

¹⁰² např. tím, že o trestném činu spáchaném ve zkušební době obviněným nebylo dosud rozhodnuto (R 26/2002 a NS 3/2001- T 77) nebo pobytem odsouzeného na neznámém místě v cizině (11 Tz 117/2008) apod.

7.7. Trest obecně prospěšných prací

7.7.1. Obecně

Trest obecně prospěšných prací může být pojat jako samostatný hlavní trest tak, jak jej zavedla anglická úprava zákonem Criminal Justice Act 1972 pod pojmem community service pilotně pro šest oblastí a od roku 1975 byl tento trest zaveden pro celou zemi. Již v době pilotního projektu různé ukazatele naznačovali, že community service nahradil NTOS jen v polovině případů, kdy byl uložen.¹⁰³

Community service bylo možno uložit pachatelům starším 16 let za jakýkoli trestný čin, za který zákon stanoví trest odnětí svobody. Podstata tohoto trestu spočívala v povinnosti odpracovat 40 až 240 hodin pod dohledem probačního pracovníka ve lhůtě 12 měsíců.¹⁰⁴ Nezbytný předpoklad pro možnost uložení community service byl souhlas obviněného.

Zkušenosti z Anglie ukazují na určité limity obecně prospěšných prací při nahrazování NTOS. Community service je převážně používána jako alternativa k peněžnímu trestu, popř. ke krátkodobému trestu odnětí svobody a zavedení tohoto trestu nezapříčinilo snížení počtu vězeňské populace. Avšak rozdílná praxe při ukládání a vyměňování této sankce, nejasnosti pozice community service v sankčním systému, problémy spjaté s náhradními opatřeními za nevykonanou či špatně vykonanou práci a také 44 % recidiva po výkonu této sankce prokazují, že i community service není bezchybným způsobem boje s kriminalitou.¹⁰⁵

Postupně se trest obecně prospěšných prací dostával do úprav dalších států, které ho pojímají rozličným způsobem jako:

a) *samostatnou trestní sankci (Francie, Nizozemsko, Velká Británie, Maďarsko, Rusko, Slovensko)*

b) *formu výkonu krátkodobého nepodmíněného trestu odnětí svobody (např. Švýcarsko, Finsko, Španělsko)*

c) *alternativu náhradního trestu odnětí svobody za nedobytný peněžitý trest (např. Německo, Polsko)*

d) *soudem uloženou povinnost (závazek) při podmíněném odsouzení nebo probaci (např. Francie, Německo, Nizozemsko, Dánsko) nebo v rámci jiných trestněprávních opatření (např. při předběžném zastavení trestního řízení - Německo)*

¹⁰³Johnson, Ch., Rex, S.: Community service: Rediscovering Reintegration IN Ward, D., Scott, J., Lacey, M.: Probation: working for justice. 2. vyd., New York: Oxford University Press, 2002, str. 187

¹⁰⁴Kuchta, J., Válková, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2005, str. 222

¹⁰⁵Kaiser, G.: Kriminologie. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 1994, str. 255

e) *samostatná sankční forma pro mladistvé pachatele (např. Německo)*¹⁰⁶

Trest obecně prospěšných prací se brzy zařadil mezi klasické alternativy k NTOS tj. k podmíněnému odsouzení a peněžitému trestu a v mnohých státech se stal třetí nejužívanější alternativou k NTOS.¹⁰⁷

V ČR se od roku 2000 stal po podmíněném odsouzení druhou nejčastěji ukládanou alternativní sankcí a předběhl, tak i peněžitý trest. Od roku 2002 do roku 2009 byl dokonce ukládán ve více případech než NTOS (více příloha 2).

7.7.2. Proces zavedení a teoretické problémy

Za předchůdce trestu obecně prospěšných prací v české právní úpravě by s jistou dávkou fantazie mohl být považován trest nápravného opatření, který se podobá i peněžitému trestu ukládanému formou denních pokut.¹⁰⁸ Trest nápravného opatření byl zrušen novelou č. 175/1990 Sb.. Z důvodové zprávy k novele č. 175/1990 Sb. je znatelné, že navrhovatel novely chtěl trest nápravného opatření v právní úpravě ponechat. Změna úpravy měla spočívat v tom, že by napříště nebylo možné nařízení výkonu práce na jiném pracovišti z důvodu hlubokého zásahu do pracovněprávních vztahů a taktéž zvýšení rozpětí dolní hranice z dosavadních 10 % na 15 %. Avšak výsledkem legislativního procesu bylo zrušení institutu nápravného opatření předmětnou novelou. Nutno dodat, že trest nápravného opatření byl velmi využívaným, např. v roce 1989 byl uložen v 12064 případech (20,9% z uložených trestů) a v roce 1984 v 18459 případech (22% z uložených trestů)¹⁰⁹ a po jeho zrušení nastal, jak se dalo předpokládat velký nárůst v počtu uloženého podmíněného odsouzení.

„Také polská osnova z r. 1990 nahradila trest omezení svobody, který spočívá v odvádění části mzdy a tím vlastně v peněžitém trestu, obecně prospěšnou prací, která se

¹⁰⁶ cit. Solnař, V., Vanduchová, M.: Tresty a ochranná opatření. str. 116-117 IN Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: Systém českého trestního práva. 1. vyd., Praha: Nakladatelství Novatrix, 2009

¹⁰⁷ Kalmthout, A.M., Ouředníčková, L.: Realizace alternativních trestů, některé zkušenosti západoevropských zemí. IN Právní rozhledy, č. 12/1997, str. 623

¹⁰⁸ Trest nápravného opatření upravoval již trestní zákon č. 86/1950 Sb. Také trestní zákon č. 140/1961 Sb. umožňoval tento trest uložit a úprava byla obsažena v § 43-45. Trest nápravného opatření mohl soud uložit pouze v případě, že tr. zákon ve zvláštní části uložení tohoto trestu dovoľoval a jestliže vzhledem k osobě pachatele a možnosti jeho nápravy uložení trestu odnětí svobody k dosažení účelu trestu nebylo třeba. Nápravné opatření nebylo možné uložit v případě, že byl pachatel trvale práce neschopný, nebo byli-li tu jiné okolnosti, které bránili výkonu tohoto trestu. Výměra trestu byla stanovena od dvou měsíců do jednoho roku. Nápravné opatření bylo vykonáváno na svobodě. Odsouzený byl povinen vykonávat práci za podmínek stanovených soudem s tím, že z odměny za práci náležející odsouzenému připadalo 10 až 25 % státu dle určení soudu. Soud mohl po dobu výkonu trestu z důležitých důvodů naříditi i změnu zaměstnání pachatele v tom směru, aby vykonával práci méně odpovědnou, nebo na jiném pracovišti, v tom případě zároveň stanovil zásady pro určení druhu, způsobu a místa zaměstnání. Také mohl soud pachateli uložit na dobu trestu i jiná přiměřená omezení směřující k tomu, aby vedl řádný život pracujícího člověka. Do doby výkonu nápravného opatření se nezapočítávala doba, po kterou odsouzený nepracoval. Jestliže odsouzený v době po odsouzení až do skončení výkonu nápravného opatření nevedl řádný život pracujícího člověka nebo nevyhověl uloženým podmínkám, přeměnil soud trest nápravného opatření nebo jeho zbytek v trest odnětí svobody, přitom dva dny nevykonaného nápravného opatření se počítali za jeden den odnětí svobody. Byl-li trest nápravného opatření vykonán, hledělo se na pachatele, jako by nebyl odsouzen.

¹⁰⁹ zdroj: Statistická ročenka kriminality, Ministerstvo spravedlnosti, 1996,2006 IN Solnař, V., Vanduchová, M.: Tresty a ochranná opatření. str. 48 IN Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: Systém českého trestního práva. 1. vyd., Praha: Nakladatelství Novatrix, 2009

*může uložit v trvání do 12 měsíců v rozsahu 20 až 40 hodin měsíčně.*¹¹⁰ Myšlenku trestu nápravného opatření však v Polsku zcela nezavrhly a jejich trest omezení svobody lze uložit buď jako výkon bezplatné kontrolované práce v obecný prospěch určené soudem nebo též může být prováděn zaměstnanému pachateli srážkami ze mzdy ve výši od 10 % až 25 % ve prospěch státní pokladny nebo na obecně prospěšné cíle určené soudem, přičemž v průběhu výkonu trestu nesmí odsouzený rozvázat pracovní poměr bez souhlasu soudu¹¹¹.

Trest obecně prospěšných prací byl do českého trestního práva vtělen novelou č. 152/1995 Sb. V trestním zákoně byl upraven v § 45, který byl „volný“ díky zrušení institutu nápravného opatření a §45a. Z důvodové zprávy k této novele se dozvíme, že se uplatní tam, kde z nějakého důvodu nepostačuje nebo není vhodné uložení samostatného peněžitého trestu a ukládání tohoto druhu trestu bude aktuální, zejména za projevy vandalství, výtržnictví nebo méně závažné majetkové trestné činnosti.

Pojem obecně prospěšné práce se v ČR se dle mého názoru mezi širokou veřejností, ale také sdělovacími prostředky dosud nevžil a často je zaměňován s pojmem veřejně prospěšná práce, který je však jedním z nástrojů, jímž je realizována aktivní politika zaměstnanosti (dle zákona č. 435/2004 Sb.).

Naopak na Slovensku, kde se v návrhu zásad zákona z roku 1993 se hovořilo o trestu veřejně prospěšné práce, z důvodu možné zaměnitelnosti se stejně označeným institutem pro práci nezaměstnaných bylo přijato jako označení tohoto trestu trest povinné práce.¹¹²

Jelínek v souvislosti se zavedením trestu obecně prospěšných prací, kritizoval příliš široké vymezení okruhu trestných činů, za které je možné uložit trest obecně prospěšných prací (např. i ozbrojený útok na veřejného činitele, obchodování se ženami) a také nesouhlasil s absencí podmínky souhlasu pachatele s uložením tohoto trestu. Podmínku souhlasu Jelínek odůvodňuje také mimořádnou difamující účinností pro pachatele z řad řádných občanů.¹¹³

Stejně, tak Vanduchová upozorňuje, že ve všech evropských zemích, které uplatňovali TOPP, bylo jeho uložení podmíněno souhlasem pachatele. Jako první důvod uvádí možný konflikt se zákazem nucené práce (tento důvod odpadá viz. čl. 9 odst. 2 písm. a) LZPS), druhý důvod souvisí s výchovným účelem trestu a třetí důvod spočívá v požadavku respektování citelnosti trestu.¹¹⁴

¹¹⁰ cit. Ewa Weigend- Andrzej Zoll, Strachfrechtsreform In Polen. ZstW 103 (1991) str. 263 IN Jescheck, H.H.: K reformě obecné části československého trestního práva z hlediska právně srovnávacího IN Právník č. 1/1992, str. 26

¹¹¹ vice Walach, A.: Systém trestů v Polsku In Státní zastupitelství č. 2/2010, str. 27

¹¹² Burda, E., Čentěš, J., Kolesár, J., Záhora, J. a kol.: Trestný zákon. Všeobecná část. Komentár. I. diel. 1. vyd. Praha : C.H. Beck, 2010, str. 408

¹¹³ Jelínek, J.: Novelizace trestního zákona v roce 1995, IN Bulletin advokacie č. 9/1995, str. 10,11

¹¹⁴ Vanduchová, M.: K novému trestu obecně prospěšných prací IN Právní praxe č. 7/1996, str. 398

Jako argument právní irelevance souhlasu odsouzeného někteří autoři mohou využít konvenci č. 29 Mezinárodní organizace práce o potlačení nucené a jiné práce z roku 1930 (ve znění konvence č. 105/1957), neboť souhlas byl učiněn pod hrozbou uložení jiného trestu. Z pohledu ochrany lidských práv se objevují i názory, že předchozího souhlasu pachatele není třeba, pokud považujeme TOPP za trestní sankci. Ad absurdum lze uvést nutnost souhlasu odsouzeného s uložením trestu odnětí svobody. Avšak i tito autoři si pokládají otázku souhlasu pachatele z hlediska nápravy a resocializace odsouzeného.¹¹⁵

Doporučení č. R(92)16 v pravidle 31 výslovně nevyžaduje souhlas pachatele s alternativním trestem nebo opatřením, avšak vyžaduje zjištění, zda lze očekávat jeho spolupráci, což nelze vyhodnotit několika jednoduchými otázkami, na které lze jen stručně odpovědět¹¹⁶.

Na problematiku nutnosti souhlasu odsouzeného s trestem obecně prospěšných prací existují různé názory. Pravdou je, že souhlas je vyžadován v drtivé většině zahraničních úprav. Výjimkou je úprava maďarská, ruská a česká. Francouzská úprava umožňuje trest obecně prospěšných prací uložit v případě, že pachatel je přítomen jednání a tento trest neodmítne¹¹⁷.

Nesouhlasím s myšlenkou, že by pro určitou skupinu osob, které spáchaly trestný čin, měl mít výkon práce, kterou mnozí vykonávají celý život, tak difamující účinek, že by musel s takovýmto trestem souhlasit. Jelikož nejsme jediná země, která souhlas odsouzeného nevyžaduje a nezaznamenal jsem žádné výrazné výtky od kontrolních mechanismů univerzální nebo regionální ochrany lidských práv, tak i debatu o souladu absence podmínky souhlasu při ukládání trestu obecně prospěšné práce s ochranou lidských práv pokládám za spíše akademickou.

Jestliže je odsouzený vyzván, zda souhlasí či nesouhlasí, jedná se kvalitativně o mnohem hlubší projev než pouhé přihlídnutí ke stanovisku pachatele, jak jej zná TZ. Obviněný je tak i v rámci zásad restorativní justice více vtažen do trestního řízení a nejedná se jen o rozhodnutí o něm bez něj. Taktéž v případě, že odsouzený s tímto trestem výslovně souhlasí, je pravděpodobnější, že jej opravdu vykoná a nedojde, tak k jeho zmaření.

Na druhé straně nepatřím mezi vyhraněné příznivce nutnosti souhlasu s uložením tohoto trestu a musím upozornit na skutečnost, že jak odklony, tak i trest domácího vězení je podmíněn souhlasem pachatele. Peněžitý trest je limitován majetkovými poměry

¹¹⁵Zezulová, J., Kabátová, I.: Několik poznámek k alternativnímu trestu obecně prospěšných prací IN Trestní právo č. 6/1997, str.11

¹¹⁶IKSP (překlad Žižka, J.): Zdokonalování implementace Evropských pravidel o alternativních trestech a opatřeních: Doporučení (2000)22 vydané Výborem ministrů Rady Evropy 29. listopadu 2000 a zpráva Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, str. 38

¹¹⁷Solnař, V., Vanduchová, M.: Tresty a ochranná opatření. str. 117 IN Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: Systém českého trestního práva. 1. vyd., Praha: Nakladatelství Novatrix, 2009

pachatele a nemožností pachatele po určitou dobu kontrolovat a v případě, že by i k uložení TOPP byl nutný souhlas pachatele, bylo by možné, že u pachatelů nesouhlasících by jediným možným alternativním trestem byl podmíněný trest, což považuji za nesouladné s účelem systému alternativních trestů.

Okruh trestných činů, za které může být TOPP uložen se nezužoval, naopak s účinností TZ byl rozšířen (viz dále).

7.7.3. Právní úprava

Předpoklady pro uložení

Možnost uložení TOPP je omezena na kategorii přečinů a jako trest samostatný může být uložen, jestliže vzhledem k povaze a k závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba (§62 odst. 1 TZ).

Dle (NS 4/2001- T 104) je TOPP alternativou ke krátkodobému NTOS, kterým je nutno rozumět trest ve výměře do několika měsíců, přičemž orientačně lze vycházet z výměry do sedmi měsíců, které se blíží ekvivalentu maximální výměry TOPP. Dle tehdejší právní úpravy přeměny trestu bylo považováno za vyloučené, aby TOPP byl alternativou k NTOS převyšujícím 1 rok¹¹⁸.

Na druhou stranu (usnesení o zamítnutí stížnosti pro porušení zákona sp. zn. 11 Tz 129/2001) jsou-li splněny podmínky pro ukládání trestu, uložení TOPP ve výměře, která by při eventuálním přepočtu na náhradní trest NTOS nedosahovala ani dolní hranice trestní sazby pro příslušný trestný čin, nemůže odůvodňovat závěr, že takový trest je v rozporu se zákonem, a to dokonce v takové intenzitě, jak to vyžaduje § 266 odst. 2 TrŘ. Domnívám se, že by takovéto uložení trestu nemělo být pravidlem a vzhledem k povaze TOPP by takto uložený trest měl být odůvodněn i splněním podmínek pro mimořádné snížení trestu odnětí svobody dle §58 TZ¹¹⁹.

Osobně se přikláním k pojetí TOPP jako náhrady bezprostředního trestu odnětí svobody, tak jak je chápán v mnoha zemích. V některých státech musí soudy uvést, jaký by býval trest odnětí svobody, kdyby nedošlo k rozhodnutí o alternativním TOPP.¹²⁰

U TOPP není souhlas pachatele nutnou podmínkou pro možnost uložení tohoto trestu (viz předchozí kapitola), avšak soud k jeho stanovisku přihlédne, stejně tak k jeho zdravotnímu stavu a k možnosti uložení tohoto trestu (§64 TZ). Další překážkou pro uložení TOPP je, že ho soud zpravidla neuloží, jde-li o pachatele, kterému byl trest

¹¹⁸Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 737

¹¹⁹Daný případ byl velmi specifický, jelikož se obviněný dopustil trestné činnosti krátce po dovršení věku 18 let, přiznal se k ní a litoval jí, v minulosti nebyl soudně trestán apod. Také byl vedle TOPP uložen trest zákazu činnosti- zákazu řízení motorových vozidel na dobu 4 let. (viz předmětný judikát sp.zn. 11 Tz 129/2001)

¹²⁰IKSP (překlad Žižka, J.): Zdokonalování implementace Evropských pravidel o alternativních trestech a opatřeních: Doporučení (2000)22 vydané Výborem ministrů Rady Evropy 29. listopadu 2000 a zpráva Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, str.17

obecně prospěšných prací v době tří let předcházejících uložení tohoto druhu trestu přeměněn na trest odnětí svobody (§62 odst. 2 TZ). Navrhovatel TZ v důvodové zprávě toto omezení vysvětluje zkušenostmi z praxe, kdy byl někdy ukládán trest obecně prospěšných prací opakovaně bez ohledu na to, že odsouzený v předchozích případech tento trest mařil nebo ho řádně nevykonával.

Výměra, podstata a lhůta k vykonání trestu

Zákonodárce již při zavedení TOPP, zejména pak s ohledem na šíři trestných činů za které bylo možno trest uložit, zvolil poměrně vysokou výměru a to 50 až 400 hodin. TZ tuto výměru snížil na 50 až 300 hodin¹²¹. Horní hranice sazby trestního opatření obecně prospěšných prací nesmí převyšovat polovinu horní hranice stanovení v TZ tedy možná výměra opatření u mladistvých činí 50 až 150 hodin (§26 odst.1 ZSVM).

TOPP v současné době spočívá v povinnosti odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných činnostech ve prospěch obcí, nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí, které se zabývají vzděláním a vědou, kulturou, školstvím, ochranou zdraví, požární ochranou, ochranou životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvířat, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností. Práce nesmí sloužit výdělečným účelům odsouzeného (§62 odst. 3 TZ). Nutno zmínit, že od zavedení trestu došlo k podstatnému rozšíření prací, které odsouzený může vykonávat.

Limitem při používání TOPP může být v některých oblastech nedostatek vhodné práce, což je stále více aktuální z důvodu vzrůstání míry nezaměstnanosti a také konkurujícím institutu veřejně prospěšných prací, jež je jedním z nástrojů, jímž je realizována aktivní politika zaměstnanosti (dle zákona č. 435/2004 Sb.). Tato limitace může být pokládána za diskriminaci pachatelů z určitých regionů, kterým TOPP nemůže být uložen, případně pro jeho výkon mají ve srovnání s pachateli z jiných regionů ztížené podmínky.

O druhu a místě výkonu obecně prospěšných prací rozhodne okresní soud, který TOPP uložil na návrh probačního úředníka (§336 TrŘ) a to usnesením (dle §119 odst.1 TrŘ), proti němuž není stížnost přípustná (§141 odst. 2 TrŘ). Rozhodnutí o druhu a místě výkonu obecně prospěšných prací je třeba ve smyslu čl. 40 odst. 1 Listiny základních práv a svobod považovat za součást rozhodování o trestu a proto je zákonem svěřeno soudu. V tomto usnesení zároveň poučí odsouzeného o povinnostech dle §336 odst. 3 TrŘ a po právní moci tohoto usnesení o něm vyrozumí příslušné středisko probační a mediální služby a zároveň pověří opatřením probačního úředníka činného v obvodu soudu

¹²¹Soud nesmí stanovit výměru TOPP tak, aby při případné přeměně celého nevykonaného trestu na NTOS byla překročena maximální výměra trestu odnětí svobody pro daný trestný čin (srov. R 9/2008) IN Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 744

kontrolou nad výkonem TOPP (§336 odst. 4 TrŘ)¹²². Také o změně druhu a místa výkonu obecně prospěšných prací může rozhodnout pouze soud a to buď na návrh odsouzeného nebo probačního úředníka (§336 odst.5 TrŘ).

Dříve bylo nutno TOPP vykonat do jednoho roku ode dne, kdy soud nařídil výkon trestu. Novelou č. 330/2011 Sb. bylo časové období zvýšeno na dvě léta. Považuji za vhodné upozornit, že zákonodárce spolu s tímto paragrafem pozapomněl novelizovat § 339 odst. 5 TrŘ. Do této doby se nezapočítává doba, po kterou odsouzený nemohl obecně prospěšné práce vykonávat pro zdravotní nebo zákonné překážky nebo byl ve vazbě nebo vykonával trest odnětí svobody¹²³.

Bylo judikováno¹²⁴, že stanovenou dobou pro výkon trestu obecně prospěšných prací je jak doba jednoho roku (dnes dvou let) ode dne, kdy soud nařídil výkon tohoto trestu, tak i v jejím rámci doba stanovená pro výkon tohoto trestu odsouzenému příslušným obecním úřadem v harmonogramu prováděných prací. Jen v případě, že odsouzenému není při projednání podmínek výkonu TOPP vymezena doba na jeho provádění, uplatní se doba uvedená v TZ.

Soud, příslušný obecní úřad i probační pracovník musí ve vykonávacím řízení respektovat též délku (počet hodin) obecně prospěšných prací a stanovit odsouzenému časový průběh jeho výkonu tak, aby doba pro jeho výkon byla dodržena (SR, 2001-I., č. 12¹²⁵).

Otázkou však je zda i dobu pro výkon trestu obecně prospěšných prací nepovažovat za součást rozhodování o trestu o kterém by měl rozhodovat soud. Odsouzený může přijmout negativně, ačkoli má dle zákona lhůtu pro vykonání trestu delší, tato lhůta je mu zkrácena o to někým jiným než soudem.

Možná by bylo vhodné inspirovat se např. Nizozemskou úpravou, kde trest do 120 hodin musel být vykonán do 6 měsíců a trest uložený ve výměře od 120 do 240 hod musel být vykonán do jednoho roku¹²⁶. I do české hmotněprávní úpravy by se časové období pro výkon TOPP mohlo rozdělit podle jeho výměry. Na druhou stranu chápu, že možnost uložení TOPP je výrazně závislá na potřebě výkonu těchto prací a bylo by v rozporu s výchovným účelem trestu, aby si jej odsouzený mohl vykonávat, kdy chce. Výše uvedený návrh by mohl zkrátit v určitých případech nižších výměr trestů dobu pro vykonání TOPP a nikoli naopak. Do §336 TrŘ bych navrhoval také doplnit povinnost při projednávání podmínek výkonu TOPP zohlednit volno časové možnosti odsouzeného.

¹²² k tomu více 4 Tz 53/2010

¹²³ I zde by mohl být inspirativní slovenský trestní zákon, který v § 55 odst. 1 písm. a) uvádí, že se do doby výkonu trestu povinné práce nezapočítává doba, po kterou nemohl odsouzený vykonávat trest povinné práce, protože mu v této době nebyla práce určena.

¹²⁴ 4 Tz 16/2003

¹²⁵ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 738

¹²⁶ Urbánek, J.: Trest obecně prospěšných prací v Nizozemském království a v České republice IN Trestněprávní revue č. 7/2003, str. 203

Přeměna trestu

Soud může TOPP přeměnit, a to i během doby stanovené pro jeho výkon, jestliže pachatel v době od odsouzení do skončení výkonu TOPP¹²⁷ nevede řádný život, vyhýbá se nástupu výkonu trestu, bez závažného důvodu poruší sjednané podmínky výkonu TOPP, jinak maří výkon tohoto trestu nebo zaviněně tento trest ve stanovené době nevykonává (§65 odst.2 TZ).

Předpokladem rozhodnutí soudu o přeměně TOPP v NTOS z důvodu nevykonání trestu ve stanovené době je zjištění, že tak odsouzený učinil zaviněně. Uvedený postup nemohou odůvodnit překážky odsouzeným nezpůsobené, v jejichž důsledku nemohl trest včas a řádně vykonat (např. pokud i přes poskytnutou součinnost mu soud nebo obecní úřad nestanovil pracovní náplň, dobu a místo výkonu práce, nepřiděloval mu řádně práci, nebo pokud by nebyl dostatek pracovních příležitostí). Zaviněné nevykonání trestu nelze spatřovat ani v onemocnění nebo úrazu odsouzeného, které mu přechodně znemožní provádět uložené práce (SR, 2001-I., č. 12¹²⁸).

Nově (novela č. 330/2011 Sb.) je možno TOPP přeměnit nejen na NTOS, ale také za podmínek § 60 odst. 1 TZ na TDV. Bylo by vhodné upozornit na legislativní chybu v §65 odst. 2 a) TZ (neměla by zde být uvedena povinnost stanovit náhradní trest), která se stala pravděpodobně díky pozměňovacímu návrhu u přeměny TDV. Na rozdíl od trestního zákona v TZ se každá i jen započatá jedna hodina (v trestním zákoně 2 hodiny) nevykonaného trestu obecně prospěšných prací počítá za jeden den odnětí svobody (jeden den domácího vězení). Ačkoli úprava přeměny TOPP v TZ není pro obviněného příznivější než v tr. zákoně (srov. §2 odst. 1 TZ), je až s podivem, jak často Nejvyšší soud musí na základě stížnosti ministra spravedlnosti ČR pro porušení zákona zrušovat usnesení soudů, kteří přeměňují trest obecně prospěšných prací, který byl uložen dle trestního zákona, podle nové úpravy a ne podle trestního zákona.¹²⁹

Změna přepočtu přeměny trestu, kdy se nově jedna hodina a ne dvě přeměňují na jeden den NTOS nebo TDV na jedné straně umožňuje tento trest uložit i u závažnějších trestných činů, na straně druhé¹³⁰ snižuje možnou výměru tohoto trestu za méně typově závažné trestné činy.

¹²⁷Touto dobou je třeba rozumět dobu od právní moci odsuzujícího rozhodnutí do doby, kdy odsouzený vykoná celý uložený TOPP. (cit. 4 Tz 16/2003)

¹²⁸Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 739

¹²⁹4 Tz 116/2011, 8 Tz 54/2011, 3 Tz 55/2011, 3 Tz 1/2011, 6 Tz 72/2011, 7Tz 53/2011, 8 Tz 22/2011, 4 Tz 82/2011, (6 Tz 52/2011, 11 Tdo 990/2011-soud uložil naopak TOPP ve výši 400 hodin)

¹³⁰Jelikož dle judikatury není možné uložit TOPP v takové výměře, aby případný NTOS po přeměně převyšoval horní hranici trestní sazby pro daný trestný čin,

Ščerba má na možnost přeměny TOPP na TDV radikální názor a navíc s přehlednutím zákonodárce týkajícího se náhradního trestu, pak lze tuto změnu dle jeho názoru těžko označit jinak než jako legislativní omyl¹³¹.

Taktéž nesouhlasím s benevolentními přeměnami jednoho alternativního trestu na druhý, jestliže k tomu nejsou objektivní důvody nezaviněné odsouzeným.

Rozhodnutí o přeměně TOPP není obligatorní. Soud se může výjimečně vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného ponechat TOPP v platnosti nebo prodloužit dobu výkonu tohoto trestu až o šest měsíců, i když odsouzený zavdal příčinu k přeměně trestu a a) stanovit nad odsouzeným na dobu výkonu trestu nebo jeho zbytku dohled, b) stanovit odsouzenému na dobu výkonu trestu nebo jeho zbytku dosud neuložená přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti uvedené v §48 odst. 4 TZ, nebo c) stanovit odsouzenému na dobu výkonu trestu nebo jeho zbytku některé z výchovných opatření podle § 63 odst. 3 TZ, je-li ve věku blízkém věku mladistvých.

O přeměně TOPP nebo jeho ponechání v platnosti rozhodne předseda senátu na návrh probačního úředníka pověřeného kontrolou nad výkonem tohoto trestu nebo na návrh obecního úřadu nebo instituce, u nichž jsou obecně prospěšné práce vykonávány, podaný prostřednictvím tohoto probačního úředníka, nebo i bez takového návrhu ve veřejném zasedání. O těchto rozhodnutích předseda senátu vyrozumí středisko Probační a mediační služby v obvodu soudu, v němž je TOPP vykonáván (§340b TrŘ).

¹³¹Ščerba, F.: Trest domácího vězení po novele č. 330/2011 Sb. IN Trestně právní revue č. 1/2012, str. 5

7.8. Trest domácího vězení

7.8.1. Obecně

Zákon č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích, ze dne 27. května 1852 upravoval jakéhosi předchůdce současného trestu domácího vězení.¹³²

Domácí vězení bylo taktéž jedním z kázeňských trestů pro vojáky. Upraven byl např. Vojenským trestním zákonem o zločinech a přečinech 19/1855 ř.z. a znám byl i v dalších vojenských kárných zákonech až do zrušení novelou č. 228/1991 Sb. I daleko v historii můžeme nalézt využívání obdobného instrumentu.

V současnosti se ve světě uplatňují dva principy ukládání TDV a to „front- end“ typ, který umožňuje pachatelovy vykonat celý trest již od začátku formou domácího vězení a „back-end“ typ, kdy pachatel nastupuje výkon domácího vězení až po odpykání části trestu ve vězení.

Existují názory, že česká legislativní úprava trestu domácího vězení se příliš neinspirovala zkušenostmi ze zahraničí, kde je domácí vězení nejvíce využíváno jako přímá náhrada trestu odnětí svobody nebo jeho části v případě podmíněného propuštění, jako náhrada vazby či v kombinaci s podmíněným odsouzením, méně často jako samostatný trest.¹³³

V tomto ohledu lze odkázat např. na úpravu ve Francii, kde má TDV charakter alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, popř. jeho zbytku o délce nepřekračující jeden rok. Přeměnu NTOS na TDV je možné na žádost odsouzeného, státního zástupce, nebo na základě rozhodnutí soudu ex offo. Odsouzený může strávit v domácím vězení maximálně 4 měsíce. Švédsko i Nizozemsko podmiňuje uložení TDV souhlasem odsouzeného i příslušníků jeho domácnosti. Ve Švédsku TDV může nahradit NTOS do 3 měsíců. V Nizozemí se pohybuje délka trvání TDV v rozmezí 12 až 16 týdnů a je spojena s intenzivní péčí o nápravu pachatele.¹³⁴ Trest domácího vězení zná i slovenský trestní zákon.

Určitý počátek back-end typu můžeme v české úpravě nově nalézt v § 89 odst. 1 a 2 TZ, který dává soudci možnost uložit podmíněně odsouzenému, aby se zdržoval v určené době ve svém obydlí nebo jeho části.

¹³² § 246 zákona č. 117/1852 ř.z.: Kromě těchto dvou stupňů vězení uznáno býti může také na vězení domácí buď jen na přípověď odsouzenec, že se nevzdálí, anebo tak, že se mu postaví stráž. Vězením domácím zavazuje se odsouzenec, že se pod nižádnou záminkou z domu nevzdálí pod trestem, že by ostatní čas vězení přestátí musil ve věznici veřejné. Dle § 247: Zpravidla trvá nejkratší vězení čtyřadvacet hodin (§§ 260 a 266), nejdelší šest měsíců. §262: Kromě toho může se místo vězení prvního stupně uložiti vězení domácí, když trestanec jest člověkem bezúhonné pověsti a když by vzdálen jsa od svého příbytku, nemohl si hleděti svého úřadu, svého obchodu, nebo svého výdělku.

¹³³ cit. Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D. (eds), Probace a mediace: Možnosti řešení trestných činů. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, str. 158

¹³⁴ Albrecht, H. J. Elektronischer Hausarrest – Das Konzept des hessischen Experiments, IN Schöch, H., Jehle, J.M. (ed.) Angewandte Kriminologie zwischen Freiheit und Sicherheit, Forum Verlag Godesberg, Mönchengladbach, 2004 str 110 an IN Hořák, J.: Domácí vězení a elektronická kontrola odsouzených IN Trestní právo č. 12/2005, str. 8

Za udivující považují diskuse v ČR okolo elektronického sledování, kdy na jedné straně právě elektronické sledování by umožnilo širší využití TDV, na druhé straně ministerstvo spravedlnosti stanovilo hranici 500 odsouzených (právě tolik je schopna hlídat PMS), aby se „vyplatilo“ elektronické sledování zavést. Situace kolem zavedení elektronického sledování tak připomíná bludný kruh¹³⁵.

Elektronický systém sledování byl zaveden v USA koncem 80. let a v Evropě o dekádu později. V USA byl spojován zejména s retributivní funkcí trestu s akcentací ekonomických benefitů, naopak evropský přístup klade větší důraz na nápravnou funkci trestu a spojuje jej s rehabilitačními programy. Ze zemí Evropské unie byl trest domácího vězení spojený s elektronickým sledováním zaveden ve Velké Británii, Francii, Belgii, Nizozemí či Švédsku¹³⁶ a další země jej postupně zavádějí.

Možnost elektronického monitorování mělo a má mnoho odpůrců. Avšak zdá se, že kritické hlasy postupně zeslabují.

Kaiser po vyhodnocení tehdejších názorů Weigenda a dalších v 90. letech kategoricky odmítal zavedení tohoto institutu v SRN. Jako argumenty uváděl, skutečnost, že neuzamčené domovní dveře (na rozdíl od vazebního nebo vězeňského ústavu) představují pokušení a zesilují tak psychický tlak na odsouzeného a existenci silných pochybností o souladu této sankce s ústavněprávními principy, jelikož se jedná o vážný zásah do privátní sféry a možnou vstupní bránu pro legální možnost totální elektronické kontroly a zkoumání.¹³⁷

Elektronicky hlídané domácí vězení odmítal i Krahl: *„Fiskální úvahy, které zůstávají spornými, by se neměly stát hlavním motivem pro jeho zavedení. Tyto úvahy by nepřijatelným způsobem postavily faktickou realitu – totiž prázdné státní pokladny- nad hodnotové principy základního zákona.“*¹³⁸

V české literatuře převažuje v současné době kladné hodnocení zavedení TDV a kritika se snáší zejména na absenci elektronického sledování. Král uvádí že, *v době rozvinutých technologií nemá smysl uvažovat o jiném způsobu zajišťování trestu než prostřednictvím elektronického sledování. Touto cestou se vydaly všechny státy, které trest domácího vězení uzákonily.*¹³⁹

V tomto ohledu i novější práce kritizují dosavadní způsob kontroly: *„Dosavadní způsob kontroly domácího vězení zajišťovaný prostřednictvím namátkových kontrol prováděných probačními úředníky je nutně jednoznačně považovat za neefektivní a z dlouhodobého*

¹³⁵ Adamičková, N., Königová, M.: Nárámky budou až dostane domácí vězení 500 lidí, vzkazuje ministerstvo soudům dostupné na <http://www.novinky.cz/domaci/260182-naramky-budou-az-dostane-domaci-vezeni-500-lidi-vzkazuje-ministerstvo-soudum.html?ref=stalo-se> (cit.2012-03-10)

¹³⁶ Hořák, J.: Domácí vězení a elektronická kontrola odsouzených IN Trestní právo č. 12/2005, str.7-8

¹³⁷ Kaiser, G.: Kriminologie. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 1994, str. 257

¹³⁸ Krahl, M.: Elektronicky hlídané domácí vězení IN Právní rozhledy č. 5/1998, str. 233

¹³⁹ Král, V.: Domácí vězení- další alternativní trest? IN Trestněprávní revue č.8/2007, str. 236-237

hlediska neudržitelny, a to i přes zcela nepopiratelnou a mimořádnou snahu PMS zajistit plnění tohoto úkolu.¹⁴⁰

Kontrola výkonu TDV pracovníky PMS může působit výrazný stres a to nejen odsouzeným, ale i ostatním členům domácnosti, kteří mohou být díky kontrolám buzení uprostřed noci a kontroly mohou narušovat i ochranu soukromí a to více než elektronické sledování. Domnívám se, že bez elektronického sledování TDV nemůže plnit svou úlohu druhého nejcitelnějšího trestu hned po NTOS. V případě kontroly výkonu pouze PMS pokládám TDV (za současné úpravy přeměny trestu) za dokonce méně přísný trest než podmíněné odsouzení či TOPP.

Regionální vedoucí Probační a mediační služby Karla Nováková popisuje, že: *„Jsme mobilní, každé středisko má od začátku roku své auto a práce se nám zjednodušila. Jsme schopní odhalit odsouzené, kteří podmínky trestu porušují. Provádíme průměrně jedenáct nebo dvanáct kontrol měsíčně u každého z nich.¹⁴¹“* Na druhé straně je nutno upozornit, že tuto práci by mohlo zastat elektronické sledování a pracovníci PMS by se tak mohly více zaměřit na činnost přímo směřující k nápravě odsouzených, k čemuž jsou primárně určeni. Otázkou také je míra benevolence jednotlivých pracovníků PMS a lze si představit i podvody odsouzených, kterým někdo sdělí, že u nich byl na kontrole pracovník PMS a odsouzený může simulovat onemocnění (nebo jiný důvod pro nedodržování výkonu trestu) a díky návštěvě zdravotnického zařízení se vyhnout přeměně trestu.

Obecně se mi zdá, že odborné i veřejné diskuse v ČR kladou důraz zejména na fiskální stránku TDV, která je v současné době, kdy cena technologií se velmi snížila dle mého názoru nesporná (otázkou samozřejmě je jaká cena bude dohodnuta prostřednictvím českého výběrového řízení). Bylo by však vhodné zavést v ČR diskuse na téma výchovné funkce tohoto trestu.

7.8.2. Právní úprava

Předpoklady pro uložení a podstata trestu

Soud může uložit TDV, odsuzuje-li pachatele přečinu, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele, lze mít důvodně za to, že postačí uložení tohoto trestu, a to popřípadě i vedle jiného trestu. Splněna musí být také podmínka písemného slibu pachatele, že se ve stanovené době bude zdržovat v obydlí na určené adrese a při výkonu kontroly poskytne veškerou součinnost (§60 odst.1 TZ). Pokud pachatel nedá slib nelze TDV uložit. Objevují se názory, že z důvodu principu

¹⁴⁰ cit. Ščerba, F.: Trest domácího vězení po novele č. 330/2011 Sb. IN Trestněprávní revue č. 1/2012, str. 2

¹⁴¹ Domácí vězení „šidí“ málokdo, dostupné na <https://www.pmscr.cz/aktuality/domaci-vezeni-sidi-malokdo> (cit.2012-03-10)

nedotknutelnosti obydlí by bylo vhodné uvažovat o rozšíření této podmínky o stanovisko osob obývajících dané obydlí¹⁴².

TDV může soud uložit až na dvě léta (§60 odst. 1 TZ) a spočívá v povinnosti odsouzeného zdržovat se po dobu výkonu tohoto trestu v určeném obydlí nebo jeho části v soudem stanoveném časovém období¹⁴³ (stanoví se podle podmínek v §60 odst. 4 TZ), nebrání-li mu v tom důležité důvody, zejména výkon zaměstnání nebo povolání nebo poskytnutí zdravotní péče ve zdravotnickém zařízení v důsledku jeho onemocnění nebo úrazu (§60 odst. 3 TZ). Otázkou je, zdali výměra trestu až na dvě léta není příliš vysoká. Král v roce 2007 k tomu uvedl, že tento druh trestu je zpravidla ve státech, které jej uzákonily, ukládám řádově jen v měsících a ČR je stanovením horní hranice na špici mezinárodního pořadí. Poukazoval na podobnost s řadou případů z praxe, kdy trest obecně prospěšných prací, který v případě že byl uložen při tehdejší horní hranici tj. 400 hodin, mnohdy odsouzený zcela nevykonal a byl mu přeměněn na NTOS. Avšak vysoká hranice výměry TDV odráží více než benevolentní představy zpracovatele o jeho výkonu např. pouze kontrolou probační a mediační služby.¹⁴⁴

Zařazení výkonu zaměstnání nebo povolání mezi důležité důvody pro nedodržování výkonu trestu vzbuzují obavy o citelnost tohoto trestu. Výkon zaměstnání a povolání by soud měl zohlednit právě při stanovení časového období, ve kterém se má odsouzený zdržovat v určeném obydlí nebo jeho části. Samozřejmě, že při práci odsouzeným na směny, časté přesčasy či s pružnou pracovní dobou je přesné stanovení doby pro výkon trestu velmi nesnadné. Domnívám se, že odsouzený by měl mít povinnost v případě, že nemůže dodržovat podmínky pro výkon TDV pro výkon zaměstnání nebo povolání vyžádat si souhlas příslušného probačního úředníka¹⁴⁵.

Přeměna trestu

V návrhu TZ a následně i přijatém znění bylo stanoveno, že soud ukládá-li TDV, stanoví pro případ, že by výkon tohoto trestu byl zmařen, náhradní trest odnětí svobody až na jeden rok. Přičemž se rozhodne o celém trestu a nejen jeho poměrné části k již vykonanému TDV. V případě, že by nebylo o stanovení náhradního trestu rozhodnuto, byl by výrok o TDV výrokem neúplným (3 Tdo 1339/2011).

¹⁴²Ščerba, F.: Právní úprava nových alternativních trestů IN Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku: sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny. Praha: Leges, 2009, str. 59

¹⁴³Před novelou č. 330/2011 bylo období pro výkon TDV stanoveno v rozmezí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po celý den a v ostatních dnech v době od 20.00 hodin do 05.00 hodin, jestliže soud v rozsudku nestanovil jinak. Vypuštění příkladmo uváděné specifikace doby a ponechání jejího stanovení jen na soudu je v důvodové zprávě odůvodněno tím, že se jako specifikace ukázala v praxi příliš návodná pro soudní rozhodování. Avšak také bylo pamatováno, aby TDV byl dostatečně důrazný a pokryl náležitě dobu, kterou by jinak odsouzený věnoval svým rekreačním nebo jiným aktivitám, což bylo nově zdůrazněno v § 60 odst. 4 TZ.

¹⁴⁴Král, V.: Domácí vězení- další alternativní trest? IN Trestněprávní revue č.8/2007, str. 236

¹⁴⁵Pro inspiraci může sloužit slovenský trestní řád, který v § 435 odst. 5 stanovuje: „Na návrh odsouzeného může orgán poverený kontrolou výkonu trestu domáceho väzenia alebo probačný a mediačný úradník povoliť odsúdenému výjimky z trestu na nevyhnutne potrebný čas.“ A to jen z naléhavého důvodu a na nevyhnutelně potřebný čas (§53 odst.3 slovenského trestního zákona).

Pojetí přeměny TDV bylo zcela přepracováno novelou č. 330/2011, díky pozměňovacím návrhům ústavněprávního výboru.¹⁴⁶ K velmi významné změně pojetí TDV, tak došlo bez přičinění ministerstva spravedlnosti resp. vlády.

Zcela přepracován byl § 61 TZ, který stanovuje: *Jestliže se pachatel v době od odsouzení do skončení výkonu trestu domácího vězení vyhýbá nástupu výkonu trestu, bez závažného důvodu poruší sjednané podmínky výkonu TDV, jinak maří výkon tohoto trestu nebo zaviněně nevykonává ve stanovené době uložený trest, může soud přeměnit, a to i během doby stanovené pro jeho výkon, TDV nebo jeho zbytek v trest odnětí svobody a rozhodnout zároveň o způsobu jeho výkonu; přitom každý i jen započatý jeden den nevykonaného TDV se počítá za jeden den odnětí svobody.*

Tato změna má své odpůrce. Ščerba uvádí, že převažují nevýhody takového pojetí přeměny trestu. Domnívá se, že TDV by měl být dodržován výhradně jako celek obdobně jako je tomu u NTOS. Jelikož soudy nerozhodnou okamžitě poté co odsouzený i několikrát poruší svou povinnost, může se odsouzený domnívat, že mu v době rozhodnutí soudem, bude hrozit jen krátkodobé NTOS. Takovýto systém dle Ščerby nevytváří dostatečný tlak na odsouzeného, aby dodržoval podmínky výkonu trestu. Stejně tak není možné dostatečně postihnout jiné porušení povinností např. vést řádný život, které se může podařit prokázat až po skončení výkonu TDV a nebude tak možnost trest přeměnit, jelikož již bude vykonán. Ščerba považuje původní úpravu náhradního trestu za vhodnější s tím, že by případnou tvrdost předchozího systému mohl zmírnit institut výjimečného ponechání TDV v platnosti, obdobně jako je tomu u podmíněného odsouzení nebo TOPP¹⁴⁷.

Výraznou chybou dle Ščerby je nemožnost přeměnit trest, jestliže odsouzený nevede řádný život. Obdobný výrazný nedostatek obsahovala dle jeho vyjádření i původní úprava. Uvádí i mnohé další nedokonalosti až chyby současné úpravy (viz legislativní chyba u možnosti přeměny TOPP na TDV).¹⁴⁸

Osobně se domnívám, že povinnost vést řádný život by bylo velmi vhodné explicitně u TDV upravit a celý tento paragraf novelizovat. Do třetice snad zákonodárce bude úspěšný.

Oproti Ščerbovi se nedomnívám, že by změna z náhradního trestu na přeměnu trestu TDV byla zcela chybnou. Avšak přimlouval bych se o zavedení podmínky, že se přemění dosud nevykonaný TDV od chvíle, kdy byly podmínky pro výkon trestu porušeny tj. nepřihlíželo by se k „vykonané“ části trestu po porušení podmínek trestu.

¹⁴⁶Usnesení ústavně právního výboru z 26. schůze dne 29.6.2011 dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=297&ct1=>

¹⁴⁷Ščerba, F.: Trest domácího vězení po novele č. 330/2011 Sb. IN Trestně právní revue č.1/2012, str. 3-4

¹⁴⁸Ščerba, F.: Trest domácího vězení po novele č. 330/2011 Sb. IN Trestně právní revue č.1/2012, str. 4

Kontrola

Kontrolu výkonu trestu domácího vězení zajišťuje PMS a to namátkovou kontrolou prováděnou probačním úředníkem. Do budoucna je alternativně počítáno se spoluprací s provozovatelem elektronického kontrolního systému, který umožňuje detekci pohybu odsouzeného (§ 334 b TrŘ). V případě, že odsouzený stanovené podmínky domácího vězení a uložená přiměřená omezení a přiměřené povinnosti nedodrží, sdělí tuto skutečnost (provozovatel elektronického kontrolního systému) nebo probační úředník vykonávající kontrolu bezodkladně soudu, který výkon trestu nařídil (§334 c TrŘ). Kontrolu TDV blíže vymezuje vyhláška č. 456/2009 Sb., o kontrole výkonu trestu domácího vězení.

Zahlázení odsouzení

Oproti podmíněnému odsouzení nebo TOPP se u TDV neplatí pravidlo, že jakmile je trest vykonán, hledí se na pachatele jakoby nebyl potrestán, ale uplatní se úprava stejná jako pro peněžitý trest uložený za úmyslný trestný čin v §105 odst. 1 písm. e) TZ tj. soud zahladí odsouzení, vedl-li odsouzený po výkonu nebo prominutí trestu anebo po promlčení jeho výkonu řádný život nepřetržitě po dobu nejméně jednoho roku, případně dle dalších podmínek v §105 TZ. Oproti tomu ZSVM spojuje účinky zahlázení odsouzení trestního opatření domácího vězení jen s vykonáním trestu nebo s pravomocným upuštěním od výkonu trestu nebo jeho zbytku (§ 35 odst. 6 ZSVM).

Upuštění od výkonu trestu

Upuštění od výkonu TDV nebo jeho zbytku je možné dle §334f TrŘ, jestliže odsouzený byl nebo má být vydán do ciziny nebo předán jinému členskému státu Evropské unie na základě evropského zatýkacího rozkazu nebo jestliže odsouzený byl nebo má být vyhoštěn nebo zjistí-li soud, že odsouzený onemocněl nevyléčitelnou životu nebezpečnou nemocí nebo nevyléčitelnou nemocí duševní nebo z jiných obdobně závažných důvodů.

Trest domácího vězení by se svou podstatou a citelností měl blížit NTOS. Uvážíme-li vcelku benevolentní úpravu podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (§88, §89 TZ) může se zdát, že odsouzení k trestu domácího vězení jsou určitým způsobem diskriminováni, právě proti odsouzeným k NTOS, jelikož možnost (podmíněného) propuštění či spíše (podmíněného) upuštění od výkonu trestu nemají. Zavedení určité možnosti upustit od výkonu TDV by pachatele mohlo motivovat k řádnému plnění povinností např. náhradě škody poškozenému apod. Lze také upozornit na fakt, že slovenská úprava v §435 odst. 3 (zákona č. 431/2005 Z.z., trestný poriadok) dává možnost odsouzenému k trestu domácího vězení po výkonu poloviny trestu požádat o upuštění od zbytku trestu. Avšak slovenskou úpravu nepovažují za hodnou následování, jelikož vůbec nestanovuje možné důvody pro upuštění od TDV, otázkou také je zdali by

nebylo vhodnější zavést podmíněné upuštění od výkonu trestu a po určitou dobu odsouzeného kontrolovat.

7.8.3. Statistiky

„Trest domácího vězení byl v průběhu roku 2010 uložen ve 130 případech, přičemž trest byl využíván především v případech, kdy se jednalo o pachatele s možností pracovat, se stálým bydlením a sociálními vazbami, které by nebylo vhodné v daných případech přetřhat umístěním odsouzeného do výkonu trestu odnětí svobody. Z těchto 130 případů bylo zhruba u 60% pachatelů výkon trestu domácího vězení doporučen Probační a mediační službou ČR. V několika desítkách případů byl naopak po provedeném předběžném šetření trest domácího vězení probační službou nedoporučen (pro nevhodné bydliště, neúčelnost, špatnou finanční situaci apod.) S ohledem na charakter trestné činnosti se jednalo při ukládání trestu domácího vězení nejčastěji o trestné činy maření výkonu úředního rozhodnutí, krádeže a výtržnictví“¹⁴⁹.

Podíváme-li se na souhrnné statistiky za roky 2010 a 2011: „K 31. 12. 2011 bylo uloženo 380 trestů domácího vězení, z toho již bylo 332 trestů nařízeno, 169 případů bylo aktuálně „ ve výkonu“ a u pouhých 44 případů došlo k přímé přeměně na trest odnětí svobody v důsledku zmaření jeho výkonu. Od ledna 2010 již bylo mimo jiné zpracováno celkem 858 zpráv v rámci předběžného šetření před uložením trestu domácího vězení. To znamená, že od účinnosti nového alternativního trestu domácího vězení soudy zvažovaly celkem v 858 případech jeho uložení“¹⁵⁰.

Z výše uvedených údajů je zřejmé, že soudy TDV příliš neukládají a jak jsem již uváděl, hlavním důvodem bude absence elektronického sledování a také značná nedokonalost právní úpravy tohoto trestu.

¹⁴⁹Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2010. str. 49 dostupné na http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-lidska-prava-cr/Zprava-LP-2010_cz.pdf (cit 2012-03-16)

¹⁵⁰Rozbor hospodaření Probační a mediační služby za rok 2011. str. 3 dostupné na https://www.pmscr.cz/download/106_ROZBOR_HOSPODARENI_PMS_CR_za_rok_2011.pdf (cit 2012-03-10)

7.9. Peněžitý trest

7.9.1. Obecně

„Peněžitý trest je jedním z nejstarších druhů trestů, který v dřívějších dobách býval ukládán ve prospěch poškozeného. Tím se stávala nejasnou hranice mezi tímto trestem a náhradou škody způsobené trestným činem. Ve feudální společnosti býval peněžitý trest ukládán zejména osobám výše postaveným, a to i za činy velmi závažné. S nástupem buržoazní společnosti byl naukou hodnocen zejména jako vhodný trest potlačující ziskuchtivost.“¹⁵¹

Trestní zákon č. 86/1950 Sb. chápal peněžitý trest jako vedlejší trest, který bylo možno uložit jen spolu s trestem hlavním.

Trestní zákon č. 140/1961 Sb. v § 53 od nabytí své účinnosti umožňoval soudu uložit peněžitý trest (ve výměře 50 Kč až 50 000 Kč) jako trest samostatný pouze v případě, že trestní zákon ve zvláštní části uložení peněžního trestu dovoľoval a jestliže vzhledem k povaze a spáchanému trestnému činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba. Vedle jiného trestu mohl soud uložit peněžitý trest, jestliže pachatel úmyslnou trestnou činností získal nebo se snažil získat majetkový prospěch. Úprava peněžitého trestu byla podstatně pozměněna novelou č. 56/1965 Sb. Výměra trestu zůstala stejná, ale peněžitý trest mohl soud uložit, jestliže pachatel úmyslnou trestnou činností získal nebo se snažil získat majetkový prospěch nebo bez těchto podmínek pouze v případě, že tento zákon ve zvláštní části uložení tohoto trestu dovoľoval. Přičemž nově mohly při splnění zákonných podmínek být obě „varianty“ TP uloženy jako trest samostatný. Nově byl upraven institut náhradního trestu odnětí svobody až na jeden rok, který soud stanovoval pro případ, že by výkon TP mohl být zmařen. Náhradní trest však nesměl ani spolu s uloženým trestem odnětí svobody přesahovat horní hranici trestní sazby. V dřívější úpravě náhradní trest za peněžitý trest upraven nebyl¹⁵².

Ke zvýšení výměry trestu došlo novelou č. 175/1990 Sb. na rozmezí od 2000 Kč do 1 000 000 Kč, touto novelou byla nově zavedena možnost uložit peněžitý trest také v případě, že jej soud ukládá za trestný čin, u něhož horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje tři léta, a vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele trest odnětí svobody současně neukládá. Což by logicky mělo vést

¹⁵¹ cit. Vidal, G., Magnol, J.: Cours de droit criminel et de science pénitentiaire, 6. v., Paris 1921, s.700 IN Solnař, V., Vanduchová, M. : Tresty a ochranná opatření. str. 136 IN Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: Systém českého trestního práva. 1. vyd., Praha: Nakladatelství Novatrix, 2009

¹⁵² Úprava § 54 odst. 1 a 2 zůstala zachována: (1) Při výměře peněžitého trestu přihlédne soud k osobním a majetkovým poměrům pachatele; peněžitý trest neuloží, je-li zřejmé, že by byl nedobytný. (2) Vydobytá částka peněžitého trestu připadá státu.

k většímu využívání peněžitého trestu, ale opak je pravdou (viz příloha 2). Další zvýšení výměry TP přinesla novela č. 290/1993 Sb. na částku od 2000 Kč až 5 000 000 Kč.

Peněžítý trest je v různých českých monografiích trestního práva hmotného uváděn jako významná alternativa krátkodobých trestů odnětí svobody. Ale je tomu tak opravdu i v ČR? Nahlédneme-li do statistik (viz příloha 2) zjistíme, že peněžítý trest je v posledních letech v ČR jako samostatný trest ukládán v cca 5% případů a předstihl ho i trest obecně prospěšných prací. Ani peněžítých trestů ukládaných spolu s jinými sankcemi není mnoho, v roce 2010 byl jako ve spojení s hlavním trestem uložen v 1547 případech a v 3461 případech jako samostatný trest¹⁵³. V roce 2009 byl peněžítý uložen vedle hlavního trestu v 1767 případech a samostatně v 5270 případech¹⁵⁴. Peněžité opatření jako hlavní sankce bylo v roce 2010 uloženo dokonce jen v jednom případě.

Toto ostře kontrastuje s jinými evropskými zeměmi např. v Německu je ukládán více než 80% odsouzených, ve Finsku více než 50 %, ve Francii a ve Švýcarsku zhruba 30 %, v Maďarsku téměř 50 % a v Polsku přibližně 20 % odsouzených. Jiná situace je v USA, kde peněžítý trest nehraje v sankční politice větší roli a v některých státech byl jako samostatný trest zrušen a plní jen funkci trestu vedlejšího¹⁵⁵.

Často se objevují názory, že nevýhodou peněžitého trestu je, že nepostihuje jen pachatele, ale i jeho rodinu, případně i osoby vůči, kterým má odsouzený závazky, což může být i oběť trestného činu. Takovýto účinek má však každý trest. Rodina odsouzeného k NTOS, v podstatě ztrácí živitele a věřitelé odsouzeného také nemohou počítat s tím, že by prací ve věznici zbohatl. Taktéž odsouzený k TOPP ztrácí možnost výdělků v čase, kdy musí odpracovat nařizené práce a v podstatě taktéž trápí na majetku a navíc i na volném čase, který by mohl strávit s rodinou. I TDV navíc v případě, že je kontrola vykonávána PMS, která může klidně celou rodinu vzbudit ve 2 hod ráno a kontroly mohou narušovat i zaručené svobody dle Čl. 12 Listiny základních práv a svobod jiných osob bydlících s odsouzeným, se nedá chápat jako trest postihující jen odsouzeného. Za trest namířený převážně proti odsouzenému považují podmíněné odsouzení, které ostatní osoby postihuje minimálně.

Při hledání příčin malého počtu ukládaných peněžítých trestů, lze poukázat na dotazníkové šetření prováděné Institutem pro kriminologii a sociální prevenci ve druhém čtvrtletí roku 2000. K dotazníku se vyjadřovali soudci, státní zástupci a probační pracovníci. Z druhé části dotazníku, ve které dotazovaní uváděli problémy, náměty,

¹⁵³ zdroj: MS ČR: Statistická ročenka kriminality: Rok 2010, str. 11 dostupné na <http://cslav.justice.cz/InfoData/>

¹⁵⁴ zdroj: MS ČR: Statistická ročenka kriminality: Rok 2009, str. 10 dostupné na <http://cslav.justice.cz/InfoData/>

¹⁵⁵ Nagy, F.: Die Abschaffung traditioneller und die Einführung neuer Sanktionen in Ungarn, in: Eser, A., Arnold, J., Trappe, J. (Hrsg.): Strafrechtsentwicklung in Osteuropa, Schriftenreihe des Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Strafrechtliche Forschungsberichte, Herausgegeben von Ulrich Sieber, Band S 103, Berlin: Duncker & Humblot, 2005, s. 262 IN Solnař, V., Vanduchová, M.: Tresty a ochranná opatření. str. 137 IN Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: Systém českého trestního práva. 1. vyd., Praha: Nakladatelství Novatrix, 2009

připomínky a další poznámky týkající se využívání (nejen) peněžitého trestu v praxi vyplývá, že malou aplikaci peněžitých trestů dotazovaní přičítají špatným majetkovým poměrům pachatelů (špatná ekonomická situace, nezaměstnanost). Uváděno je, že se pachatelé rekrutují většinou z osob bez stálého zaměstnání či z jiných důvodů sociálně slabých. Několik odpovědí poukazovalo na skutečnost, že vyšetřující orgány nedostatečně zkoumají majetkové poměry či skutečné příjmy obviněných. Taktéž se objevil názor, že zatěžující agendou pro soudy je následné rozhodování o odkladu peněžitého trestu či o povolení splátek, event. o odvolání odkladu či splátek, rozsáhlé šetření při upuštění od výkonu peněžitého trestu a nařízení náhradního trestu. Někteří státní zástupci se vyjádřili ve smyslu nevyužívání celého rozpětí sazby soudci, díky čemuž jsou peněžité tresty často bagatelního rázu¹⁵⁶.

Vanduchová vyslovuje otázku, zda soudy dostatečně zkoumají osobní a majetkové poměry odsouzeného a zda pro náročnost náležitého zjištění těchto okolností nesahají raději po snadnějším řešení, kterým je uložení podmíněného odsouzení. Její naděje, že soudní praxi k většímu využívání peněžitého trestu přiměje systém denních pokut, zůstala zatím nenaplněna.¹⁵⁷ Naopak v roce 2010 zaznamenalo ukládání TP pokles, musíme však vyčkat zdali to není způsobeno počáteční nedůvěrou soudů a nelze vyloučit, že počet uložených peněžitých trestů bude mít vzestupnou tendenci.

Za pozitivní novinku bych označil nově stanovenou nutnost uložit některý z trestů, který postihuje pachatele na majetku, získal-li nebo snažil-li se získat majetkový prospěch trestným činem (§39 odst. 7 TZ), díky které by peněžitý trest zejména ukládaný jako vedlejší měl být do budoucna ukládán častěji než dříve. Tato úprava by mohla omezit případný neodpovědný přístup soudců k ukládání tohoto trestu, avšak logicky je stále upraveno, že takový trest se neuloží, jestliže to vylučují majetkové nebo osobní poměry pachatele.

Pro soudce je zjevně snadnější uložit podmíněné odsouzení či TOPP než zkoumat podmínky pro uložení peněžního trestu, dalším důvodem může být nemajetnost mnohých pachatelů, ale v porovnání s Evropou jistě naši pachatelé nejsou o tolik chudší a soudci lenivější a je třeba hledat i důvody v zákonné úpravě peněžitého trestu.

Je až s podivem, že na téma trestu domácího vězení, tak i obecně prospěšných prací je publikováno v české literatuře mnoho publikací a časopisových článků což je zřejmě způsobeno jejich novostí v české právní úpravě, avšak zájem o peněžitý trest jakoby utichal. Když už se nějaký článek o peněžitém trestu objeví, zaměřuje se zejména na možnost jeho ukládání formou denních pokut a nikoliv na funkci alternování NTOS.

¹⁵⁶Vůjtěch, J. (odpovědný řešitel): Účinky transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivnosti justice ve vztahu k bezpečnosti občanů ČR v horizontu roku 2000. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001, str. 98-99

¹⁵⁷Vanduchová, M.: Peněžitý trest- praxí nedocenená alternativa trestu odnětí svobody? IN Vanduchová, M., Gřivna, T. (uspořádali): Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha : ASPI, 2008, str. 432

7.9.2. Právní úprava

Předpoklady pro uložení

Peněžitý trest může soud uložit v třech případech:

1. jestliže pachatel pro sebe nebo jiného úmyslným trestným činem získal nebo se snažil získat majetkový prospěch (§67 odst. 1 TZ)

Bez splnění těchto podmínek pouze v případě, že:

2. trestní zákon uložení tohoto trestu za spáchaný trestný čin dovoluje (§67 odst. 2 písm. a) TZ) nebo
3. ho ukládá za přečin a vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele NTOS současně neukládá (§67 odst. 2 písm. b) TZ). Trestním zákoníkem byla rozšířena možnost alternování NTOS peněžitým trestem a jeho uložení, které vylučuje NTOS není limitováno horní hranicí trestní sazby 3 let, jak tomu bylo v úpravě předešlé, ale je jej možno uložit za přečiny. Nově je také tato varianta TP neslučitelná pouze s nepodmíněným trestem odnětí svobody a lze jej tedy uložit jak vedle podmíněného odsouzení, tak i obecně prospěšných prací a domácího vězení.

Jako samostatný trest může být peněžitý trest uložen, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba (§67 odst. 3 TZ). Toto ustanovení se týká všech případů ukládání peněžitého trestu dle §67 odst. 1 a 2 TZ.

U TP je hlavní omezující podmínkou nemožnost jeho uložení, jeli zřejmé, že by byl nedobytný (§ 68 odst. 6 TZ). „*Při zkoumání této podmínky uložení peněžitého trestu je nutné zjišťovat i závazky pachatele, především rozsah povinnosti k náhradě škody, které mají zásadně přednost před zaplacením peněžitého trestu (§ 343 odst. 2, § 344 odst. 1 TrŘ)- srov. přiměřeně i R 22/1977-II*¹⁵⁸. Naproti tomu Ščerba se domnívá, že zákon nepřikazuje soudu zohledňovat vliv peněžitého trestu na možnosti uspokojení oprávněných nároků věřitele, a to včetně nároků osob poškozených trestnou činností pachatele na náhradu škody a označuje to za určitý nedostatek právní úpravy.¹⁵⁹

Souhlasil bych spíše s prvním názorem, jelikož soud musí přihlížet k osobě a poměrům pachatele, mezi něž by se měly řadit i jeho závazky. De lege ferenda by dle mého názoru byla vhodná inspirace např. § 18 zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, kde je explicitně stanoveno, že „*uložení peněžitého trestu nesmí být na újmu práv poškozeného*“. Takováto formulace mi přijde vyhovující. V případě, že by do TZ byla explicitně vtělena nutnost podrobně zkoumat všechny závazky

¹⁵⁸Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 787

¹⁵⁹Ščerba, F.: Alternativní tresty a alternativní opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011, str. 253

pachatele, dle mého názoru by to ještě více omezilo ukládání tohoto trestu, jelikož zjištění závazků pachatele představuje pro soudce ještě složitější úkol než zjištění podkladů pro určení výše denní sazby, která dle současné úpravy může být stanovena i odhadem soudu (§68 odst. 4TZ). Obdobně i slovenský trestní zákon stanovuje v § 56 odst. 5.: „Peňažný trest súd neuloží, ak by sa tým zmarila možnosť náhrady škody spôsobenej trestným činom.“

Výměra trestu

U TP bylo nově zavedeno ukládání tohoto trestu ve formě tzv. denních pokut, jejich podstatou dle důvodové zprávy je vyjádření povahy a závažnosti činu počtem denních sazeb, přičemž za každý den musí být uhrazena určitá peněžní částka stanovená na základě pečlivého hodnocení majetkových poměrů pachatele, kdy se při stanovení výše denní sazby přihlíží k majetkovým poměrům pachatele a vychází se především z čistého příjmu, který pachatel má nebo by mohl mít při náležitém využití svých schopností průměrně za jeden den¹⁶⁰. Tato forma výměry peněžitého trestu není v českém trestním právu úplnou novinkou, ale stanovení výměry peněžitého opatření ve formě denních pokut umožnil fakultativně již ZSVM s účinností od 1.1.2004.

System denních sazeb byl poprvé zaveden ve Finsku již v roce 1921, následně jej znala i trestně právní úprava např. Švédska, Dánska, Německa, Rakouska, Francie či Portugalska. První socialistickou zemí, která přešla na tento model, bylo Maďarsko¹⁶¹.

TP se ukládá v denních sazbách a činí nejméně 20 a nejvíce 730 celých denních sazeb. Počet denních sazeb soud určí s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu. Denní sazba činí nejméně 100 Kč a nejvíce 50 000 Kč. Výši jedné denní sazby peněžitého trestu stanoví soud se zřetelem k osobním a majetkovým poměrům pachatele. Přitom vychází zpravidla z čistého příjmu, který pachatel má nebo by mohl mít průměrně za jeden den. Příjmy pachatele, jeho majetek a výnosy z něj, jakož i jiné podklady pro určení výše denní sazby mohou být stanoveny odhadem soudu. Při splnění zákonných podmínek může soud stanovit, že TP bude zaplacen v přiměřených měsíčních splátkách; přitom může určit, že výhoda splátek peněžitého trestu odpadá, jestliže pachatel nezaplatí dílčí splátku včas. (§ 68 TZ).

To znamená, že výměra peněžitého trestu se může pohybovat v rozmezí od 2000 Kč do 36,5 milionu Kč¹⁶². V předchozí právní úpravě bylo možno uložit peněžitý trest pouze do výše 5 milionů Kč. Došlo tak k výraznému zvýšení, avšak přimlouval bych se k ještě

¹⁶⁰Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku.

¹⁶¹Grebing: Die Geldstrafe in rechtsvergleichender Darstellung. IN Jescheck-Grebing (ed.): Die Geldstrafe im deutschen und ausländischen Recht, 1978, s 1257 násl. IN Jescheck, H. H.: K reformě obecné části československého trestního práva z hlediska právně srovnávacího IN Právník č. 1/1992, str. 26

¹⁶²R 51/1988-I. Výměra ukládaného peněžního trestu není omezena hodnotou majetku získaného posuzovanou trestnou činností. Peněžitým trestem lze postihnout i majetek, který pachatel nabyl poctivou prací. cit. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 788

výraznějšímu zvýšení, zejména v souvislosti s důsledky hospodářské kriminality a korupčního jednání, pro jejichž pachatele nemusí být současná výměra dostačující. Naopak u peněžitého trestu dle § 67 odst. 2 písm b) TZ pokládám takto pojatou sazbu za příliš vysokou. Zejména když uvážím, že peněžitý trest by měl být nejméně přísným z uváděných alternativních trestů v užším pojetí, měl by být dle mého názoru u této „varianty“ TP stanoven nižší počet denních sazeb i nižší výše denní sazby a s tím související nižší náhradní trest (viz návrhy de lege ferenda).

Taktéž nejen v souvislosti se zvýšením výměry peněžitého trestu bych doporučoval zvýšit hranice výše škod v § 138 TZ, jelikož nejvyšší hranice je více než sedmkrát nižší než možná výměra peněžitého trestu a dle mého názoru, tak není možno zohlednit zvýšenou typovou nebezpečnost trestných činů u kterých byla škoda způsobena např. v miliardách Kč.

Náhradní trest

Soud již při uložení TP stanoví pro případ, že by ve stanovené lhůtě nebyl vykonán, náhradní trest odnětí svobody až na čtyři léta. Náhradní trest nesmí však ani spolu s uloženým trestem odnětí svobody přesahovat horní hranici trestní sazby (§69 odst. 1 TZ)¹⁶³.

„Konkrétní výměru náhradního trestu v sazbě takto stanovené určí soud podle obecných zásad platných pro ukládání trestu (§39 TZ). Z povahy náhradního trestu vyplývá, že soud přihlédne zejména k celkové výši peněžitého trestu tak, aby náhradní trest pobízel pachatele (odsouzeného) k zaplacení peněžitého trestu, resp. byl jeho dostatečnou alternativou¹⁶⁴.“

Oproti předchozí úpravě v trestním zákonu, kde docházelo k nařízení náhradního trestu bez ohledu na důvod jeho nezaplacení, se TZ vrátil k úpravě platné do roku 1995 a v případě, že odsouzený TP nezaplatí ve stanovené lhůtě, nařídí předseda senátu jeho vymáhání. Peněžitý trest smí být vymáhán, jen pokud tím nebude zmařeno uspokojení přiznaného nároku poškozeného na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo vydání bezdůvodného obohacení (výjimkou je jestliže poškozený nepřikročí k vymáhání svého nároku do tří měsíců od právní moci rozsudku) (více §343 TrŘ).

Náhradní trest nebo jeho poměrná část v případě, že odsouzený část trestu zaplatil, může být nařízen za podmínek, že (§344 odst. 2 TrŘ):

1. peněžitý trest nebyl zaplacen a

¹⁶³R 28/1972 Peněžitý trest lze uložit i vedle trestu odnětí svobody vyměřeného na horní hranici zákonné trestní sazby. V tomto případě se náhradní trest odnětí svobody neuloží. cit. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 793

¹⁶⁴cit. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 791

2. nepřichází v úvahu odložení výkonu peněžitého trestu nebo povolení splátek dle § 342 odst 1 TrŘ nebo upuštění od výkonu TP nebo jeho zbytku dle § 344 odst.1 TrŘ a
3. je-li zjevné, že by výkon tohoto trestu mohl být zmařen.

Odsouzený kdykoli může odvrátit výkon náhradního trestu nebo jeho poměrné části tím, že TP nebo jeho poměrnou část zaplatí. O tom jakou část náhradního trestu je třeba vykonat, rozhodne předseda senátu.

V rámci úvah de lege ferenda je nutné podotknout, že mnoho zemí využívá při přeměně TP institutu denních pokut. Např. v Rakousku § 19 odst. 3 StGB zakotvuje pravidlo, že jeden den odnětí svobody (náhradního trestu) odpovídá dvěma denním sazbám¹⁶⁵. Obdobná úprava existuje ve Francii, kde v případě, že pokuta (peněžitý trest ukládaný formou denních pokut) nebude včas zaplacená, přemění se v trest vězení ve výši poloviny nesplacených dnů.¹⁶⁶ I přeměna peněžitého trestu v Německu je založena na obdobné principu a jedna denní sazba koresponduje s jedním dnem ve vězení¹⁶⁷.

Ačkoli v ČR může být peněžitý trest používán vedle hlavního trestu a někdy ani náhradní trest být stanoven nemusí (viz např. R 28/1972), navrhol bych, aby do § 69 TZ byla přidána podmínka, že soud při stanovení náhradního trestu přihlíží zejména k počtu denních sazeb. Vzhledem k tomu že maximální počet denních sazeb je 730 měl by být v takovém případě, přepočítání 1 denní sazba = 2 dny NTOS, avšak u peněžitého trestu určeného k alternování NTOS navrhuji jinou úpravu (viz další kapitola).

7.9.3. Peněžitá opatření

Speciální úprava peněžitých opatření je uvedena v § 27 ZSVM.

Peněžitá opatření se ukládá za podmínek stanovených v TZ, avšak ZSVM podmiňuje uložení peněžitých opatření tím, že mladiství musí být výdělečně činný nebo jeho majetkové poměry uložení takového trestního opatření umožňují. Vedle peněžitých opatření může soud uložit i vhodná výchovná opatření. Počet denních sazeb může být stanoven od deseti do 365 denních sazeb a denní sazba činí nejméně 100 Kč a nejvíce 5000 Kč. Výměra opatření se tak může pohybovat v rozmezí 1 000 Kč až 1 825 000 Kč. Oproti úpravě pro dospělé je výrazně nižší i možná výměra náhradního trestu, která může činit až jeden rok.

Shovívavost vůči mladistvým je dále posílena možností soudu po právní moci rozhodnutí o uložení peněžitých opatření rozhodnout po vyjádření mladistvého, že

¹⁶⁵Ščerba, F.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011, str. 272

¹⁶⁶Kalvodová, V.: Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2002, str. 47

¹⁶⁷§ 43 Německého trestního zákoníku zdroj: Bohlander, M. (překlad): The German criminal code: a modern English translation. Portland: Hart Publishing, 2008, str. 47

zaplacení peněžitého opatření nebo nevykonaný zbytek bude nahrazen tím, že mladistvý vykoná obecně prospěšnou činnost v rámci probačního programu, nebo společensky prospěšnou činnost v rámci výchovné povinnosti.

Speciální je i úprava zahlazení odsouzení a dle § 35 odst. 4 ZSVM se na mladistvého, kterému bylo uloženo peněžité opatření, hledí jako by nebyl odsouzen, jakmile bylo vykonáno nebo bylo od výkonu tohoto trestního opatření nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno. Pro úpravu zahlazení odsouzení tedy není oproti úpravě pro dospělé přihlíženo k druhu zavinění.

7.9.4. Další návrhy de lege ferenda

Návrh na dvě varianty peněžitého trestu

Největší rezervy vidím ve využívání peněžitého trestu při alternování NTOS. Problematická se mi zdá jednotná úprava peněžitého trestu, který by na jedné straně měl sloužit k odčerpávání zisků z trestné činnosti, případně prostředků které k ní měly sloužit a na druhé straně k alternování NTOS. Vzhledem k tomu, že tyto dvě hlavní funkce jsou velice odlišné, domnívám se, že by peněžitý trest určený k alternaci NTOS zasluhoval vlastní úpravu zejména maximální výměry trestu i náhradního trestu. Také u varianty dle §67 odst. 1 TZ nemusí v některých případech náhradní trest vůbec stanoven, což u varianty dle § 67 odst. 2 písm. b) TZ by nemělo přicházet vzhledem k jeho povaze v úvahu.

Nepokládám za správné, aby alternativní trest, který po určitou dobu neumožňuje kontrolovat chování odsouzeného a je pokládán za nejméně citelný z alternativ měl nejvyšší maximální výměru náhradního trestu v porovnání s ostatními alternativami.

Úpravu výměry peněžitého trestu i náhradního trestu u TP dle § 67 odst. 1 TZ považuji za kvalitní a nebránil bych se ani zvýšení výměry.

U peněžitého trestu dle zejména dle § 67 odst. 2 písm b) TZ, případně i § 67 odst. 2 písm. a) TZ by dle mého názoru neměla převyšovat pět milionů korun a maximální výměra náhradního trestu NTOS dva roky, případně by mohla být i nižší. Délka náhradního trestu by měla být stanovována podle počtu denních sazeb. U této varianty TP bych také navrhoval, aby se na odsouzeného hledělo jako by nebyl odsouzen, jakmile byl TP vykonán nebo od něj bylo pravomocně upuštěno bez rozlišování typu zavinění.

Procesně právní úprava obou „variant“ peněžitého trestu by mohla zůstat jednotná.

Návrh na vymáhání TP

Jedním z možných pohledů na malé množství ukládaných peněžitých trestů je výrazné omezení přeměny v náhradní trest při nevykonání peněžitého trestu. Podíváme-li se však na statistiky (příloha 2) zjistíme, že novela č. 152/1995 Sb., která umožnila přeměňovat

trest peněžitý trest na NTOS ve všech případech, kdy peněžitý trest nebyl vykonán, ke zvýšení ukládání peněžitého trestu nevedla, naopak došlo ke snížení počtu uložených peněžitých trestů. Pokládám tedy takovýto názor za nesprávný.

Pro vyvrácení tohoto názoru je možné také uvést příklad Švédska, kde lze peněžitý trest přeměnit na NTOS jen výjimečně, avšak i přesto je peněžitý trest hojně ukládán. Náhradní trest ve Švédsku lze uložit jen tehdy, jestliže se povinný lstivě vyhýbá splnění své povinnosti zaplatit peněžitý trest, případně jestliže zběžné posouzení životní úrovně povinného a dalších jeho osobních poměrů odůvodňuje závěr, že se povinný pokouší úmyslně vyhnout své povinnosti. Důkazní břemeno nese státní zástupce. Náhradní trest lze uložit také v případě, že to vyžaduje veřejný zájem. Omezení uložení náhradního trestu Švédsko vyrovnává kvalitním vymáhacím mechanismem, o kterém si ČR může nechat jenom zdát. Soudní exekutor, který v případě v případě nezaplacení peněžitého trestu jej vymáhá má k dispozici mnoho instrumentů, které český právní řád nezná. Může poskytnout odklad splatnosti a stanovit splátkový kalendář, může dočasně přerušit vymáhání a je to právě on kdo iniciuje řízení o uložení náhradního trestu odnětí svobody.¹⁶⁸

Zásadní rezervy v české právní úpravě peněžitého trestu bych hledal zejména v omezených možnostech jeho vymáhání a také zatížení soudců rozhodováním o odkladu či povolení splátek, které mohou způsobovat určitou nedůvěru v tento institut. Inspirovat bychom se mohly právě Švédskou úpravou a odbřemenit soudy od agendy, která jim nepřísluší. Navrhoval bych, aby v případě, že odsouzený ačkoli vyzván dle §341 TrŘ ve stanovené době peněžitý trest nezplatí, byla celá věc předána soudnímu exekutorovi, kterému by byla dána možnost rozhodnutí o odložení výkonu peněžitého trestu i povolení splátek (obdobně jako §342 TrŘ), proti kterému by odsouzený měl možnost podat opravný prostředek k soudu. Soudní exekutor by měl povinnost hlídat, aby nebylo zmařeno uspokojení přiznaného nároku poškozeného na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo vydání bezdůvodného obohacení (obdobně jako §343 TrŘ).

Soudní exekutor, obdobně jako probační pracovník u TOPP, by mohl soudu navrhnout přeměnu trestu v případě, že by k tomu byly splněny podmínky.

Někdo může namítat, že náklady exekučního řízení jsou přehnaně velké, avšak nevím, proč by měl být peněžitý trest vymáhán mírnějším způsobem, než omylem nezaplacené složenky.

Realizace návrhu na vymáhání peněžitého trestu soudním exekutorem při současné podobě exekučního řádu, kterou pokládám za zcela nevyhovující, pravděpodobně není na

¹⁶⁸ stručný výtah z Hofer, H.V.: Náhradní trest odnětí svobody u peněžitého trestu ve Švédsku IN Trestněprávní revue č. 1/2004, str. 5-6

pořadu dne. Při úvahách nad změnami exekučního řádu by bylo vhodné také zapřemýšlet i nad dalšími funkcemi, které by mohli exekutoři plnit a které by byly prospěšné společnosti.

Krátce k peněžitému trestu s podmíněným odkladem výkonu

ZSVM umožňuje uložit peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu (§28 až 30). Některé státy umožňují podmíněně odložit peněžitý trest i při trestání dospělých. Avšak nejsem zastáncem takovéto možnosti a to ani u mladistvých. Vzhledem k faktu, že by peněžitý trest měl být ukládán za nejméně závažné trestné činy, tak jeho podmíněný odklad by měl být ukládán u ještě méně závažných, čemuž však neodpovídá jeho povaha, jelikož může být stanovena zkušební doba a až po jejím uplynutí a osvědčení se odsouzeným se na něj hledí jakoby nebyl odsouzen. Z takovéto úpravy je zjevné, že pro (majetného) odsouzeného je vhodnější peněžitý trest zaplatit než vyčkávat na konec zkušební doby, která dle ZSVM může být až tříletá (horní výměra je tedy stejná jako u podmíněného odsouzení). Peněžitý trest s podmíněným odkladem výkonu tak může diskriminovat nemajetné pachatele oproti těm majetnějším.

Když nebudeme brát v úvahu možnost zahlazení odsouzení až po zkušební době je TP s podmíněným odkladem výkonu velice benevolentní trest, který neodpovídá povaze trestního řízení, tím spíše když ani správní trestání nějakou obdobně benevolentní sankci příliš nevyužívá.

Jako třetí argument bych uvedl institut podmíněného upuštění od potrestání, který by s jistou dávkou fantazie mohl být považován za možnost podmíněného odložení jakéhokoli trestu o kterém je rozhodnuto až v případě, že se odsouzený neosvědčí, a institut podmíněného odkladu peněžitého trestu je tak zbytečný.

7.10. Řádný život a přiměřená omezení a povinnosti

Hlavní a obligatorní podmínkou pro to, aby podmíněné odsouzení a TOPP nebyly přeměněny na NTOS je vedení řádného života odsouzeným buď ve zkušební době, nebo dokud není trest vykonán (TOPP). I u podmíněného upuštění od potrestání je vedení řádného života ve zkušební době podmínkou pro osvědčení se. U TDV není podmínka vedení řádného života explicitně stanovena a je otázkou, zdali by vůbec bylo možno TDV na NTOS přeměnit v případě, že by odsouzený řádný život nevedl a spáchal např. v průběhu výkonu TDV trestný čin. Z právní úpravy tato možnost nevyplývá.

Jedním ze základních znaků řádného života je dodržování právního řádu. Závažné porušení právních norem zejména spácháním úmyslného trestného činu, svědčí zpravidla o tom, že odsouzený řádný život nevedl (R 19/1976). Avšak řádný život nelze ztotožňovat jen s netrestaností. Odsouzený také musí plnit základní povinnosti občana jak v soukromém životě, tak i vůči společnosti (R 59/1973). Pro určení zda odsouzený vedl řádný život je nutno také zkoumat, zda plnil řádně, popř. podle svých schopností svou zákonnou povinnost vyživovat a zaopatřovat jiného (R 56/1973).¹⁶⁹

Řádným životem je nutno rozumět to, že odsouzený dodržuje právní řád, plní si své povinnosti vůči státu a společnosti, např. vyživovací povinnost, nezneužívá svých práv, nenarušuje občanské soužití, nedopouští se přestupků, jiných deliktů a trestných činů (4 Tz 16/2003).

U domácího vězení (§60 odst. 5,6), obecně prospěšných prací (§63 odst. 2,3), zákazu pobytu (§75 odst 3,4), podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody (§82 odst., 2,3 a §85 odst. 2,3) i podmíněného upuštění od potrestání s dohledem (§48 odst. 3 TZ)¹⁷⁰ může soud uložit pachateli na dobu výkonu tohoto trestu přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti uvedené v §48 odst. 4 TZ směřující k tomu, aby vedl řádný život; zpravidla mu též uloží, aby podle svých sil nahradil škodu nebo odčinil nemajetkovou újmu, kterou trestným činem způsobil, nebo aby vydal bezdůvodné obohacení získané trestným činem. §48 odst. 4 TZ uvádí demonstrativní výčet přiměřených omezení a povinností, které může soud uložit, a to: a) podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace, b) podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy, c) podrobit se léčeni závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením podle tohoto zákona, d) podrobit se vhodným programům psychologického poradenství, e) zdržet se návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí a styku s určitými osobami, f) zdržet se neoprávněných zásahů do práv nebo právem chráněných zájmů jiných osob, g) zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek, h) zdržet se požívání alkoholických nápojů nebo jiných návykových látek, i) uhradit dlužné

¹⁶⁹všechny tři judikáty cit. dle Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 471-472

¹⁷⁰také u zákazu pobytu (§75 odst. 3 TZ) a podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (§89 odst. 2 TZ)

výživné nebo jinou dlužnou částku, j) veřejně se osobně omluvit poškozenému, nebo k) poskytnout poškozenému přiměřené zadostiučinění.

Probační dohled nemůže plnit funkci přiměřeného omezení nebo povinnosti, jelikož má povahu specifické sankce (SR, 2002, č. 145¹⁷¹). Přiměřená omezení a povinnosti nesmí plnit funkce ani zákazu činnosti a mohou směřovat pouze k tomu, aby se odsouzený zbavil návyků, které byly příčinou nebo podmínkou trestného činu nebo aby takové jednání omezil (R 32/1964-I¹⁷²). Je v rozporu se zákonem ukládat omezení nebo povinnosti, které by sice mohly přispět k působení na odsouzeného, ale které nemají žádný vztah k spáchanému trestnému činu (R IV/1968¹⁷³).

V případě pachatelů ve věku blízkém věku mladistvých přicházejí v úvahu i výchovné opatření uvedené v ZSVM.

7.11. Náhrada škody u hmotněprávních alternativ

Povinnost nahradit škodu poškozenému lze dle §228TrŘ uložit odsouzenému v rozsudku, nebo dle §229 TrŘ soud odkáže poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních, popřípadě na řízení před jiným příslušným orgánem.

V případě, že pachatel neuhradí škodu dobrovolně, je poškozený nucen vymáhat škodu na základě rozhodnutí, jímž byla pachateli stanovena povinnost k náhradě škody a to buď v rámci výkonu rozhodnutí dle o.s.ř. nebo v exekučním řízení. Nejen, že takové vymáhání zdlouhavé a pro poškozeného náročné, jelikož musí přijímat mnoho písemností souvisejících s vymáháním škody, ale v mnoha případech se může stát, že vzhledem v nemajetnosti pachatele bude výkon rozhodnutí nebo exekuce zastavena. Soudní exekutor dokonce v takovém případě může po poškozeném požadovat zaplacení účelně vynaložených nebo paušálně stanovených hotových výdajů (§ 89 exekučního řádu).

Nejen odklony, ale i hmotněprávní alternativy trestu odnětí svobody přispívají v rámci zásad restorativní justice k uhrazení škody poškozenému, jelikož jejich prvkem je zpravidla uložení odsouzenému povinnosti, aby podle svých sil nahradil škodu nebo odčinil nemajetkovou újmu, kterou trestným činem způsobil, nebo aby vydal bezdůvodné obohacení získané trestným činem u podmíněného odsouzení (§82 odst. 2, §85 odst. 2 TZ), u obecně prospěšných prací (§63 odst. 2 TZ), domácího vězení (§60 odst. 5) a taktéž u podmíněného upuštění od potrestání s dohledem (§48 odst. 3 TZ)¹⁷⁴.

Uložení povinnosti k náhradě škody při uložení alternativního trestu či upuštění od potrestání sleduje u těchto trestů totožný účel, tudíž i judikatura o uložení povinnosti

¹⁷¹Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 583

¹⁷²Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 909

¹⁷³Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 911

¹⁷⁴také u podmíněného propuštění (§89 odst. 2 TZ) a zákazu pobytu (§75 odst. 3 TZ)

nahradiť škodu je univerzální bez ohledu na druh trestu, v rámci kterého byla tato povinnost uložena.

Ačkoli uložení této povinnosti není obligatorní, mělo by být nevyslovení tohoto výroku výjimkou, pro niž musí mít soud náležitý důvod, který musí uvést i v odůvodnění rozsudku např. škoda již byla před rozsudkem uhrazena, poškozený se výslovně nároku na náhradu škody vzdal nebo byl-li nárok poškozeného na náhradu škody zajištěn na majetku obviněného (R IV/1968¹⁷⁵).

Účelem tohoto výroku, je zesílit výchovný účinek podmíněného odsouzení tím, že pod pohrůzkou výkonu TOS vede pachatele k dobrovolné úhradě škody, kterou způsobil trestným činem. Také je prostředkem nápravy a resocializace pachatele. Výrok o trestu nemusí obsahovat rozsah ani označení oprávněných subjektů, kterým má být vzniklá škoda uhrazena. Uložení této povinnosti nevylučuje, aby soud rozhodl o nároku poškozeného na náhradu škody dle § 228 TrŘ, jelikož tato povinnost sleduje jiný primární účel a to stanovení obsahu a rozsahu nároku poškozeného (8 Tdo 417/2010 a 8 Tdo 472/2010).

Nesplnění povinnosti samo o sobě nemusí způsobit rozhodnutí, že se trest odnětí svobody vykoná. Podmíněně odsouzený je povinen nahradit škodu v době a výši, v jaké to dovolí jeho osobní, majetkové a výdělkové poměry. Soud tedy musí při rozhodování o podmíněném odsouzení zkoumat, jaké byly poměry odsouzeného z hlediska jeho možnosti nahradit způsobenou škodu (TR NS 54/2009- T 1178¹⁷⁶).

¹⁷⁵Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 912-913

¹⁷⁶. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, str. 913

8. Závěr

Pojem alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody je stále více diskutován, jak v odborných kruzích, tak i širokou veřejností a v poslední době se do trestního práva prosazují další instrumenty, které mají za účel uvěznění nahrazovat. Ukazuje se totiž, že uvěznění s sebou nese řadu negativ. Nejen, že odčerpává finanční prostředky, které by stát mohl používat v rámci sociální politiky, která pro boj s určitými druhy kriminality představuje efektivnější instrument. Vězeňské prostředí nepředstavuje kvalitní zázemí pro nápravu pachatele, přičemž v případě, že je kapacita věznic překračována, dá se spíše hovořit spíše o skladování pachatelů a přesouvání problémů s kriminalitou do budoucnosti. Ve své práci jsem se snažil, na základě prostudování právních předpisu, odborné literatury a judikatury, do diskuze o alternativách NTOS přispět určitými návrhy de lege ferenda, které by mohly stávající českou právní úpravu zefektivnit.

Jelikož se domnívám, že soudy v rámci ukládání trestů mají v ČR širokou diskreční pravomoc a systém alternativních trestů je výrazně ovlivňován judikaturou soudů, nemyslím, že by byly vhodné nějaké razantní změny právní úpravy. Navíc takto krátce po přijetí nového trestního zákoníku. Otázkou také je, jak by se již tak velmi zatížená trestní justice s výraznými změnami vyrovnala. Z tohoto důvodu jsem se omezil na předložení pouze dílčích změn právní úpravy.

Velké rezervy vidím v úpravě peněžitého trestu. Nemyslím, že by peněžitý trest mohl alternovat NTOS a i při jeho větším využití by byl náhradou spíše pro ostatní alternativní tresty. Vzhledem k tomu, že výkon peněžitého trestu nevyžaduje dohled probačního pracovníka ani u něj odsouzený nemusí dodržovat přiměřená omezení a povinnosti a vést řádný život po určitou dobu, tak i v případě, že by byl využíván více na úkor právě jiných alternativních trestů, tyto jiné alternativní trest by mohly být kvalitněji kontrolovány. Jeho využití jako vedlejšího trestu může snižovat výměru ukládaného hlavního trestu.

Navrhl jsem snížení výměry peněžitého trestu a hlavně možného náhradního trestu u varianty peněžitého trestu určené pro alternování NTOS. Pokládám za nevhodné, aby alternativa, která poskytuje nejmenší možnosti kontroly odsouzeného a je pokládána za nejmírnější z alternativ, měla nejvyšší výměru náhradního trestu. Výměru náhradního trestu NTOS by bylo vhodné určovat v závislosti na počtu denních sazeb. Také jsem se pokusil předložit návrh součinnosti soudu se soudním exekutorem, který by peněžitý trest ve všech jeho variantách po jeho splatnosti vymáhal a případně podal soudu návrh na přeměnu trestu, obdobně jak to činí probační pracovník u trestu obecně prospěšných prací. Avšak při současné úpravě exekučního řízení nepokládám realizaci tohoto návrhu za pravděpodobnou.

U trestu domácího vězení bych upřednostňoval zejména back-end typ. Za příliš vysoký považuji rozsah výměry TDV až na dvě léta, tím spíše, že se stejná výměra uplatní i u trestání mladistvých. Doporučoval bych do ZSVM vtělit speciální úpravu s tím, že by možná výměra opatření a s tím i související možné trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody při přeměně měly být sníženy. Vedle faktorů, na základě kterých soud určuje dobu po kterou je odsouzený mladistvý povinen zdržovat se v určeném obydlí nebo jeho části, uvedených v trestním zákoníku, bych do úpravy pro mladistvé doporučoval speciálně upravit povinnost soudu zohledňovat vzdělávací aktivity mladistvého a umožnit mu také účast na zájmových, sportovních, kulturních a společenských aktivitách, které mohou pozitivně ovlivňovat jeho další vývoj.

Bez elektronického sledování nemá dle mého názoru TDV šanci na větší rozšíření a v současné úpravě ho považuji citelností za srovnatelný, případně ještě méně citelný než trest obecně prospěšných prací nebo podmíněné odsouzení. Argumentace ministerstva spravedlnosti, která podmiňuje zavedení elektronického sledování více odsouzenými k tomuto trestu, k čemuž může dojít právě až v případě zavedení elektronického sledování, taktéž s přihlédnutím k velmi nekvalitně vypracované právní úpravě tohoto trestu dokonce s legislativními chybami ve mně vzbuzuje dojem nepromyšlenosti právní úpravy a jejích změn.

U TOPP došlo ke zvýšení doby pro jeho výkon. Jak uvádím v práci, bylo by vhodné se zamyslet nad úpravou závislosti doby pro vykonání TOPP na jeho konkrétní výměře. Pokládal bych za vhodnější, aby TOPP byl ukládán jako náhrada konkrétní výměry trestu odnětí svobody, která by byla ve výroku rozsudku (trestním příkazu) stanovena jako náhradní trest. Ono i z výchovného hlediska mnohem lépe působí sdělení, že se obviněný odsuzuje k 150 dnům trestu odnětí svobody, avšak má možnost si tento trest odpracovat v rámci 300 hodin obecně prospěšných prací, než stanovovat alternativní tresty bez spojitosti s konkrétní výměrou trestu odnětí svobody. Jestliže se ve změnách přeměn tohoto trestu neorientují mnozí soudci, těžko to chtít po odsouzených. Samozřejmě v případě nařízení náhradního trestu u odsouzeného, který by trest částečně vykonal, by se nařizovala jen poměrná část náhradního trestu, stejně jako tomu je u trestu peněžitého.

Podmíněné odsouzení jakožto nejdéle využívaný alternativní trest pokládám za vcelku kvalitně upravený a odzkoušený dobou. Jen s ohledem na judikaturu soudů, tak i názory odborníků bych ocenil upuštění od koncepce jednoty trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení by mělo vystupovat jako samostatný druh trestu.

Objevují se určité návrhy přeměny jednoho alternativního trestu v případě jeho nevykonání na jiný. Nově byla zavedena možnost soudu přeměnit trest obecně prospěšných prací na trest domácího vězení. Ze zahraničních úprav se někteří autoři nechávají inspirovat možností přeměny peněžitého trestu na trest obecně prospěšných

prací. Nepovažuji tyto návrhy za vhodné, jelikož mohou snižovat autoritu alternativních trestů. Takovéto přeměny by dle mého názoru mohly přicházet v úvahu pouze z objektivních příčin nezaviněným, čímž by spíše došlo k zpřísnění úpravy, protože v takových případech má soud zpravidla možnost upustit od výkonu trestu. Na druhou stranu u mladistvých je vhodné být benevolentnější, což se projevuje i např. možností nahradit peněžité opatření tím, že mladiství vykoná obecně prospěšnou činnost v rámci probačního programu, nebo společensky prospěšnou činnost v rámci výchovné povinnosti.

Krátkodobé tresty NTOS zjevně neplní svůj účel nápravy pachatele a tedy ani ochrany společnosti a alternativní tresty by měly substituovat právě tyto tresty. Krátkodobé NTOS jsou však bohužel nadále v ČR ukládány v hojném počtu. Řešením by byla inspirace německou úpravou, která nutí soudce odůvodňovat nutnost uložení krátkodobých NTOS a neustálé zvyšování typové závažnosti trestných činů u kterých je NTOS subsidiární, navíc pouze s přihlédnutím k osobě pachatele a jen k jednomu aspektu účelu trestu, jak to český zákonodárce provádí v § 55 odst. 2 TZ. Takováto úprava může vést v přeceňování osoby pachatele na úkor závažnosti jeho činu a omezovat jeden z účelů trestu a to generální prevenci. Nemyslím, že je vhodné generální prevenci zcela zavrhnout, ale nadále by měla být aplikována u trestných činů, které pachatelé provádějí na základě svého vlastního rozhodnutí při porovnání možných zisků trestné činnosti a jejich možných následků, jako je kriminalita bílých límečků, případně i závažné nedbalostní trestné činy v dopravě. Nelogičnost takto pojaté subsidiarity potvrzuje také komparace s úpravou obsaženou v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže.

V souvislosti s alternativními tresty pokládám za nezbytné řešit situaci, kdy na základě nepromyšleného vydávání trestních příkazů (navíc při zrušení úpravy dříve obsažené v 36 trestního zákona), může docházet k situacím, že alternativní tresty naopak výrazně zvyšují dobu, kterou odsouzení musí strávit ve vězení. Možnost opakovaně vydávat trestní příkazy, když je zjevné, že na odsouzeného nemají žádný vliv a uložené tresty řádně nevykonává, by měla být výrazně omezena. Obecně úpravu trestního příkazu považuji za nedokonalou.

I přes nově zaváděné alternativní tresty a opatření pochybuji, že mohou výrazně snížit počet vězňů. Podíváme-li se na složení vězněných osob podle nejvyššího dosaženého vzdělání (stav k 31.12.2011) zjistíme, že osoby s základním vzděláním a vyučené bez maturity tvoří cca 81 % vězeňské populace, osoby bez základního vzdělání nebo s nedokončeným základním vzděláním či se zvláštní školou cca 5,31 %. Naopak vysokoškoláci představují 1,76 % vězeňské populace.¹⁷⁷

¹⁷⁷Statistická ročenka Vězeňské služby za rok 2011, str. 93 dostupné na [http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/správni/statistiky/Statistické ročenky/Rocenka_2011.pdf](http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/správni/statistiky/Statistické_ročenky/Rocenka_2011.pdf)

Pro potírání méně závažné kriminality a nejen jí dle mého názoru trestní právo v mnoha případech vhodné není a měli bychom spíše uvažovat o zlepšení sociální politiky, zaměřit se na vzdělání, podporu zaměstnanosti apod. Díky tomu by se mohla zlepšit nejen ekonomická situace lidí, kteří mnohdy díky nedostatečnému vzdělání a výrazné zadluženosti nemají jinou možnost než se „živit“ trestnou činností. Měli by být přijaty rozumné zákony, které by umožnily nejen předluženým pachatelům trestných činů, ale obecně předluženým lidem z nižších sociálních vrstev zejména snadnější přístup k institutu oddlužení v rámci insolvenčního práva. Nesmíme takovéto lidi nazývat „nepřízřivými“ nebo jinými hanlivými výrazy, ale musíme jim pomoci začlenit se do společnosti, což přinese užitek nejen jim, ale zejména celé společnosti.

Jistě by ve snaze o snížení počtu vězňů pomohla i rozumně nastavená míra trestní represe a zavrnutí nesmyslných populistických návrhů za jaký považuji kriminalizaci přestupkové recidivy.

9. Použitá literatura :

Monografie a další publikace:

- (1) Akers, L. R., Sellers, C. S.: Criminological theories: introduction, evaluation, and application. 5. vyd., New York: Oxford University Press, 2009, 401 s. ISBN 978-0-19-533252-0
- (2) Bohlander, M. (překlad): The German criminal code: a modern English translation. Portland: Hart Publishing, 2008, 216 s. ISBN 978-1-84113-831-2
- (3) Burda, E., Čentěš, J., Kolesár, J., Záhora, J. a kol.: Trestný zákon: Všeobecná část: Komentár. I. diel., 1. vyd., Praha : C.H. Beck, 2010, 1130 s. ISBN 978-80-7400-324-0
- (4) Carrabine, E., Cox, P., Lee, M., Plummer, K., South, N. : Criminology: a sociological introduction, 2. vyd., London: Routledge, 2009, 530 s. ISBN 978-0-415-46451-2
- (5) Conklin, J. E.: Criminology, 6. vyd., Boston: Allyn and Bacon, 1998, 626 s. ISBN 0-205-26478-6
- (6) Hucklesby, A., Wahidin, A. (ed.): Criminal Justice. New York: Oxford University Press, 2009, 373 s. ISBN 978-0-19-921554-6
- (7) Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 2. vyd., Praha: Leges, 2010, 912 s. ISBN 978-80-87212-49-3
- (8) Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 2. vyd., Praha: Leges, 2011, 1280 s. ISBN 978-80-87212-99-8
- (9) Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 2. vyd., Praha: Leges, 2011, 816 s. ISBN 978-80-87212-92-9
- (10) Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku: sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny. Praha: Leges, 2009, 224 s. ISBN 978-80-87212-21-9
- (11) Jelínek, J., Říha, J., Sovák, Z.: Rozhodnutí ve věcech trestních. 2. vyd., Praha: Leges, 2008, 368 s. ISBN 978-80-87212-00-4
- (12) Kaiser, G.: Kriminologie. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 1994, 268 s. ISBN 80-7179-002-8
- (13) Kalvodová, V.: Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2002, 272 s. ISBN 80-210-3025-9
- (14) Karabec, Z. a kol.: Krátkodobé tresty odnětí svobody. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000, 105 s. ISBN 80-86008-76-2 dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/docs/249.pdf> (cit. 2012-3-20)
- (15) Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, 195 s. ISBN 80-7338-024-2
- (16) Keller, J.: Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 211 s. ISBN 978-80-7419-031-5
- (17) Kratochvíl, V. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část. Brno: Masarykova univerzita v Brně. 2002, 571 s. ISBN 80-210-2985-4
- (18) Kratochvíl, V. a kol.: Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, 834 s. ISBN 978-80-7400-042-3
- (19) Kuchta, J., Válková, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2005, 544 s. ISBN 80-7179-813-4
- (20) Lata, J.: Účel a smysl trestu. 1. vyd., Praha: LexisNexis, 2007, str. 114, ISBN 978-80-86920-24-5
- (21) Lyons, L.: Historie trestu, Justiční tresty od dávných dob po současnost, 1. české vyd., Praha: Nakladatelství Svojka & Co., 2004, 190 s. ISBN 80-7352-021-4
- (22) Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Kurs trestního práva: trestní právo procesní. 3. vyd., Praha: C.H. Beck, 2007, 1211 s. ISBN 978-80-7179-572-8
- (23) Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie. 3. vyd. Praha: ASPI, 2008, 528 s. ISBN 978-80-7353-376-8

- (24)Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část. 6. vyd., Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, 584 s. ISBN 978-80-7357-509-0
- (25)Novotný, O.: O trestu a vězeňství. Praha: ACADEMIA nakladatelství Československé akademie věd, 1969, 252 s.
- (26)Rozum, J., Kotulan, P., Tomášek, J.: Účinnost dohledu u osob podmíněně propuštěných. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, 170 s. ISBN 978-80-7338-073-1 dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/docs/348.pdf> (cit.2012-03-16).
- (27)Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: Systém českého trestního práva. 1. vyd., Praha: Nakladatelství Novatrix, 2009, 157, 502, 283 s. ISBN 978-80-254-4033-9
- (28)Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H. Beck, 2000, 468 s. ISBN 80-7179-350-7
- (29)Sotolář, A., Sovák, Z., Kratochvíl, V., Zezulová, J., Šámal, P., Púry, F., Válková, H. a kol.: Právní rámec alternativního řešení trestních věcí. Praha: Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti ČR, 2001, 607 s.
- (30)Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I §1 až 139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009, 1303 s. ISBN 978-80-7400-109-3
- (31)Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář. 3. vyd., Praha: C.H. Beck, 2011, 988 s. ISBN 978-80-7400-350-9
- (32)Scheinost, M. a kol.: Kriminalita očima kriminologů. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, 238 s. ISBN 978-80-7338-096-0; dostupné na: <http://www.ok.cz/iksp/docs/371.pdf> (cit. 2012-03-20)
- (33)Ščerba, F.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011, 416 s. ISBN 978-80-87212-68-4
- (34)Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D. (eds.): Probace a mediace : možnosti řešení trestných činů. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, 216 s. ISBN 978-80-7367-757-2
- (35)Vanduchová, M., Gřivna, T. (uspořádali): Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha : ASPI, 2008, 492 s. ISBN 978-80-7357-365-2
- (36)Vůjtěch, J. (odpovědný řešitel): Účinky transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivnosti justice ve vztahu k bezpečnosti občanů ČR v horizontu roku 2000. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001, 193 s. ISBN 80-86008-86-X
- (37)Ward, D., Scott, J., Lacey, M.: Probation: working for justice. 2. vyd., New York: Oxford University Press, 2002, s. 450 ISBN 1-84174-190-6
- (38)Zeman, P. a kol.: Veřejnost a trestní politika, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, 153 s., ISBN 97-80-7338-113-4
- (39)IKSP (překlad Žižka, J.): Zdokonalování implementace Evropských pravidel o alternativních trestech a opatřeních: Doporučení (2000)22 vydané Výborem ministrů Rady Evropy 29. listopadu 2000 a zpráva, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, 59 s., ISBN 80-7338-015-3 (dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/docs/292.pdf>) (cit.2012-03-16).
- (40)IKSP (překlad Agentura Pylon): Kriminalita a trestní justice. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2007, 138 s. ISBN 978-80-7338-062-5
- (41)IKSP: Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, 70 s. ISBN 978-80-7338-093-9; dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/docs/368.pdf> (cit.2012-03-16).
- (42)IKSP (přeložil Repík, B.): Doporučení RE č. R (87) 18 přijaté výborem ministrů rady Evropy 17. září 1987 s odůvodněním, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1993

Články a příspěvky ve sbornících:

- (1) Hofer, H.V.: Náhradní trest odnětí svobody u peněžitého trestu ve Švédsku IN Trestněprávní revue č. 1/2004, str. 5-7
- (2) Hořák, J.: Domácí vězení a elektronická kontrola odsouzených IN Trestní právo č. 12/2005, str.7-12
- (3) Jelínek, J.: Novelizace trestního zákona v roce 1995 IN Bulletin advokacie č. 9/1995, str.6-17
- (4) Jescheck, H. H.: K reformě obecné části československého trestního práva z hlediska právně srovnávacího IN Právník č. 1/1992, str. 16-30
- (5) Kalmthout, A.M., Ouředníčková, L.: Realizace alternativních trestů, některé zkušenosti západoevropských zemí. IN Právní rozhledy, č. 12/1997, str. 620-626
- (6) Krahl, M.: Elektronicky hlídání domácí vězení IN Právní rozhledy č. 5/1998, str. 229-233
- (7) Král, V. Domácí vězení – další alternativní trest? IN Trestněprávní revue č. 8/2007 str. 235-238
- (8) Lata, J.: Několik poznámek k problematice ukládání trestů začínajícím delikventům IN Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, str. 158-165
- (9) Musil, J.: Respektuje český zákonodárce princip subsidiarity trestní represe? IN Kriminalistika č. 3/2007, str. 161-175
- (10) Navrátilová, J.: Trest domácího vězení IN Bulletin advokacie č. 10/2009 str. 94-97
- (11) Nezkusil, J.: K problematice alternativ k trestu odnětí svobody. IN Trestní právo č. 07-08/2009, str. 7-18
- (12) Novotný, O.: Alternativy uvěznění (K problematice reformy trestněprávních sankcí v ČR) IN Právní praxe č. 2/1993, str. 66-74
- (13) Púry, F.: Některé změny v ukládání trestů podle nového trestního zákoníku IN Trestněprávní revue č. 1/2010, str. 1-10
- (14) Rizman, S., Sotolář, A., Šámal, P.: K problematice alternativních trestů IN Trestní právo č. 7-8/1997, str.I-XII
- (15) Soukup, P.: Peněžitý trest IN Trestní právo č. 9/2007, str. 24-31
- (16) Ščerba, F.: Trest domácího vězení po novele č. 330/2011 Sb. IN Trestněprávní revue č. 1/2012, str. 1-5
- (17) Urbánek, J.: Trest obecně prospěšných prací v Nizozemském království a v České republice IN Trestněprávní revue č. 7/2003, str. 200-204
- (18) Válková, H., Sotolář, A.: Restorativní justice – trestní politika pro 21. století IN Trestní právo č. 1/2000, str.4-11
- (19) Vanduchová, M.: K novému trestu obecně prospěšných prací IN Právní praxe č. 7/1996, str. 397-401
- (20) Vanduchová, M.: Peněžitý trest- Praxí nedocenená alternativa trestu odnětí svobody? IN Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, str. 421-432
- (21) Vantuch, P.: K významu a opodstatněnosti trestního příkazu v trestním řádu IN Právní rozhledy č. 1/1996, str. 4-8
- (22) Walach, A.: Systém trestů v Polsku IN Státní zastupitelství č. 2/2010, str. 23-30
- (23) Wintr, J., Raček, P.: Zvyšování trestní represe v letech 1993 až 2008 IN Právník č. 6/2010, str. 545-575
- (24) Zezulová, J., Kabátová, I.: Několik poznámek k alternativnímu trestu obecně prospěšných prací IN Trestní právo č. 6/1997, str.9-14

Internetové zdroje:

<http://eur-lex.europa.eu/>

www.vlada.cz

www.pmscr.cz

www.nku.cz

www.ok.cz/iksp/

www.spj.cz

www.justice.cz

www.novinky.cz

www.vscr.cz

<http://cslav.justice.cz/InfoData/>

www.psp.cz

Hlavní použité zákony:

č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích, ze dne 27. května 1852.

č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ze dne 12. července 1950

č. 140/1961 Sb., trestní zákon

č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

č. 257/2000 Sb., zákon o Probační a mediační službě

č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim

č. 300/2005 Z.z., slovenský trestní zákon

č. 301/2005 Z.z., slovenský trestní řád

Hlavní judikatura:

judikatura citovaná dle ASPI (případně <http://nalus.usoud.cz/Search/Search.aspx>, <http://www.nsoud.cz/>)

Nález ÚS ČR sp. zn. Pl.ÚS 33/97 ze dne 17.12.1997

Nález ÚS ČR sp. zn. IV.ÚS 463/97 ze dne 23.04.1998

Nález ÚS ČR sp. zn. I.ÚS 554/04 ze dne 31.03.2005

Nález ÚS ČR sp. zn. II.ÚS 304/04 ze dne 08.06.2006

Nález ÚS ČR sp. zn. III.ÚS 1481/09 ze dne 10.12.2009

Usnesení NS ČR sp. zn. 11 Tz 120/2001 ze dne 26.6.2001

Usnesení NS ČR sp. zn. 11 Tz 129/2001 ze dne 26.6.2001

Rozsudek NS ČR sp. zn. 4 Tz 156/2003 ze dne 18.11.2003

Rozsudek NS ČR sp. zn. 4 Tz 16/2003 ze dne 08.04.2003

Usnesení NS ČR sp. zn. 4 Tz 125/2003 z 20.08.2003

Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu sp. zn. Tpjn 200/2003 ze dne 5. 2. 2004

Usnesení NS ČR sp. zn. 7 Tdo 1252/2006 z 18.10.2006

Rozsudek NS ČR 11 Tz 117/2008 ze dne 01.04.2009

Usnesení NS ČR sp. zn. 11 Tdo 1202/2008 ze dne 25.9.2008

Usnesení NS ČR sp. zn. 8 Tdo 417/2010 ze dne 28.04.2010
Usnesení NS ČR sp. zn. 8 Tdo 472/2010 ze dne 19.05.2010
Rozsudek NS ČR sp. zn. 4 Tz 53/2010 ze dne 10.08.2010
Rozsudek NS ČR sp. zn. 4 Tz 56/2011 ze dne 18.10.2011
Usnesení NS ČR sp. zn. 3 Tdo 1339/2011 ze dne 19.10.2011

Judikatura citovaná dle Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník: komentář I § 1-139. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 2009:

R 32/1964-I: *str. 909*; R I/1965 (s. 10): *str. 551*; R II/1967 (s. 16 a 17): *str. 899*; R IV/1968: *str. 911-913*; R 32/1972: *str. 900*; R 28/1972: *str. 793*; R 19/1976, R 56/1973, R 59/1973: *str. 471-472*; R 51/1988-I: *str. 788*; R 57/1990: *str. 900*; NS 3/2001- T 77: *str.929*; NS 4/2001- T 104: *str. 737*; SR, 2001-I., č.12: *str. 737-740*; SR, 2002, č. 145: *str. 583*; R 26/2002: *str. 929*; R 9/2008: *str. 744*; TR NS 54/2009- T 1178: *str. 913*;

10. Přílohy:

Příloha 1:

Vývoj počtu vězňů odsouzených k NTOS a obviněných ve vazbě v letech 1993-2010¹⁷⁸:

stav k 31.12	počet odsouzených ve výkonu trestu	počet obviněných ve vazbě
1993	8757	7810
1994	9925	8828
1995	11508	8000
1996	12973	7887
1997	13824	7736
1998	14942	7125
1999	16126	6934
2000	15571	5967
2001	14737	4583
2002	12829	3384
2003	13868	3409
2004	15074	3269
2005	16077	2860
2006	16179	2399
2007	16647	2254
2008	18100	2402
2009	19371	2360
2010	19449	2443
2011	20541	2613

počet nenastoupených výkonů trestu k 31.12.2011 byl 7792

¹⁷⁸ zdroj Statistické ročenky Vězeňské služby ČR dostupné na <http://vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/>

Příloha 2:

Statistika uložených trestů v letech 1987-2010:¹⁷⁹

rok	Odnětí svobody nepodmíněně	%	Odnětí svobody podmíněně odložené	%	Peněžitě tresty	%	Trest obecně prosp. prací	%	jiné samostatně uložené	%	Upuštěno od potrestání	%
1987	25773	32,7	22085	28	12084	15,3	0	0	311	0,4	1183	1,5
1988	23288	33,7	19064	27,6	10428	15,1	0	0	342	0,5	1100	1,6
1989	18284	31,7	17194	29,8	8992	15,5	0	0	330	0,6	879	1,5
1990	5687	30,1	7828	41,5	3153	16,7	0	0	114	0,6	572	3
1991	8261	29,5	15106	54	3369	12	0	0	223	0,8	1005	3,6
1992	7430	23,9	18446	59,4	3551	11,4	0	0	259	0,8	1346	4,3
1993	8244	23,4	20201	57,5	4591	13,1	0	0	339	1	1782	5,1
1994	11126	21,4	33554	64,6	5648	10,9	0	0	427	0,8	1176	2,3
1995	12552	22,8	35724	65	4978	9,1	0	0	471	0,9	1232	2,2
1996	13375	23,1	37020	63,9	4734	8,2	725	1,3	427	0,7	1693	2,9
1997	13933	23,3	37190	62,2	4703	7,9	1600	2,7	488	0,8	1863	3,1
1998	14656	27,1	33059	61,1	2634	4,9	1776	3,3	372	0,7	1586	2,9
1999	15340	24,5	38188	61	3370	5,4	3215	5,1	707	1,1	1774	2,8
2000	14114	22,3	35617	56,3	3571	5,6	7084	11,2	754	1,2	2071	3,3
2001	12533	20,8	32817	54,5	3324	5,5	8835	14,7	589	1	2084	3,5
2002	9659	14,8	34942	53,7	3500	5,4	13424	20,6	1165	1,8	2408	3,7
2003	9797	14,8	35676	53,9	2941	4,4	13592	20,6	1590	2,4	2535	3,8
2004	10192	14,9	36162	52,8	2913	4,3	13031	19	1622	2,4	2817	4,1
2005	10078	14,9	36006	53,3	2663	3,9	11990	17,7	1763	2,6	2891	4,3
2006	9997	14,4	38657	55,7	2678	3,9	11787	17	1386	2	2723	3,9
2007	9871	13	42242	55,8	4552	6	11921	15,7	1206	1,6	2868	3,8
2008	10255	13,5	42157	55,6	5307	7	11193	14,8	993	1,3	2684	3,5
2009	10687	14,5	41686	56,5	5280	7,2	11804	16	1766	2,4	2494	3,4
2010	11818	16,8	44403	63,1	3462	4,9	7420	10,5	1277	1,8	2051	2,9

¹⁷⁹ zdroj Ministerstvo spravedlnosti ČR: Statistická ročenka kriminality za rok 2010 dostupné na <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>

Příloha 3:

Porovnání poměru vězňených osob na 100 000 obyvatel s některými státy a míry obsazení věznic se státy EU:¹⁸⁰

Stát	Údaje z roku	poměr vězňených osob na 100 000 obyvatel	míra obsazení (na základě oficiální kapacity) údaje 2009/2010
ČR	2011	219	111,9 %
Anglie a Wales	2011	154	107,2 %
Bělorusko	2009	381	
Brazílie	2011	261	
Belgie	2009/10	97	118,9 %
Bulharsko	2009	120	155,6 %
Dánsko	2011	74	96 %
Estonsko	2011	252	97,2 %
Finsko	2011	59	98,2 %
Francie	2011	111	118,1 %
Irsko	2009/10	99	103,7 %
Itálie	2011	112	153 %
Japonsko	2010	58	
Kanada	2008	117	
Kazachstán	2011	323	
Kypr	2009/10	105	150,5 %
Litva	2011	276	85,5 %
Lotyšsko	2010	314	70,4 %
Lucembursko	2009/10	139	99,3 %
Maďarsko	2010	163	127,7 %
Malta	2009/10	140	84,5 %
Mexiko	2011	200	
Moldavsko	2011	177	
Německo	2011	86	89 %
Nizozemsko	2011	87	86,4 %
Norsko	2011	73	
Polsko	2011	214	97,4 %
Portugalsko	2011	119	98,5 %
Rakousko	2010	104	102,9 %
Rumunsko	2011	143	81,4 %
Rusko	2011	534	
Řecko	2010	101	129,6 %
Skotsko	2011	151	105,2 %
Slovensko	2010	184	94,6 %
Slovinko	2009/10	67	124,2 %
Španělsko	2011	152	136,3 %
Švédsko	2010	78	105,4 %
Švýcarsko	2010	79	
Ukrajina	2011	347	
USA	2010	730	
Průměr EU	2009/2010	137	107,3 %

¹⁸⁰Zdroj: <http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief> IN Statistická ročenka VŠČR 2011, str. 102-103 dostupné na www.vscr.cz; Mezinárodní centrum pro studium věznic (International Centre for Prison Studies) – King's College –University of London a Eurostat Statistics in focus (Statistika v kostce) – 58/2010 IN Posilování vzájemné důvěry v evropském soudním prostoru – Zelená kniha o uplatňování právních předpisů EU souvisejících s trestním soudnictvím v oblasti zadržení dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0327:FIN:CS:PDF>

Abstract - Alternatives to unconditional imprisonment

The main purpose of this thesis called „Alternatives to unconditional imprisonment” lies in the evaluation of the current alternatives to unconditional imprisonment in the Czech penal law focusing mostly on the substantive aspects of alternative punishments in the narrower conception. Author tried to present proposals based on studying literature, laws, judicial decisions and comparison with foreign legislations, which could lead to improving Czech legal regulation in this area.

The thesis is composed of 8 chapters. In the introductory chapter readers are informed about content of the thesis, purpose of the thesis and methods used. Next three chapters deal with topics related to the purpose and functions of punishment, the benefits of alternatives to imprisonment and factors, which counteract against the efforts to reduce prison population. Author deemed necessary to analyze purpose of punishment, before he examined specific alternatives. Author tried to show that some conception of the purpose of punishment supports the use of alternatives to imprisonment, but attention must be also paid to social and economic conditions of offenders. He pointed out that the economic advantages of alternatives must be taken only as a supportive argument not primary. He disagreed with increasing penal repression, which is performed without detailed analyses.

In the next chapter author briefly examined alternatives to unconditional imprisonment in general. He dealt with issues such as definition and division of the alternatives, activities of international organizations and process of implementing alternatives to the Czech legislation.

In the following two chapters author at first paid attention to procedural alternatives than he dealt with substantive alternatives.

System of alternative punishments can't be understood separately, because substantive alternatives compete with procedural alternatives. Author briefly defined diversions and then he paid attention to legal regulation of penal order, which he regards as unsatisfactory. He showed, that penal order can cause in some situation longer imprisonment for offenders, if judges think poorly of their decisions. Author tried to find the way how to fix it.

Author sought to contribute to the discussion about alternatives to imprisonment and he concentrated on alternative punishments directly aimed on substitution of imprisonment such as fine, house arrest, suspended sentences and community service. Author was aware of influence of the system of alternative punishment by practice of courts. He proposed only partial changes of legislation, because he thought, that the legislation should be continuous. Author disagreed with concept of subsidiarity of unconditional imprisonment in the Czech legislation, because it inadequately reflects seriousness of the committed offence.

In final part of the thesis author presented his conclusions and proposals to amend legislation, which is detailed in previous chapters of the thesis.

Key words: penal law; alternative punishments; diversions

Abstrakt - Alternativy nepodmíněného trestu odnětí svobody

Hlavní cíl diplomové práce nazvané „Alternativy nepodmíněného trestu odnětí svobody“ spočívá v zhodnocení současných alternativ nepodmíněného trestu odnětí svobody v českém trestním právu se zaměřením zejména na hmotněprávní aspekty alternativních trestů v užším pojetí. Autor se snažil na základě prostudování odborné literatury, právních předpisů, judikatury soudů a komparací se zahraničními úpravami o předložení návrhů, které by mohly vést ke zlepšení české právní úpravy v předmětné oblasti.

Diplomová práce se skládá z osmi kapitol. V úvodní kapitole jsou čtenáři informováni o obsahu práce, jejím účelu a použitých metodách. Další tři kapitoly se zabývají tématy vztahujícími se k účelu a funkcím trestu, výhodám alternativ uvěznění a faktorům, které působí proti snahám o snižování vězeňské populace. Autor považoval za nezbytné analyzovat účel trestu, předtím než začne zkoumat jednotlivé alternativy. Snažil se ukázat, že určité koncepce účelu trestu podporují využívání alternativ k uvěznění, ale pozornost musí být také věnována sociálním a ekonomickým podmínkám pachatelů. Poukazoval na to, že ekonomické výhody alternativ musí být brány jako podpůrný argument a ne hlavní. Nesouhlasil s vzrůstající trestní represí, která je prováděna bez podrobné analýzy.

V další kapitole autor stručně zkoumal alternativy nepodmíněného trestu odnětí svobody obecně. Zabýval se tématy, jako jsou vymezení pojmu a dělení alternativ, aktivity mezinárodních organizací a proces zavádění alternativ do české právní úpravy.

V následujících dvou kapitolách autor nejdříve věnoval pozornost procesním alternativám a poté se zabýval hmotněprávními alternativami.

System alternativních trestů nemůže být chápán odděleně, protože hmotněprávní alternativy si konkurují s alternativami procesními. Autor stručně definoval odklony a poté věnoval pozornost právní úpravě trestního příkazu, kterou považuje za nevyhovující. Ukázal, že trestní příkaz může v určitých situacích zapříčinit delší uvěznění pachatelů, v případě nedostatečného promyšlení rozhodnutí soudci. Autor se snažil nalézt cestu jak to napravit.

Autor usiloval o příspěvek do diskuze o alternativách k uvěznění a soustředil se na alternativní tresty přímo zaměřené na substituci uvěznění jako je peněžitý trest,

domácí vězení, podmíněné odsouzení a obecně prospěšné práce. Autor si byl vědom ovlivňování systému alternativních trestů soudní judikaturou. Navrhoval pouze dílčí změny právní úpravy, protože se domnívá, že by právní úprava měla být kontinuální. Autor nesouhlasil s pojetím subsidiarity nepodmíněného trestu odnětí svobody v české právní úpravě, protože nedostatečně reflektuje závažnost spáchaného trestného činu.

V závěrečné kapitole autor prezentoval svoje závěry a návrhy na změny právní úpravy, které jsou rozvedeny v předchozích kapitolách práce.

Klíčová slova: trestní právo; alternativní tresty; odklony